

ABSTRACT

Sirkka-Liisa Palomäki

Relation to Ageing. Elderly Women as Narrators and Constructors of their Lives

Jyväskylä: University of Jyväskylä 2004, 145 p.

(Studies in Sport, Physical Education and Health

ISSN 0356-1070; 94)

ISBN 951-39-1720-7

English summary

Diss.

The purpose of this research was to describe, interpret and comprehend old age and ageing through narration of the elderly women. The participants of the research were ten women at the ages of 72-92, who told about their experiences and life events during two interview sessions. According to the first interview was drawn the life chart, and by which the second interview was directed. The elderly women of the research lived independently and the background of most of them was agrarian culture. Narration opened the context of interpretation of female life of that generation, the current old age and, in addition, how relation to one's own ageing was constructed. The approach of the study was directed by a narrative and constructive view. The interviews were taped and written word by word, so were also the observations. The data were analyzed both thematically and with the help of ideas of the narrative analysis.

In the results time and meanings outlined narration. The past was dealt with the comprehension of the present and the present with teaching of the past, at the same time when narration joined and became a part of the future. The narrated life and ageing was examined at different levels both at the individual, existential-ontological level and at the social and cultural level. Biographies could be divided into five different life themes, which were described by Life as fate and one's own choices, Hard life, Life as caretaker and nurse, Life as a gift and Active life. The relations to one's ageing were constructed through those themes, and were characterized by a youngish, permissive, sensitive, peaceful and active mind towards life and ageing. In many cases narration got dissonance from the feelings and symptoms of the body and the mind attached to life. These, however, were joined in the wholeness of experiences. In the same way, concerning the image of old age, the positive side of the subjective old age was contradictory to the objective, social old age, and even to the fear of it.

The biographical old age was constructed in narration as meanings in the present time and furthermore, as relation to oneself and the wholeness of one's own life. The results of this research make it possible to contribute into the discussion about the different way of narrative gerontology to define old age and ageing, but the advantage of the approach will also meet an elderly narrator. Challenges for the future will be the theoretical development of the narrative method and the biographical old age and further the application of those to the work with elderly people.

Key words: narration, relation to ageing, biography, biographical old age, female ageing, the image of old age, narrative approach, constructive view

Author's address

Sirkka-Liisa Palomäki, L.Sc
Department of Health Sciences
University of Jyväskylä, Finland
sirkka-liisa.palomaki@seamk.fi

Supervisors

Professor Eino Heikkinen, M.D., PhD, M.Sc
The Finnish Centre for Interdisciplinary Gerontology
Department of Health Sciences
University of Jyväskylä

Docent Riitta-Liisa Heikkinen, PhD
Department of Health Sciences
University of Jyväskylä

Reviewers

Professor Päivi Åstedt-Kurki, PhD
Department of Nursing Science
University of Tampere

Professor Juha Perttula, PhD
Department of Social Sciences
University of Lapland

Opponents

Professor (emerita) Marjatta Marin, PhD
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä

Professor Päivi Åstedt-Kurki, PhD
Department of Nursing Science
University of Tampere

KIITOKSET

Tutkimustyöni aikana olen saanut ohjausta, neuvoja ja tukea eri tahoilta. Työni etenemiseen ovat eniten vaikuttaneet ohjaajani, joille haluan kohdistaa parhaat kiitokseni. Dosentti Riitta-Liisa Heikkinen on kannustavalla ja oikeaan aikaan paneutuvalla tavallaan ohjannut työtäni ja sen kiinnittymistä narratiivisen gerontologian näkökulmaan. Professori Eino Heikkinen on auttanut ja tukenut työn edistymistä matkan varrella monin tavoin, myös esittäen tarpeellisia, osaksi kriittisiäkin kysymyksiä.

Työni esitarkastajille professori Päivi Åstedt-Kurjelle ja professori Juha Perttulalle osoitan vilpittömät kiitokseni ripeästä ja paneutuvasta työstä. Heidän ohjeitaan olen pyrkinyt huomioimaan työni julkaisukuntoon saamisessa.

Professori Marjatta Marinille haluan osoittaa lämpimät kiitokseni jatko-työskentelyyn innostavasta palautteesta lisensiaattityön tarkastuksessa.

Suurimmat kiitokseni haluan osoittaa tutkimuksen iäkkäille naisille. Ilman heitä tätä tutkimusta ei olisi. He opettivat minulle paljon elämästä, vanhenemisesta ja vanhuudesta. Edelleen gerontologian ja kansanterveyden jatkokoulutusryhmä ja etenkin sen hiukan varttuneemmat jäsenet tarjosivat yhteisen kokemisen ja jakamisen mahdollisuuden.

Myös Seinäjoen ammattikorkeakoulu ansaitsee kiitoksen. Se on tukenut tutkimustyötäni kahteen eri otteeseen, jolloin olen saanut tutkimusvapaan turvin keskittyä kirjoittamiseen. Niin ikään työyhteisön henkinen tuki ja ymmärrys on ollut arvokasta. Haluan kohdentaa erityisesti kiitokseni opettajakollegoilleni: FM Marjatta Vaismaa huolehti englanninkielisten osioiden asiantuntevista käännöksistä ja FL Riitta Laru tarkasti huolellisesti työn äidinkielen. Lisäksi FM Hilikka Latva-Sompin apu oli korvaamaton työn teknisessä viimeistelyssä. Tutkimustyön mahdollistajia olivat myös Alavuden kaupungin kirjasto ja Seinäjoen korkeakoulukirjasto tarjoamalla erinomaista palvelua.

Perheeni seurasi läheltä vuosia jatkunutta taiteilua ja vaihtuvia tunteita ansiotyön ja tutkimustyön välillä. Ilman heidän tukeaan en olisi selvinnyt. Siis kiitos Pentille arjen ja kodin hoidosta sekä Päiville äidin kuuntelemisesta ja tuoreista kommentteista.

Lisäksi ystäväni ovat pitäneet huolta tarpeellisista tuuletuksista, joten kiitos Hilikka, Ulla-Maija, Marita ja Sinikka.

Alavudella jouluna 2003

Sirkka-Liisa Palomäki

SISÄLLYS

ABSTRACT

KIITOKSET

1	JOHDANTO.....	13
2	ELÄMÄNKERRONTA.....	17
2.1	Kerronnan monet käsitteet.....	17
2.2	Teorioista kerrontaan.....	18
2.3	Kerronnan tavallisuus ja erityisyys.....	20
2.4	Kerronnan aika.....	22
3	NAISEN VANHENEMINEN.....	25
3.1	Naisen vanhenemisen kulttuuri.....	25
3.2	Naisen vanheneminen elämäkulussa.....	27
4	TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT.....	32
5	TUTKIMUKSEN METODOLOGISET PERUSTELUT.....	33
5.1	Kertojaa koskevat oletukset.....	33
5.2	Narratiivisuutta koskevat oletukset.....	34
5.3	Narratiivinen tieto ja tulkinta.....	36
6	TUTKIMUKSEN KULKU.....	38
6.1	Aineiston kuvaus ja keruu.....	38
6.2	Aineiston käsittely ja analyysi.....	42
7	KERROTTU ELÄMÄ JA SUHDE VANHENEMISEEN.....	45
7.1	Elämä kohtalona ja omina valintoina.....	46
7.1.1	Työ, uskonto ja urheilu.....	48
7.1.2	Kulttuurisia tabuja ja sukupuolista toiseutta.....	51
7.1.3	Kuningas alkoholi.....	53
7.1.4	Raskainta naisen elämässä.....	55
7.1.5	Elämänmyönteisyys ja huumori.....	56
7.1.6	Lukemisen ylistys.....	57
7.1.7	Ei vanhuutta, vaan tasapainoa ja elämän mielekkyyttä.....	58
7.1.8	Suhde vanhenemiseen: nuorekas mieli.....	59

7.2	Kova elämä	61
	7.2.1 Tekemisen tiukkuus ja naisen taito	62
	7.2.2 Aika ja ystävät hoitavina	62
	7.2.3 Tasapainoilua vanhuuden kanssa	63
	7.2.4 Suhde vanhenemiseen: salliva mieli	64
7.3	Elämä hoivaajana ja hoitajana.....	65
	7.3.1 Piikana ja nuorena emäntänä.....	67
	7.3.2 Yhteisö hoitavana ja rajoittavana	68
	7.3.3 Uskallus suuntautua ulospäin	69
	7.3.4 Lohdutusta, toivoa.....	71
	7.3.5 Vanhoin, mutta uusin silmin	72
	7.3.6 Luovuus ja haaveet vanhuudessa	74
	7.3.7 Suhde vanhenemiseen: herkkä mieli	75
7.4	Elämä lahjana	76
	7.4.1 Perinne ohjaavana ja velvoittavana.....	78
	7.4.2 Tyytyväisyys, usko ja kiitosmieli	79
	7.4.3 Toiminta vanhuudenkin turva	81
	7.4.4 Suhde vanhenemiseen: rauhallinen mieli	82
7.5	Toimielias elämä	83
	7.5.1 Kunnollisuus ja vastuullisuus.....	84
	7.5.2 Maatalon nainen ja virkanainen	85
	7.5.3 Yhteisyys	87
	7.5.4 Kohdatut kuolemat ja iankaikkisuus	88
	7.5.5 Sota-ajan muistoja	89
	7.5.6 Uskossa.....	90
	7.5.7 Vapauttava tieto.....	91
	7.5.8 Elämäntaitona ihmettely ja pysähtyminen	92
	7.5.9 Suhde vanhenemiseen: aktiivinen mieli.....	93
8	KERRONNAN KUVA NAISEN ELÄMÄSTÄ.....	94
	8.1 Kodin perintö: vähästä paljon.....	94
	8.2 Työnteon eetos	96
	8.3 Näkymätöntä naisen elämää.....	97
	8.4 Naisen vahvuus vaikeuksissa	98
9	IÄN JA KERRONNAN AVAAMA NÄKÖALAPAIKKA	101
	9.1 Menneestä nykyiseen – tiedostavasta ymmärtävään.....	102
	9.2 Olemassaolon vapaus	103
	9.3 Vanheneva keho ja mieli – erikseen ja yhdessä.....	106
10	MITÄ KERRONTA RAKENSI – TULOSTEN YHTEENVETO	109

11	POHDINTA	113
	11.1 Tutkimuksen luotettavuus	113
	11.2 Tutkimuksen eettiset ongelmat	116
	11.3 Iäkkäiden naisten erilaisia suhtautumistapoja vanhenemiseen	118
	11.4 Johtopäätökset.....	122
	11.5 Jatkotutkimusaiheet.....	125
	SUMMARY.....	127
	LÄHTEET	133
	LIITTEET	144

1 JOHDANTO

Oma aikamme näkee vanhuuden ja vanhenemisen usein vain erillisenä, rajattuna elämän lopun vaiheena, johon yhdistyvät etenevä raihnaisuus ja toimintakyvyn menetykset. Tällöin kuva vanhuudesta vääristyy ja saa kohtuuttoman negatiivisen sävyn, kun sitä peilataan iäkkäiden ihmisten omien kerrontakokemusten luomaan kuvaan. Edelleen aikamme, myös tiede ja tutkimus tarkastelevat ihmistä usein pelkästään biologisena kokonaisuutena tai sosiaalisena rakenteena, joten iäkkään ihmisen eletty elämä kokemuksina ja tapahtumina jää vähälle huomiolle tai kokonaan huomiotta. Tämän tutkimuksen lähestymistapaan kytkeytyy mahdollisuus vaihtoehtoiseen kertomukseen vanhuudesta ja vanhenemisestä.

Tutkimuksessa lähestytään vanhuutta jo vuosikymmenten takaa, kun iäkkäät ihmiset kertoessaan elämästään loivat tämänhetkistä elämänvaihetta osana kerronnan rakentamaa elämän kokonaisuutta. Iäkkäät kertojat ovat eläneet ja kokeneet jo muut elämänvaiheet, mutta vanhuuden vaiheesta ei kenelläkään, ei edes tutkimuksen iäkkäillä naisilla ole kokemusta aiempaan jo ohitettuna elämän vaiheena. Tutkimus sijoittuu narratiiviseen gerontologiaan (Ruth 1994, Kenyon ym. 1999, Kenyon & Randall 2001), jonka eräänä tavoitteena on lähestyä vanhuutta juuri 'sisältäpäin'. Tämän tutkimuksen, kuten myös narratiivisen gerontologian näkökulma vanhenemiseen ei tarkoita kerrontakokemuksia vain 'aineistona', vaan miten kerronta elämän metaforana (Randall 1995, Kenyon ym. 1999) toimii, kun elämä etenee, me vanhenemme, kehitämme ja muutamme.

Kerronnallista tutkimusta kuvaa elämänläheisyys, kun elämä voi tarinoitua (Kenyon & Randall 2001) ja rakentua uudelleen monin usein myönteisin merkityksin ja kuitenkin säilyttäen yhteyden juuriinsa. Elämäkertomuksia vanhenemisen kontekstissa on tutkimuksessa tematisoitu eri näkökulmista, kuten painottaen kerronnan identiteetin uudelleen rakentavaa merkitystä (esim. Kaufman 1986) tai vanhenemisen kokemuksellisuutta (Heikkinen, R-L. 1994, 2000a) tai yhteyksiä elämäkertomusten ja nykyisyyden välillä (esim. Gubrium 1993, Öberg 1997, Hurd 1999). Narratiivisen tutkimuksen taustalla on erilaisia painotuksia ja

tutkimuksellisia traditioita (mm. Heikkinen 2001). Narratiivisuudella on perinteensä yhteiskuntatieteissä, joista se on levinnyt mm. terveys- ja kasvatustieteisiin. Tämä tutkimus on sisällöltään monitieteinen, jota näkökulmaa korostetaan gerontologiassa. Näkökulmia yhdistävä tekijä löytyy vanhuudesta ja vanhenemisestä. Narratiivista gerontologiaa opettava William Randall (2001) toteaa jopa: 'If you will, it is undisciplined'. Narratiivisuuden keskeinen ajatus on, että kerronta on ihmisen tapa jäsentää ja merkityksellistää elämäänsä. Niinpä kerronnallisuus on saavuttanut mm. psykoterapian, kuntoutuksen, terveydenhuollon ja vähitellen myös vanhustyön ammatillisia käytäntöjä.

Kerronnallisuus on tätä tutkimusta yhdistävä ja kantava tekijä. Kerronta antaa elämän ja vanhuuden määrittelyn mahdollisuuden iäkkäille naisille. Tutkimuksen naisten kerrottu elämä näyttäytyy monena, se on äitiyttä, isoäitiyttä, leskeyttä, avioliittoa, yksin elämistä, hoivaa ja huolenpitoa. Naisten elämää ei myöskään voi luonnehtia helpoksi, vaan joillakin se on ollut jopa kovaa. Elämäkokemukset saavat kuitenkin tämän päivän horisontista käsin merkityksensä ymmärtävässä kehyksessä. Iäkkäät naiset, joihin sain tutustua tutkimuksen teon vaiheissa, omasivat kirkkaan ja viisaan mielen. Joillakin terveys oli heikentynyt ja toimintakyky rajoittunut, mutta he selviytyivät vielä melko itsenäisesti. Sain kuvan, että nämä naiset ovat eliittiä, sitkeitä ja päättäväisiä ja että he tulevat pitämään kiinni itsenäisyydestään ja kodistaan niin kauan kuin suinkin on mahdollista. Iäkkäiden kertojien elämä ajoittuu ja paikantuu oman maamme historian tapahtumia mukaillen siten, että osa heistä on elänyt kansalaissodan ja itsenäistymisen ajan, kaikki 1930-luvun lamakauden sekä talvi- ja jatkosodan ajan. Nämä tapahtumat luovat heidän elämäänsä historiallista yhteyttä ja värittävät kerrontaa. Eletty ja koettu elämä kulkee mukana riippumatta omasta tiedostamme sen suhteen.

Elämän eteneminen, aika ja vanheneminen ovat keskenään vastavuoroisia ja toisensa edellyttäviä. Näin ilmaisten vanheneminen sidotaan koko elämään, ei vain määrättyyn ikään (mm. Schroots 1996, McClearn 1997). Aika ja vanheneminen luovat ihmisen elämälle filosofisen, historiallisen ja inhimillisen näkökulman. Tässä tutkimuksessa naisen elämä konstruoituu iäkkäiden naisten oman elämäkerronnan kautta, johon 'valmiit', elämänaikaa objektiivisesti kuvaavat mallit sopivat väkinäisesti. Elämäkulun vääjäämätön determinantti on aika, ajan kulumisena ja vanhenemisena. Aika ja elämä ovat hyvin lähellä toisiinsa jo kerronnassa, kun '*aika oli semmosta*' tarkoittaa sekä sen historiallisen ajan kulttuurista mallia että naisen arkista elämää. Tässä korostuu naisen arkinen elämä ja sen myötä rakentuva yhteys vanhenemiseen, samalla kun aika on määreenä ja mahdollisuuksina läsnä. Iäkkäiden naisten elämäkerronta avaa kokemuksellisen ja kerronnallisen ajan monet ulottuvuudet.

Elämäkerronnan elävyys perustuu sekä sen dynaamisuuteen että mahdollisuuteen kokea kerrontatilanteet. Yhtäältä elämäkerronta pohjautuu iäkkäiden kertojien elämäntapahtumiin ja kokemuksiin, kun taas toisaalta kerronta muuttuu, etenee, arvioi ja luo merkityksiä. Lisäksi elämäkerronnassa ovat mukana tunteet, arvot ja arvostukset, ts. koko eletyn elämän kuva. Tutkimuksen tekijänä tein vasta tulkintojen tulkintaa. Kunkin suhtautumistapa omaan

vanhenemiseen alkoi hahmottua jo haastattelujen aikana ja elämänkarttaa piirtäessäni hämmästelini eletyn elämän kokemuksien ja tapahtumien saamaa yhteyttä ja niiden merkityksiä nykyisyydessä. Kerronta rakentaa sekä mennyttä että nykyistä, mutta tietoisena toinen toisistaan. Iäkkäät naiset kertoivat mieliihyvin ja avoimesti elämästään, kuten eräs heistä ehkä keskustelun luonteesta johtuen ilmaisi, että *'on ollut mukava muistella, millainen mieli on ollut'*.

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata, tulkita ja pyrkiä ymmärtämään elämäkerronnassa rakentuvaa vanhuutta ja vanhenemistä. Tutkimus kohdentuu siten elämäkerronnalliseen vanhuuteen siihen, miten iäkkäät naiset kuvaavat omaa elämäänsä ja miten elämäkerronnan kautta rakentuu myös suhtautumistapa vanhenemiseen. Kerronta etsii ja luo merkityksiä, jolloin merkitykselliset asiat kulkevat ajassa ja muodostuvat osaksi nykyisyyttä, iäkkään ihmisen elämänvaihetta ja suhtautumista vanhenemiseen. Samalla kerronnassa ovat mukana historialliset tapahtumat ja ajassa muuttuva kulttuuri. Näin yksilöllisiin kerrontakokemuksiin tulevat mukaan kertojasukupolven ajan elämisen malli ja traditiot. Täten tutkimus luo myös kuvaa naisen elämästä ja oman aikamme vanhuudesta.

Koko tutkimusraporttia läpäisee kerronnallisuus. Johdannon jälkeinen luku *kaksi* alkaa kerronnan monien käsitteiden tarkastelulla. Tutkimuksen käsite elämäkerronta asettuu lähes vastakkaiseksi elämän perinteisille objektiivisille määrittelyille. Edelleen kerronnallisuuteen liittyy sen tavallisuus arkisen kansakäymisen muotona, kun tapamme ajatella, havaita, kuvitella ja arvioida on kerronnallinen (Sarbin 1986). Samalla kerronnallisuus avaa tutkimukselle monia ulottuvuuksia. Lisäksi kerronnassa aika on aina mukana ja läpäisemässä elämää. *Kolmas* luku käsittelee naisen vanhenemistä sekä kulttuurisena että elämäkulullisena. Vaikka tutkimuksen sukupolven naisten kerronta ei oikein kohtaa tämän päivän naisen vanhenemiseen liittyvää usein ristiriitaista keskustelua, kerronta luo kuitenkin naisen elämää osana kerronnasta välittyvää kulttuuria. Siten se on osa myös vanhenemistä. *Neljännessä* luvussa kuvaan tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimustehtävät. Luvussa *viisi* tulevat tutkimuksen ontologiset ja metodologiset lähtökohdat, joissa asemoin ensin kertojaa, sitten tutkimuksen narratiivista lähestymistapaa sekä vielä kuvaan, millaisena narratiivinen tieto avautui analysoitavaksi. Luvussa *kuusi* esittelen iäkkäät kertojat ja kuvaan kerronnan etenemisen sekä aineiston käsittelyn ja analyysin.

Tutkimuksen tulososan raportointi alkaa luvusta *seitsemän*, jossa seuraavat iäkkäiden naisten kerronnan luomat viisi erilaista elämänteemaa ja niissä rakentuneet erilaiset tavat suhtautua vanhenemiseen. Luku *kahdeksan* välittää monien naisten kerronnan tuomaa, mutta samalla kunkin yksilönä kokemaa ajan kuvaa naisen elämästä ja siinä elävistä kulttuurin traditioista. Luvussa *yhdeksän* iän ja kerronnan avaama näköalapaikka rakentuu niin ikään monen kertojan kokemuksista ja tapahtumista. Siinä kuvaan mm. iäkkäiden kertojien reflektiota ja kehittyvää näkemystä ajassa sekä vanhenevaa kehoa ja mieltä, jotka sekä erotuivat että yhdistyivät kerronnassa. Luvussa *kymmenen* seuraa tulosten yhteenvedo. Viimeisessä luvussa *yksitoista* pohdin tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä, jotka limittyivät sekä toisiinsa että koko tutkimukseen. Lisäksi tarkaste-

len vielä kokoavasti tutkimuksen päätuloksia, iäkkäiden naisten erilaisia tapoja suhtautua vanhenemiseensa peilaten niitä gerontologiseen tutkimukseen. Tutkimuksen antia ja sovellettavuutta, sen teoreettista ja käytännöllistä relevanssia kokoon johtopäätöksissä. Luvun lopussa mietin jatkotutkimusaiheita.

Tutkimuksessa käsitteet ikääntyminen ja vanheneminen tarkoittavat samaa, kuitenkin ilmiötä pyrin kuvaamaan vanhenemisena mieltäen sen läheisempänä ja esteettisempänä käsitteenä kuin ikääntymisen. Tutkimuksen naisia taas kuvaan iäkkäiksi, koska useimmat heistä eivät pitäneet itseään vielä *'koko-naan'* vanhoina. Elämänkerronta tarkoittaa tässä kerrontaa omista kokemuksista ja tapahtumista elämän ja vanhenemisen kontekstissa. Käsitteenä elämänkerronta liittyy elämäkerralliseen lähestymiseen (ks. Smith 1994). Tutkimuksen näkökulma vanhuuteen on siten sekä elämänkerronnallinen että elämäkerrallinen, joita molempia käsitteitä käytän. Tarkastelen kerronnan käsitteitä tarkemmin luvussa 2.1.

2 ELÄMÄNKERRONTA

Alussa kuvaan kerronnan käsitteiden kirjavuutta ja määrittelyn tutkimuksen näkökulmaa niihin. Elämänkerronta jäsentää elämää toisin kuin elämän normatiivinen jäsentämisen tapa. Hahmotan jälkimmäistä esimerkinomaisesti ja etenen kerronnan avaamaan näkymään elämästä. Seuraavaksi tarkastelen elämästä kertomisen erityisyyttä painottaen narratiivista gerontologiaa. Paradoksin kerronnan erityisyydelle muodostaa sen tavallisuus, kun kerronta on arkisen kommunikaation muoto ja tapamme ymmärtää jokapäiväistä elämää on kerronnallinen (Polkinghorne 1988, 1, 125; Randall 2001, 35, 52-53). Lisäksi elämänkerronnalle aika luo oman ilmeensä, kun se ei asetu ajan tavallisiin raameihin.

2.1 Kerronnan monet käsitteet

Kerronnan käsitteiden, kertomus *'story'* ja narratiivi *'narrative'* käyttö on vaihtelevaa (Ruth & Kenyon 1996, 3-4). Yhtäältä *'kertomus'* liitetään tiettyihin yksittäisiin tapahtumiin, kun taas *'narratiivi'* käsitettä pidetään laajempaan kerronnalliseen kokonaisuuteen viittaavana (Holma 1996, 66; McLeod 1997, 51). Toisaalta Randallin (1995) näkemys puoltaa kertomuksen laajaa käyttöä, sillä emme puhu *'elämäni narratiivista'*, vaan kertomuksesta tai tarinasta. Molemmat käsitteet viittaavat kuitenkin kerronnan prosessiin, jossa tarinat, kertomukset, elämänhistoria tai omaelämäkertomus tuotetaan. (Ruth & Kenyon 1996, 3.) Daniel Bertaux (1981) toteaa niin ikään käsitteiden käytön olevan sekavaa ja moninaista. Hän määrittelee kertomusta *'life story'* usein suullisesti keskustelussa tuotettuna ja erottaa sen elämän historian dokumentista *'life history'*, josta edellinen on vain osa. Kummankaan ei kertomuksen eikä elämänhistorian tarvitse kattaa koko elämää, vaan *'muistot'* voivat olla omaelämäkerrallisia katkelmia. Omaelämäkerta *'autobiografia'* on itse kirjoitettu, kun elämäkerran *'biografian'* kirjoittaa joku muu. (Emt., 7-8; myös Randall 1995, 54-57.) Samoin Jaber Gubrium (1993, 178) määrittelee kyseiset käsitteet suhteessa kertojaan, jolloin

kertomus 'life narrative' on subjektiivisesti rakennettu elämä ja elämänhistoria on objektiivinen kooste menneestä. Edelleen kerrottu ja tarinoitu elämä voidaan erottaa toisistaan, tosin Vilkon (1997) mukaan lähellä toisiaan olevina ja osin päällekkäisinä kerronnan muotoina. Kerrottuun elämään sisältyy minää arvioiva ja uudelleen rakentava elementti, kun taas tarinoidussa elämässä eletyn elämän erottaminen on vaikeampaa (emt., 73; vrt. Labov & Waletzky 1967, 13).

Elämän kertomuksista vanhenemistutkimuksessa käytetään eri käsitteitä painotuksista riippuen. Elämäkerrallisessa lähestymisessä iäkäs ihminen tulkitsee elämäänsä ja luo siihen merkitystä (esim. Heikkinen, R-L. 1994, 2000a) tai siinä painottuu Butlerin (1963) havainto elämän tarkastelusta 'life review' iäkkäiden ihmisten sisäisenä kokemuksena (emt., 65; myös Vakimo 2001, 73, 210-213). 'Life story' ja 'life review' nähdään jopa toisiinsa nähden vastakkaisina, joista edellinen on vapaata elämäkerrontaa ja jälkimmäinen rakentuu ohjauksessa usein terapeutin tarkoituksin (Clausen 1998, 190-191; myös Saarenheimo 1997, 37-40; vrt. Butler 1963, 67). Iäkkäiden naisten kerronta tässä tutkimuksessa oli kerrontaa kokemuksista ja tapahtumista, elämäkerrontaa, kunkin omakohtaista tulkintaa eletystä elämästä ja vanhenemisestä. Käytän myös käsitettä kerrontakokemus, jolla korostan elämäkerronnan lähtökohtana omaa kokemusta (Randall 1995, 47-61; vrt. Ukkonen 2000, 40-41). Kirjallisuuden käsitteiden *narrative* ja *narrative story* vastineina tässä työssä ovat kerronta ja kertomus. Tutkimuksessa käytän molempia lähestymistapaa kuvaavia käsitteitä *narratiivisuus* ja *kerronnallisuus*. Miellän narratiivisuuden teknisempänä terminä kuin kerronnallisuuden ja liitän sen pääsääntöisesti metodologiseen keskusteluun.

2.2 Teorioista kerrontaan

Ihmisen elämä näyttäytyy monien teorioiden mallintamana 'kohteena', jota voidaan systemaattisesti analysoida ja kuvata paloina (ks. Holstein & Gubrium 2000, 1,182). Elämän etenemistä jäsentäviin ns. klassisiin kehitysteorioihin kohdistuu tänä päivänä kritiikkiä (Nouri & Helterline 1998, 36). Mm. Eriksonin (1950, 219-234) kahdeksanvaiheinen psykososiaalisen kehityksen teoria on saanut arvostelua yhtäältä melko vahvasta ikäajattelusta (Antikainen 1998, 130), jonka soveltuminen tämän päivän aika- ja identiteettikäsitteeseen kyseenalaistuu. Toisaalta kritiikki on kohdistunut sosiaalisen kontekstin vähäisyyteen (Featherstone & Hepworth 1991, 371). Kuitenkin elämänkulun normittamisesta huolimatta kehitysteorioissa korostetaan kehityksen jatkuvuutta ja muutosta loppuun saakka, sen monisuuntaisuutta sekä yhteyttä biologisiin ja sosiaalisiin tekijöihin (mm. Sherrod & Brim 1986, 574-575; Sugarman 1990, 3-6; Schroots 1996, 743). Elettyä ja koettua elämää tuskin voi esittää 'standardina keskusteluna' ja suhteessa 'keskivertoon' esimerkiksi kehitysteorian mukaisesti (vrt. Holstein & Gubrium 2000, 183). Elämästä kertominen tarjoaa mahdollisuuden kohdata kokemusten variaatio ja kunkin oma korostus elämästä (Holstein & Gubri-

um 2000, 182-183). Samalla elämänkerronta lävistää kaikkia ennalta määritettyjä tasoja ja vaiheita.

Jan-Erik Ruth (1994) artikkelissaan *'Det åldrande berättarjaget: försök till en narrativ gerontologi'* otti käyttöön käsitteen narratiivinen gerontologia, jota hän luonnehti kypsymisen ja vanhenemisen kuvaamisena sisältäpäin (myös Ruth & Kenyon 1996, 1-2; Randall 2001, 31-34). Myöhemmin Kenyon ym. (1999) ovat määritelleet narratiivista gerontologiaa ja sen tarkoitusta, missä kootaan käsitteellisesti yhteen vanhenemisen näkökulmia ja tapaa tutkia niitä. Lisäksi määritelijät korostavat elämästä kertomisen näkemyksen viemistä myös käytäntöihin, joissa vanhat ihmiset elävät (Kenyon, Ruth & Mader 1999, 40-41; ks. myös Kenyon & Randall 2001, 3-16).

Kerronnallisesti iäkkäiden elämää on lähestytty useissa tutkimuksissa (esim. Kaufman 1986, Gubrium 1993, Heikkinen, R-L. 1994, 2000a, Saarenheimo 1997, Öberg 1997, Nouri & Helterline 1998, Hurd 1999). Niissä korostuu kerronnan elämää kokoava ja eheyttävä merkitys, jolloin historiallinen ja kulttuurinen aika, eletty elämä ikänä ja elämäkokemuksena nivoutuvat kerronnassa yhteen (mm. Heikkinen 1994). Nourin ja Helterlinen (1998) tutkimuksessa ihmiset viimeisinä vuosinaan loivat kertomusten avulla merkitystä elämäänsä. Myös sukupuoli tuli esille, kun naisten havaittiin kertovan elämästään eri lailla kuin miesten. Naisilla sukupuoli ei ollut näkyvästi esillä siinä hetkessä, mutta tarinoissa se oli tärkeä. Elämäkokemukset ja -tarinat johtivat tutkimuksessa viidenlaiseen 'elämänkohtaloon', *'life story lines about fate'*: unelma menestyksestä, elämä taisteluna, Jumalan ohjaama ja vielä yksinkertainen elämä sekä erityisesti naisten kohdalla esille noussut jaettu elämä, jolloin oman elämän erottaminen läheisten elämästä tuotti vaikeuksia. Niistä välittyi havainto 'lopullisina tulkitoina tai arviona' ja ne toivat mukanaan jäsenystä aikaan ja omaan olemassaoloon.

Myös Öberg (1997) toteaa, että omaelämäkerrallisessa lähestymisessä on tarkoitus minimoida tutkijan vaikutus ja antaa informanttien itse luoda kertomus elämästään. Hän löysi tutkimuksessaan erilaisia elämänkulkumuotoja, *'livsloppsformer'*, ja havaitsi eletyn elämän heijastuvan myös vanhuuteen. Katkera elämä oli negatiivinen läpikotaisin. Hiukan neutraalimpi sävy välittyi elämästä sudenkuoppina, mutta tulevaisuudelta ei siinäkään ollut odotettavissa mitään hyvää. Sen sijaan, vaikka elämä estejuoksuna oli täynnä vaikeuksia ja menetyksiä, nykyisyys muodostui hyväksi ja tulevaisuus valoisaksi. Myös naisille ominainen vaiennettu, uhrautuva elämä päätyi harmoniseen vanhuuteen ja viimeisenä elämänkulkumuotona ihana elämä oli nimensä mukaisesti kaikissa elämänvaiheissa näyttäytynyt ihanana. (Emt. 36, 38-43.)

Jaber Gubrium (1993) on tutkimuksessaan *'Speaking of Life'* lähestynyt kerronnallisesti iäkkäitä laitoksessa (nursing home) asuvia henkilöitä sekä heidän elämän ja hoidon laatuaan. Hän havaitsi, että elämä on kerronnallinen kokonaisuus. Kerronta kiinnittyi elämäkokemusten virtaan, johon asukkaat rakensivat erilaisia yhteyksiä, *'linkages'* nykyisyydestään, laitospelämästä käsin. Kertomuksista paljastui erilaisia merkityshorisontteja, kuten esim. huolten ja huononemisen täyttämä kerronta 'huoli kuolemasta' ja edellistä myönteisempi 'uuden ko-

din tekeminen'. Edelleen muita kerronnan luokitteluja olivat kohtaloa syyttävä 'tähän on tultu' ja 'rakastaen Jumalaa' elämä, jossa sai olla tuonpuoleisen turvassa. Nämä elämänmittaiset merkityshorisontit osoittivat tapoja, joilla asukkaat suuntautuivat elämän ja myös hoidon laatuun laitoksessa. (Emt., 9-10, 19-100, 177-180.)

2.3 Kerronnan tavallisuus ja erityisyys

Elämästä kertominen koostuu eletyn ja koetun elämän kuvauksesta, jossa asioita valikoidaan, suhteutetaan toisiinsa ja tulkitaan. Kerronta jäsentää kokemuksia, se järjestää muistoja ja samalla merkityksellistää elämäntapahtumia (Bruner 1987, 15). Kerronnan rakenteet tähtäävät kokemusten ja tapahtumien ymmärtämiseen laajemmassa elämänyhteydessä (Polkinghorne 1988, 6; 1996, 79). Elämänkertomuksissa erotetaan usein kaksi puolta, yhtäältä niiden faktisuus ja ulkoiset tekijät sekä sisäiset tekijät, jotka muuttuvat ja jotka saavat muutoksen mahdollisuuden uusien kerrontojen myötä (Randall 1995, 54-56; Kenyon ym. 1999, 41; Kenyon ja Randall 2001, 5-6; vrt. Hänninen 2000 '*sisäinen tarina*'). Kertojalla on mahdollisuus valita, mitä ja miten hän elämästään kertoo. Kertoessaan hän luo samalla itseään, millaisena hän haluaa kuulijan tuntevan hänet (Riessman 1993, 11). Kertomuksen tärkeä merkitys liitetään juuri kertojan sisäisen maailman tulkintaan, kuten tunteiden, identiteetin ja intentioiden (McLeod 1997, 34-35; Kenyon & Randall 2001, 4-6; myös Kaufman 1986, 149-152). Kerronnan sisäisiä tekijöitä ilmentävät myös elämänkerronnan neljä klassisista funktiota, joita Atkinson (2002) kuvaa kerronnan iättömiksi teemoiksi ja sitä motivoiviksi tekijöiksi. Ensiksi elämänkerronta eheyttää kertojan elämää ja tukee hänen identiteettiään, toiseksi se edistää yhteisöön kuulumisen tunnetta, kolmanneksi kerronnan tunteet auttavat meitä pääsemään arkisuuden taakse osaksi henkistä olemassaoloa sekä viimeiseksi kerronta auttaa meitä ymmärtämään itseämme ihmisenä (emt. 122, myös Randall 2001, 46). Nämä kerronnan sisäiset tekijät korostuvat iäkkään ihmisen elämänvaiheessa, kun seuraava elämänvaihetta ajateltuna lapsuudesta vanhuuteen ei enää ole odotettavissa (vrt. Airaksinen 2002, 9-13). Samalla ne tähdentävät kerronnallisen lähestymistavan etuja gerontologisessa tutkimuksessa.

Kerronnan sisäiset tekijät ilmenevät usein siten, että kerronta kätkee merkityksen ilmaisunsa taakse (ks. Bruner 1986, 26-28) Tähän liittyy läheisesti elämän näkeminen tarinana (Randall 2001, 33; myös Sarbin 1986, 3-19). Kerronnan konkreetit ulkoiset tekijät ja tapahtumat taas voivat olla todellisia tai kuviteltuja, jolloin todellisuus, koettu elämä ja kerrottu elämä eivät välttämättä kohtaa (mm. Bruner 1990, 44; vrt. 1987, 12-13; Vilkkö 1997, 91-92). Menneisyyden kokemukset suhteutetaan usein nykyaikaan ja sen tuomaan ymmärrykseen. Lisäksi kertojat saattavat korostaa niitä puolia, jotka yhtäältä ovat vastakkaisia tämän päivän elämälle, kuten kovaa työtä ja puutetta (Korkiakangas 1996, 331-

332; Helsti 2000, 25-26). Toisaalta kokemukseronta saattaa poimia menneisyydestä vain 'helmen', parhaan ilmaisun ja merkityksen (Bruner 1986a, 13).

Näkemyks elämän ja kertomuksen kietoutuneisuudesta toisiinsa liitetään keskeisesti narratiiviseen gerontologiaan. Kuten Kenyon ym. (1999) artikkelissaan *'Elements of a Narrative Gerontology'* toteavat, ajattelemme, havaitsemme ja toimimme tarinoiden pohjalta (emt., 41). Elämänkerronta häivyttää rajan kerrotun ja eletyn elämän väliltä ja ihminen *'on oma historiansa, tarinansa'* (Kenyon 1994, 196; 1996b, 25; Randall 1995, 9-12, 47-61; 2001, 35; Kenyon ym. 1999, 40-41; Kenyon ja Randall 2001, 4-5; myös Schwandt 1994, 120). Brunerin (1987) sanoin omasta elämästä kerrottaessa kertomus jäljittelee elämää ja elämä kertomusta (emt., 13), jolloin elämä, tarina ja oma identiteetti lähestyvät toisiaan tai jopa ovat toisensa (Kenyon & Randall 2001, 4-5; ks. myös Aro 1996).

Kerronnan tapa järjestää kokemusta on erilainen, kun elämästä kertomisen uskotaan avaavan näkymiä elämään ja itseen, mutta myös kulttuuriin, historiaan, aikaan, paikkaan ja kieleen (mm. Bruner 1986a, 17; Bruner 1987, 12-17; Riessman 1993, 5). Erityisesti kerronnan kulttuurispesifyyttä korostetaan (Bruner 1986a, 17-18; Bruner 1990, 11-15; McLeod 1997, x), kun kerrontaa kuvataan mm. siltana kulttuurin ja itsen välillä tai painotetaan sen herkkyyttä kulttuurin, vuorovaikutuksen ja kielen vaikutuksille. Näin kulttuuri ja ympäröivä yhteiskunta saavat muotonsa ja merkityksensä elämänkerronnassa. Edward Bruneria (1986a) mukaillen sekä kokemus että kerronta ovat kulttuurisesti värityneet, niiden suhde on dialoginen ja molemmat rakentuvat toisistaan. Kaikki kokemus ei kuitenkaan aina aukea ymmärrykselle saatikka ilmaisulle, kerronnalle. Lisäksi kerronta on tulkintaa, jossa suosimme toisia muistoja ja vältämme toisia. (Emt., 6-7, ks. myös Gergen 1985, 268.) Hänninen (2000) kokoaa tarinanäkökulman luonnehdinnoiksi kontekstiin sidottu, muuttuva ja merkityksiä omaava (emt. 93).

Eletyn elämän kokemukset ja tapahtumat saavat kerronnassa järjestyksen ja muodon, mikä tekee kerronnasta soveltuvan menetelmän kehityksellisten prosessien tutkimiseen (Bruner 1986b, 153; ks. myös Bruner 1987, 11), kuten juuri iäkkäiden elämän (Birren & Birren 1996, 283). Jokaisella kerrontatapahtumalla on paikkansa kokonaisuudessa, johon juoni vie ja saattaa tapahtumat ymmärrettäviksi (mm. Bruner 1986, 19; Polkinghorne 1988, 159-161; 1996, 84-86; McLeod 1997, 33-34). Arkisessa kanssakäymisessä kerronta rakentuu itsestään selvänä. Mikäli taas kerronnassa ei ole tolkkua, kertoja leimautuu oudoksi. Kokemusten ja tapahtumien merkitys syntyy ja paljastuu yhteydestä toisiinsa, jolloin järjestys ei niinkään määrity kronologian vaan kokonaisuuden kannalta (Polkinghorne 1988, 17-20, 36; 1996, 85; myös Bruner 1990, 43). Aika tuo kuitenkin jäsenyyttä ja ymmärrystä sekä elämään että kerrontaan. Myös Ricoeurin (1981) näkemys korostaa kerronnan juonta ymmärrystä tuovana, miten tapahtumat yhdistyvät toisiinsa nähden (emt., 167). Näin kerronnan järjestys, juoni tuo siihen ajassa ja ymmärryksessä etenevän prosessin, jossa kerrontaa läpäisee historiallisuus.

Kertomusten syntymiseen, siihen mitä kerrotaan, vaikuttaa Brunerin (1990) mukaan se, kun elämän tavallinen arki katkeaa. Tällöin osa kertomuksen

merkityksestä nousee jännitteestä poikkeuksellisen tapahtuman ja odotetun välillä. Kerronta pyrkii lievittämään, ratkaisemaan ja/tai saamaan ymmärrettävään muotoon tavalliseen elämään ilmestynyttä odottamatonta. (Emt. 47-50; myös Labov & Waletzky 1967, 34.) Elämästä kertominen yhtäältä yksinkertaistaa elämän monimutkaisuutta ja toisaalta se voi myös rikastaa sitä uusilla tulkinnoillaan ja ulottuvuuksillaan. Lisäksi kerronnan reflektio saa voimansa liikkeestä, dialogista monilla tasoilla, kuten yksittäisen tapahtuman ja kokonaisuuden, ainutkertaisen ja yleisen tai ennustettavan ja odottamattoman välillä. (Ks. Kenyon 1994, 202; Smith 1994, 286-287; Hänninen 2000, 143.) Edelleen kokemusten ja tapahtumien valikoituminen kerrontaan on epäilemättä yhteydessä vielä kaukaisistakin tapahtumista välittyneisiin tunteisiin.

Eletyn elämän kokemuksilla on muisto myös tunteina (Riessman 1993, 20; Heikkinen, R-L. 2000b, 194, 200; 2002, 209; Randall 2001, 47). Emootiot¹ eivät ole irrallisia, vaan yhdistyvät ajatteluun ja toimintaan sekä siihen tilanteeseen, mistä ne nousevat (Bruner 1986, 117-118). McLeod (1977) on koonnut kirjassaan 'Narrative and Psychotherapy' eri tutkijoiden havaintoja tunteiden ja kerronnan yhteydestä. Niiden mukaan tunteesta kertominen edellytti, että kertoja rakensi, tuotti uudelleen tuon tunnetilan, esimerkiksi tarinan syyllisyydestä, jolloin yksittäiset ja irralliset asiat toivat vain epätäydellisen ymmärryksen verrattuna kerronnan tarjoamaan. Tarinat liikuttavat ihmisiä ja tunteita, mutta kerronnan kautta on myös mahdollisuus säädellä tunteita lähentäen tai tarpeen vaatiessa loitontaen niitä. Yhtäältä kerronnan tunteet tarjoavat mahdollisuuksia yksilön sisäiseen elämään liittyvinä ja toisaalta paljon tunteita sitoutuu kollektiiviseen, jolloin tunteet ovat yhteisesti koettuja ja jaettuja. (Ks. McLeod 1997, 40-44.) Lisäksi kunkin elämänkerronnalla on tunnesävy, joka pohjaa emotionaalisuutemme perusteisiin (Kenyon & Randall 2001, 5). Nämä kerronnan tunteiden kaikki puolet elivät rinnakkain iäkkäiden naisten kerronnassa.

2.4 Kerronnan aika

Aika on abstraktio, joka ei hevin antaudu määriteltäväksi. Tätä kuvaa Jerome Brunerin (1987, 12) toteamus ettei mikään aika, ei kello eikä kalenteri tavoita eletyn elämän aikaa. Ajallisuus on kuitenkin ihmisen olemassaolon perusulottuvuus, myös kerronnan (Ricoeur 1981, 165). Jo kokemuksella on ajallinen dimensio, jonka läpi kuljemme (Bruner 1986a, 8; myös Polkinghorne 1988, 127). Kokemuksen ajallisuudessa tuleva, mennyt ja nykyinen jopa determinoivat toisiaan osana kokonaisuutta mukaillen David Carria (1986, 30-31). Elämänkerronta suo mahdollisuuden elämän ajallisuuden kokemiseen. Kerronnan tulkinnessa menneisyyden kokemusten ja tapahtumien integraatio tapahtuu nykyisyydessä, jossa ne saavat merkityksensä, ja edelleen kerrontaa nykyhetken tapah-

¹ Tunteista (feelings) erottuvat henkilön tilannetta tulkitsevinä emootiot, joihin moraalitulee mukaan (Harre 1983, 257).

tumista valaisee menneisyyden uudelleentulkinta. (Bruner 1986b, 153; Kaufman 1986, 150; 2000, 103; Heikkinen 1994, 227; Kenyon 1994, 198.)

Paul Ricoeur (1981) luonnehtii ajallisuuden ja kerronnallisuuden läheistä suhdetta vastavuoroiseksi (emt., 165). Elämäkertomukset antavat siten merkityksen nykyisyydelle ja auttavat näkemään ne osana mennyttä ja tulevaa. Näin aika ei ole pelkästään tavoittamatonta, vaan se saa muodon ja sisällön. Heideggerin (1926/2000) analyysissä olemassaolon ajallisuus sisältää myös näkymän ihmisen elämän loppumisesta, *'olemisessa kuolemaa kohti'* (emt., 287-288; ks. myös Ricoeur 1981, 166-167; Polkinghorne 1988, 130-131). Käsitykseen ajasta, jossa menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus ovat erillisiä on sisällytetty determinismiä ja mielikuva lukitusta menneisyydestä (Kenyon ym. 1999, 45-46; Kenyon & Randall 2001, 6). Kerronnassa menneisyys on pikemminkin jatkuvan tulkinnan ja uudelleentulkinnan kohde (Bruner 1987, 13). Edelleen tulevaisuus on jo meissä (Kenyon 1996b, 30; Kenyon ym. 1999, 46) ja Riitta-Liisa Heikkisen (1996) sanoin *'ihmisen elämän merkityshorisontit nojaavat kohti tulevaa'* (emt. 204).

Tutkimuksen iäkkäiden kertojien konkreettinen elämä maaseutuyhteisössä on saattanut ohjautua enemmän ajan syklisyyden ja siihen perustuvan ajattelutavan ja kulttuurin perusteella. Syklinen aika on luonteeltaan toistuvaa, työvuoden ja luonnon kiertokulkuun perustuvaa ja se on jäsentänyt enemmän agaarisen yhteisön elämää, kunnes kaupungistuminen ja teollistuminen toivat mukanaan lineaarisen käsityksen ajasta (Ollila 2000, 8-12, Jyrkämä 2001, 132-135). Lineaariseen käsitykseen ajasta ja standardisoituun elämäntulkintaan liitetään ennustettavuus, institutionaalisuus ja traditiot luomassa sen jatkuvuutta (Meyer 1986, 201; Featherstone & Hepworth 1991, 372). Tänä päivänä aika, historiallisesti ja lineaarisesti etenevänä tapahtumaketjuna on muuttunut moniulotteiseksi. Kalela (1993) historiantutkijana kuvaa aikaa kolmella ulottuvuudella, joista ensimmäinen edustaa samanaikaisuutta, toinen katkoksellisuuden ja jatkuvuuden suhdetta ja kolmas ihmisiä, jotka antavat ajalle merkityksiä (emt. 34-37). Elämäkerronnan kautta vanhenemistutkimuksessa on mahdollisuus tavoittaa ajan eri ulottuvuuksia ja kerroksia sekä niiden yhteyksiä kulttuuriin (mm. Heikkinen, R-L. 2000b, 198). Ricoeurin (1981) aika-analyysin mukaan jokaisessa kertomuksessa on kaksi dimensiot, kronologinen ja ei-kronologinen. Edellinen koostuu kerronnan tapahtumista, episodeista ja jälkimmäisessä, ei-kronologisessa dimensiossa kerronnan juoni rakentaa irrallisista tapahtumista ymmärrettäviä kokonaisuuksia (emt., 173-174). Kerronnan ajan kokemisen variaatiot tulevat esille myös Polkinghornen (1988, 126) näkemyksessä, jossa kokemuksen ajallisuuden kiinnittymiskohdat ovat sekä oman elämän erillisissä tapahtumissa että kunkin persoonallisessa ajassa. Edelliseen sisältyy tapahtumia tunteineen, ajatuksineen ja toimineen sekä jälkimmäiseen taas kehityksellisiä muutoksia elämän edetessä. Lisäksi meillä on paikka pitkässä ajankulussa historian, kulttuurin ja sosiaalisen muuttuessa.

Subjektiiivinen, kokemuksellinen aika voidaan Ollilaa (2000) mukailien luoda eri tapahtumissa ja kokemuksissa aina uudestaan, miten kertoja on sen itse ymmärtänyt. Aika on sekä kulttuurisidonnainen että samalla subjektiiivinen ja kokemuksellinen määre. (Emt., 13-14.) Tämä näkemys on lähellä Kenyon ym.

(1999) jaottelua 'clock time' ja 'story time', jossa ulkoinen, kollektiivinen aika muodostuu osaksi omaa sisäistä kerronnallista aikaa (emt., 45-46; Kenyon 1996b, 30-31; Kenyon & Randall 2001, 6-7). Iäkkäiden elämänkerronnan ja elämän yksilöllisten merkityskokemusten tulkinnan yhteydessä yo. aikojen asetuminen toisiinsa nähden on vastavuoroista tai jopa jännitteistä, jolloin kokemus iästä ja ajasta ei usein kohtaa kronologista määrittelyä (esim. Hurd 1999). Yhtäältä on havaittu, että ajan ja iän karttuessa tulevaisuusperspektiivi lyhenee (Johnson & Barer 1997, 156) ja toisaalta että vielä vanhoista vanhimmatkin elävät aikaa, jossa on läsnä koko ajallisuuden kaari, mennyt, nykyisyys ja tuleva (Kenyon 1996b, 30). Edelleen Ruth & Öberg (1996) nimesivät käsitteen 'timing' iäkkäiden kerronnassa kuvaamaan sitä, sattuivatko elämän keskeiset tapahtumat oikeaan aikaan, kuten elämänjäsenyksessä 'ihana elämä' vai kuvattiinko niitä väärän aikaan tapahtuneiksi, kuten 'katkerassa elämässä'. Kerronnassa ajoittaminen oli yhteydessä laajempaan tapaan reflektoida elettyä elämää. (Emt. 184-185.) Lisäksi aika muuttuu ja merkitsee, jolloin tarinat muuttuvat näkökulman ja kontekstin vaihtuessa, mutta samalla ne muuttavat myös meitä. Kerronnallista lähestymistä luonnehtii siten tarinoiden sameus (Kenyon 1994, 196-198; Kenyon ym. 1999, 41).

Kerronnan aika on siten monta ajan kulkua, kuten syklinen, kehämäinen aika ja lineaarisesti etenevä, kronologinen aika. Se on jatkuvuutta ja kerroksellisuutta sekä monta aikaa sisältävä rinnakkainen aika. Lisäksi se on kokemuksellista aikaa merkityksineen, jotka syntyvät ihmisten toiminnassa ja vuorovaikutuksessa sekä lisäksi kaikki edelliset ajat yhtä aikaa. Tässä tutkimuksessa elämänkerronnan tapahtumat ja kokemukset jäsensivät elämää, jolloin aika häipyi merkitysten alle. Merkitykset syntyvät sosiaalisessa kontekstissa, mutta merkityshetkellä on vahva side omaan eksistentiaalisuuteen (Kenyon ym. 1999, 41; ks. myös Heikkinen, R-L. 2000b, 200; vrt. Holstein & Gubrium 2000, 182). Bruner (1986a, 8) kiinnittää elämän ajalliseen jatkumoon, missä kokemus ja merkitys ovat läsnä, menneestä muodostuu sekä muisto että lähde uudelleen tulkinnalle ja tulevaisuus jää avoimeksi mahdollisuudeksi. Aika abstrahoituu suhteessa vanhenemiseen, se läpäisee iän ja historian, on huokoinen ja liikkuva, täynnä merkityksiä ja muistoja. Kerronta rakentaa sekä mennyttä että tulevaa, mutta lopulta se jää aina kesken (mm. Bruner 1986b, 153).

3 NAISEN VANHENEMINEN

Tässä tutkimuksessa elämä ja vanheneminen saivat iäkkäiden naisten näkökulman. Sukupolven naisten elämässä vanhenemiseen ja vanhuuteen liittyvät keskustelun konventiot ovat ajassa paljon muuttuneet. Osa teoriaan nostamistani asioista kuvaa tätä keskustelua ja sen muutosta, kun taas osa naisen vanhenemisestä määräytyy biologisesti elämän edetessä. Tiedetään, että naiset elävät pitkään, mutta yleensä vanhuutta ja vanhenemistä tarkastellaan sukupuolettomana (Kangas & Nikander 1999, 17; Vakimo 2001, 174). Myös tässä vanhenemisen tarkastelunäkökulma on osaksi yleinen - onhan vanheneminen yhteistä ihmilliselle ja kaikelle elolliselle elämälle.

3.1 Naisen vanhenemisen kulttuuri

Naisen vanhenemisen muuttuvaa kulttuurista kontekstia ilmentää jo pidentynyt elinikä, kun joka neljäs suomalainen nainen on ikääntyvä eli 45 - 64 -vuotias (Kangas & Nikander 1999, 8). Naisten keski-ikä arvioitu nousu on lähes 15 vuotta vuodesta 1950 vuoteen 2030 (Heikkinen, E. 2000b, 217). Pidentynyt, toimintakykyinen elinikä ei välttämättä asetu vanhoihin muotteihin, vaan niihin haetaan väljyyttä, mitä konkreettisesti osoittaa jo kaavailu eläkeiän nostamisesta. Iäkkään ihmisen elämänvaiheeseen on haettu uudistuvaa määrittelyä mm. luomalla uusia käsitteitä ja sosiaalisia kategorioita, kuten iäkkäät, ikäihmiset, ikääntyneet, eläkeläiset, seniorikansalaiset (Vanhuusbarometri 1994, 4) ja kolmatta ikää elävät (Laslett 1996, 192-195). Niitä on luotu myös elämän viime vaiheiden kuvaamiseen, kuten 'vanhimmat vanhat' (Johnson & Barer 1997, 35) tai 'neljäs ikä' (Laslett 1996, 194-195). Uudet määrittelyt ovat seurausta yhtäältä eliniän pidentymisestä ja elämän monimuotoistumisesta, jolloin jäykkä suhtautuminen iäkkäisiin yhtenä, homogeenisena ryhmänä ei enää toimi. Toisaalta kaikki luokittelut samalla myös kaventavat ja rajoittavat (Beauvoir 1972, 448) sekä paljastavat erilaisia yhteisöjen mielikuvia ja asenteita vanhenemiseen. Täl-

löin ääri-ilmaisuna nuoruutta ihannoiva kulttuurimme määrittää vanhuuden vain sosiaalisena rakenteena (Andrews 1999, 301,315).

Vanhenemisen kulttuurin taustalla ja sitä luomassa on koko inhimillinen elämä ja sen representaatiot. Vakimo (2001) erottelee vanhuuspuheen ja vanhuusteot tuottamassa vanhenemisen kulttuuria. Vanhuusteot luovat vanhenevista arkisessa elämässä ja sen valinnoissa. Niistä moni korostuu juuri naisen elämässä, kuten iän ja ajan mukainen pukeutuminen ja sosiaalisen osallistumisen suuntaaminen. (Emt., 36-42; ks. myös Featherstone & Hepworth 1991, 379-380.) Etenkin naisen vanheneminen määrittyy usein toisten toimesta, jolloin ulkonäkö helposti korostuu. Naisen keho² on kokenut elämänsä monia muutoksia, jotka ovat jättäneet jälkensä. Ikä ja eletty elämä näkyvät ja ne koetaan omassa kehossa (Kangas & Nikander 1999, 8; Rantamaa 1999, 116; ks. myös Merleau-Ponty 1962, 81; Heikkinen, R-L. 1996, 196-197; 2000a, 474-475). Ulkomuoto ja sen nuorekkuus on naiselle arvostettu ja tavoiteltava ominaisuus, josta Karppinen (1999, 167) toteaa, että ikääntyminen merkityksellistyy taisteluna ikääntymismuutoksia vastaan. Tämä näkemys vahvistaa naisten omaa osuutta vanhenemisprosessin saamaan negatiivisuuteen (Arber & Ginn 1991, 35-36). Siten vanhenemisestä elämänsä kuuluvana luonnollisena prosessina tulee elämässä toinen (Hepworth 1993, 33-35). Samalla naisen vanhenemisen kaksoisstandardi toteutuu, kun vanheneminen tuottaa toiselta sukupuolisen toiseuden lisäksi (Arber & Ginn 1991, 36; 1993, 60-63; 1995, 174; ks. myös Beauvoir 1949/1999, 320-337). Kirjassaan 'Old Age' Beauvoir (1972) toteaa vanhuudesta, että ulkopuolinen maailma, sen arvot ja päämäärät ovat kuitenkin sijoitustemme tuloksia (emt., 451).

Negatiivisten ikäasenteiden, ageismin³ taustalla on yleensä oman vanhenemisen pelkoa (mm. Woodward 1993; Vakimo 2001, 41; vrt. Vanhuusbarometri 1994, 8). Kuitenkin ikääntyvät naiset saattoivat Niemelän ja Lenton (1993) tutkimuksen mukaan jättää kulttuurin määrittelemät odotukset nuoremmille. He rohkenivat kohdata omat tarpeensa ja tunteensa sekä ennen kaikkea hyväksyivät itsensä, myös oman kehonsa muutokset. Tämä toi mukanaan myönteisen ja avartuneen asenteen myös ympäristöä kohtaan, ja nainen itse voi hyvin. (Niemelä 1995, 85-86.) Tutkimus kohdentui ikääntyviin eli tämän tutkimuksen naisia nuorempaan ikäryhmään.

² Molempia käsitteitä keho ja ruumis käytetään. Laineen (1993) filosofisessa ihmisen tarkastelussa keho on ruumiina kohteellistettu, 'olen keho, mutta minulla on ruumis'. Ruumis on kehoon nähden 'luontopainotteisempi', kuitenkin samassa kokemisen tasossa. (Emt. 108-109, 115-117.) Keho mainitaan eläväksi ja eloisaksi käsitteeksi. Ruumis on konkreettinen ja sisältää sekä elävän että kuolleen ruumiin, myös mielikuvan ruumiin katoavaisuudesta. (Suomen sanojen alkuperä 1992, 337; 2000, 114; Palin 1999, 240.) Tässä tutkimuksessa keho ja ruumis tarkoittavat samaa. Omassa tekstissä pitäydyn keho -käsitteeseen mieltäen sen esteettisempänä vanhenemistutkimuksen käsitteenä kuin ruumis.

³ Ageismilla tarkoitetaan kronologiseen ikään perustuvaa syrjintää. Robert Butler (1969, 243) määrittää artikkelissaan 'Age-Ism: Another Form of Bigotry' ageismin subjektiiviseksi kokemukseksi sukupolvien kuilusta. Molly Andrews (1999) liittää ageistisen keskustelun aikaamme, jossa vanhuus häviää käsitteistä ja ihmiset ajattelevat voivansa muuttaa ikäänsä, mutta samalla tämä keinotekoisuus leikkaa meidät irti itsestämme (emt., 301-303).

Tässä tutkimuksessa oletetaan, että naisen vanheneminen on sekä biologinen ja kokemuksellinen että kulttuurinen ja sosiaalinen prosessi, jälkimmäisessä mukailen Berger ja Luckmannin (1966) ajattelua todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Tutkimuksen iäkkäät naiset ovat eläneet perinteisessä maaseutukulttuurissa, jossa sukupuoli on pitkälle määrittänyt naisen elämää (mm. Vakimo 2001, 263-265). Arber & Ginn (1991) kuvaavat iäkkään naisen elämänkulun ja vanhenemisen kontekstia, kuinka naisen elämään yhdistyy vahvasti monenlainen hoiva. Edelleen siihen sisältyy usein taloudellista riippuvuutta tai jos nainen on ollut ansiotyössä, työ on ollut harvoin taloudellisesti tai sosiaalisesti arvostettua. Lisäksi iäkkään naisen elämässä on tyypillistä sen loppupuolelle ajoittuva ja useita vuosia kestävä yksin asumisen vaihe. Leskeys korostuu paitsi naisen pitkäikäisyyden kautta, myös miesten taipumuksena avioitua itseään nuorempien naisten kanssa eikä iäkkään naisen uudelleen avioitumista pidetä edes hyväksyttävänä. (Emt., 70-71, 158-164; Coleman ym. 1993, 4.)

Myös tässä tutkimuksessa kaikkien avioliitossa olleiden puoliset olivat kuolleet. Johnson ja Barer (1997) havaitsivat puolison menettämisen olevan vaikeampaa nuoremmille naisille, alle 85-vuotiaille. Sopeutumista hankaloittivat yksinolo sekä käytännön että talouden ongelmat. Iäkkäämmät naiset selvisivät eri lailla myös hiljan koetusta menetyksestä. Yhtäältä oma heikkenevä terveys vei huomiota ja toisaalta he olivat pitkän elämänsä myötä eläneet läpi jo useita kuolemakokemuksia. (Emt. 42-47.) Puolison menetyksen jälkeen naisten on havaittu avioituvan uudelleen melko harvoin, päinvastoin kuin miesten. Naiset tukeutuvat sitä vastoin ystäviin ja haluavat ylläpitää ystävyysuhteitaan myöhemmälläkin iällä. (Coleman ym. 1993, 4; Jerrome 1993, 250-251; myös Scott & Wenger 1995, 161-162; Wilson 1995, 109-110; vrt., Johnson & Barer 1997, 104-105.) Edelleen naiset voivat usein jatkaa hoivatyötä isovanhemmuuden kautta, minkä on todettu luovan ajallista ja elämäkerrallista jatkuvuutta menneestä nykyisyyteen ja edelleen toivoa tulevaisuuteen, kuten Jerrome (1993) kuvaa isovanhemmuuden vastavuoroisuutta (emt. 236-237). Isovanhemmuuteen yhdistetään monia myönteisiä ulottuvuuksia ja palkitsevia tunnekokemuksia (Hurme 1990, 218-223; Marin 2002, 111-114, myös Beauvoir 1972, 474-475). Mm. nämä kulttuuriset ja elämäntilalliset tekijät luovat naisen vanhenemisen kontekstia ja kulkevat siinä mukana.

3.2 Naisen vanheneminen elämänsä aikana

Ihmisen elämän biologisen näkökulman mukaisesti vanhenemisen taustalla nähdään monimutkaisia, luonteeltaan väistämättömiä ja palautumattomia solutason prosesseja (Clark 1996, 65-83; myös McClearn 1997, 3). Elämänsä aikana vanhenemisen biologiassa keskustellaan, miten geenit ja ympäristö vaikuttavat ja osaltaan painottuvat ajan vaurioissa (Finch 1986, 17, 25-26; McClearn 1997, 3,5), ja eteneekö vanheneminen hierarkisesti eri elinjärjestelmissä ja/tai niiden osissa, joissa voi siten olla erilaisia toiminnallisia ja biologisia iäkiä (McClearn

1997, 7-10). Lisäksi vanhenemiseen liittyy vääjäämättä lisääntynyt sairastumisriski. Vielä ei kuitenkaan tiedetä, miksi toinen, jolla on sama tautiperimä, sairastuu nuorena ja toinen vasta vanhana (Kaprio 2000, 129) ja mikä on mm. elintapojen ja ympäristön altistava vaikutus ja suhde riskitekijöihin (Heikkinen, E. 2000b, 216). Ns. kumulatiivisen mallin mukaan altistuminen tapahtuu sekä biologisen ohjelmoinnin mukaan kehityksen kriittisissä vaiheissa että elämänkuluksessa vaihtuvien sosioekonomisten ympäristötekijöiden mukaan (Kuh ym. 1997, 169-170, 184-185). Ihmisen elämän perusdeterminantit löytyvät siten biologisista tapahtumista, omasta geneettisestä koodista sekä ympäristö- ja elinolosuhteista.

Naisen elämä on muutosten elämänkulku, jossa elimistön biologiset muutosvaiheet seuraavat toisiaan luonnon merkitsemässä järjestyksessä. Naisen elämänvaiheisiin ja vanhenemiseen liittyvistä tulkinnoista luonnollisin on vaihdevuosien tuoma muutos reproduktiivisessa mielessä (Kangas 1998, 13-14). Vaihdevuosia pidetään niin ikään naisen ikääntymisen determinoijina, joskin naisten omasta mielestä vaihdevuosissa on kyse vain elämän sivujuonteesta (Topo 1999, 187). Kangas (1998) on tutkimuksessaan luokitellut naisten puheesta välittyvää näkemystä vaihdevuosista ideaalittyyppisiin tulkintakehiköihin. Fatalistinen, kriittinen, pragmaattinen, medikaalinen ja holistinen tulkinta näyttäytyivät vääjäämättömänä kohtalona, ikäsorron ilmentymänä, sopeutumista tai edelleen lääketieteellistä hoitoa edellyttävänä tilana sekä kokonaisvaltaisena, merkityksellisenä muutosprosessina naisen elämässä. Samalla puhe vanhenemisesta kietoutui näihin tulkintoihin, paitsi medikaaliseen. Vaihdevuosina naisen on mahdollista työstää uudenlaisia identiteettejä⁴ ja etsiä uusia ulottuvuuksia elämäänsä. (Emt., 110-119, 137-139.)

Naisen elämän muutosvaiheet leimautuvat helposti hoitoa edellyttäviksi, epänormaaliksi tiloiksi, mikä näkemys on tuotu esille jo kaksikymmentä vuotta sitten (Dean 1983, 23). Näin vaihdevuosia seuraava estrogeenivajaus on yhdistetty mm. osteoporoosin syntyyn, jolloin se tarjoaa myös aiheen tilan diagnosointiin ja hormonihoitoon, kuten Honkasalo & Åstedt-Kurki (1995, 123) toteavat. Kuitenkaan osteoporoosia ei esiinny maailman kaikilla naisilla, joten monet tekijät, kuten biologiset ja ympäristötekijät sekä elintavat ja sairaudet ovat tässäkin vaikuttamassa (Shapiro 1993, 91). Samoin tapahtuu vanhenemisessä kaikkien elämää koskevana, jolloin on vaarana, että elämästä tulee tauti. Vanheneminen saa diagnoosin, joka merkitsee kantajansa, kuten etenevä, pitkäaikainen sairaus (mm. Gubrium 1986, 71-78; Estroff 1993, 251; Honkasalo & Åstedt-Kurki 1995, 123; Kangas 1998, 42; ks. myös Tuomainen ym. 1999, 7-10, 52-54). Epänormaaliutta korostava asenne on omiaan lisäämään negatiivista suhtautumista ja siten huonompaa sopeutumista elämänkulun muutosvaiheissa (mm. Dean 1983, 23).

Monista vanhenemistutkimuksista, jotka perustuvat ikääntyvien ja jo iäkkäiden naisten omaan näkemykseen, välittyy naisen vanhenemisen 'käänte-

⁴ Useissa elämäkerrallisissa tutkimuksissa identiteetti on keskeinen tematisoinnin kohde, jolloin kerronta tulkitaan osaksi identiteetin rekonstruointia (mm. Kaufman 1986, Kangas 1998). Tässä iäkkäiden naisten elämäkerrontaan perustuvassa tutkimuksessa se on taustalla, ei keskeinen tulkinnan kohde.

syys' tai 'kaksijakoisuus', mihin ehtoja näyttävät luovan osaksi vanhenemista loitontava kulttuuri ja osaksi oma toimintakyky (esim. Hurd 1999, Nikander 2000, Vakimo 2001). Tämä ilmeni, kun elämäkulussa ikääntyvän naisen vanhenemispuheesta löytyi toisaalta 'pikkutyttö' osoittaen pysyvyyttä ja samuutta, mutta toisaalta sieltä löytyi muutosta ja dissonanssia kuvaava 'vanha'. Puhe oli keskustelua yksityisen ja yleisen välillä. Edellistä kuvasivat työpaikan ikäspesifyyden vaatimukset ja yleinen kuva keski-ikäisyydestä sekä jälkimmäistä taas rohkea sisäinen minä ja oma tunne iästä. Tässä Nikanderin (2000) tutkimuksessa oli havaittavissa, kuinka iänmukaisuus, sen normit ja -moraali tuoteetaan jokapäiväisessä puheessa, mikä muodostuu edelleen osaksi omaa identiteettiä.

Samoin edellistä iäkkäämmät naiset halusivat puheessaan etäännyä vanhuudesta (Hurd 1999). He erottivat aktiivisesti 'vanhan' ja 'ei vanhan' sekä samalla rakensivat ja nimesivät ikäkatteorioita. Oma nuorekas olemus liitettiin kokemukseen aktiivisesta elämästä ja parhaasta elämänvaiheesta, mutta samanaikaisesti iäkkäiden naisten heikkenevä terveys, muuttuva ruumiinkuva ja leskeys osoittautuivat tekijöiksi, jotka lähensivät heitä 'vanhoihin'. Iäkkäät naiset puhuivat mielellään mm. pikkuvaivoistaan, mutta vakavat terveysongelmat kätettiin, jotta ei siirtyisi tai siirretä 'vanhoihin'.

Maaseudun iäkkäät naiset taas jakautuivat tekemisen ja olemisen vanhuuteen (Vakimo 2001). Korkeampi ikä ja huonompi toimintakyky kuvasivat olemisen vanhuutta, jolloin aikaorientaatio oli lähellä ja elämä oli verkkaista arkista olemista, mihin liittyi sairastelua. Hoivasuhde oli kääntynyt ja lapset mahdollistivat monen kotona olemisen, myös hoivapalveluja tarvittiin. Sen sijaan toimintakykyiset vanhat naiset suuntautuivat tekemiseen, toisille etenkin lasten ja lastenlasten eteen tekemiseen, ja luontoon. (Emt. 285-290.)

Naisen vanhenemiseen kohdentuneissa tutkimuksissa on yhtymäkohtia keskusteluun kolmannesta ja neljännestä iästä (Laslett 1996, 192-195). Ikävuosina tämä siirtymä ja yhteys vanhuuden alkamiseen näyttäisi asettuvan 80 ja 85 vuoden välille. Tämä ilmeni Riitta-Liisa Heikkisen (2000a) Ikivihreät -projektin osatutkimuksessa, jossa samat naiset ja miehet kertoivat elämästään. 80-vuotiaina he etäännyttivät itsensä kehostaan, oireistaan ja korkeasta iästään, kunnes viiden vuoden kuluttua kehon heikkeneminen uhkasi jatkuvuutta ja identiteettiä. Muutokset kohdentuivat tällöin myös mm. aikaan, kun kuoleman ja iankaikkisuuden ajatukset tulivat lähelle itseä.

Vanhenemistutkimuksessa on yleisesti todettu, että mikäli iäkkäät henkilöt havaitsevat itsessään vanhenemismuutoksia, he pyrkivät säilyttämään tasapainon. Helinin (2000) tutkimuksessa kompensatioprosessi sisälsi sekä iäkkään ihmisen mielessä tapahtuvat integroivat ja selittävät toimet että varsinaiset kompensoivat toiminnot (emt., 173-183). Brandtstädter (1997) kuvaa vanhenemismuutosten myötä tilannetta sopeutumisenä, jossa vanheneva minä säilyttää joustavuutensa käyttämällä sulauttavia ja mukauttavia hallinnan prosesseja (emt., 118-121). Baltes & Baltesin (1990) mukaan vanhetessa saavutusten ja menetysten välinen tasapaino muuttuu epäedulliseksi, jolloin valikointi, optimointi, kompensointi tarjoavat mahdollisuuden 'onnistuneeseen vanhenemi-

seen' (emt., 21-22). Johnson ja Barer (1997) konkretisoivat sopeutumiskeinoja kaikkein iäkkäimpien, *'the oldest old'* ja huonokuntoisempien kohdalla (ks. myös Heikkinen, E. 2000a, 31-32). He havaitsivat, että ajallinen orientaatio lyheni päivästä päivään elämiseksi ja 'se jokin' vei kaiken ajan ja voiman (myös Wilson 1995, 110). Muiksi keinoiksi pyrkimyksenä säilyttää elämän ennustettavuus ja jatkuvuus osoittautuivat mm. elinympäristön yksinkertaistaminen sekä arkipäivän järjestyksestä ja säännönmukaisuudesta kiinni pitäminen. (Johnson & Barer 1997, 156, 127-145.)

Gerontologisesti kiintoisa on havainto, että iäkkäät kokevat usein olevansa samanlaisia kuin ennen (Kaufman 1986; Tikka 1994, 163-164; Uutela ym. 1994, 9), vain ulkomuoto muuttuu. Tällöin ihmisessä säilyy jotain sisäistä, jonka ei koeta muuttuvan. Vanhuus näyttäytyy vain kuorena tai naamiona, *'the mask on ageing'* (mm. Gubrium 1986⁵; Hepworth 1993, 35). Sharon Kaufman (1986) kuvaa ilmiötä tutkimuksessaan *'The Ageless Self'* minän pysyvyytenä ja iättömyytenä iäkkään ihmisen etsiessä jatkuvuutta elämäänsä. Hän tulkitsee menneisyyden kokemuksia etsien merkitystä ja integraatiota niille nykyisyydessä olevien kehysten kautta ja luo samalla kerronnassa itseään ja omaa elämäänsä (emt., 149-152; 2000, 103). Sama sisäinen kokemus löytyy Peter Laslettin (1996) ikäjaottelun subjektiivisesta iästä. Sitä luonnehtivat syvälinen minuuden perustunto sekä tietty iättömyys ja ajattomuus, jossa on tapahtumia, mutta ei kestoja (emt., 34,37,192-193; ks. myös Tikka 1994, 163-164). Myös gerotranssendenssi -teoriassa iäkäs ihminen rakentaa uuden suhteen aikaan, itseen, muihin ihmisiin, materiaaliin tekijöihin ja kuolemaan. Tässä prosessissa korostuvat elämäkokemukset, jotka ovat välttämätön, mutta eivät riittävä ehto gerotranssendenssille. Kyky liikkua ajassa ja palata aiemmille elämän- ja kehitysvaiheille mahdollistavat sen, että mennyt valaistuu ja tulkkiutuu eletyn elämän kautta. (Tornstam 1994a; 1994b, 285-288.) Näkemys iättömyydestä ja ajattomuudesta on saanut myös kritiikkiä mm. mieli-ruumis dualismiin⁶ pohjautuen (Öberg 1996, 1997) ja jopa ageismiksi nimettynä (Andrews 1999).

⁵ Jaber Gubrium (1986, 127) käyttää teoksessaan *'Oldtimers and Alzheimer's: The Descriptive Organization of Senility'* kuorivertaus myös kuvatessaan ko. sairauden omaavien kohtaloa. Metafora toimii päinvastoin kuin vanhenemisessä, kun minä on vain kuori, jonka sisällön sairaus on tuhonnut.

⁶ Mieli ja keho/ruumis -dualismi (mm. Heinämaa 1996, 2000; Palin 1996) on problemaattinen. Sitä on pidetty kartesiolaisena, mutta kahtiajako horjuu itse Descartesin ajattelussa siltä osin, kun hän perustaa tunteet mielen ja ruumiin liitokseen (Heinämaa 2000, 48-59). Merleau-Pontyn (1962) käsityksessä keho ei ole vain biologinen organismi, vaan se on subjekti, merkitysten lähde. Keho on myös historia, kun menneisyyden kokemukset kulkevat mukana aina kussakin tilanteessa. (Merleau-Ponty 1962, 81; ks. Laine 1993, 109-110,114-115; myös Heinämaa 1996, 145.) Heinämaa (1996, 2000) on tarkastellut Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologiaa sukupuolikielityksen näkökulmasta ja löytänyt myös Beauvoirin Toisen sukupuolen alkuperäistekstistä fenomenologisen asenteen, jossa objekti-ruumis vaihtuu subjektin eleyksi ruumiiksi (Heinämaa 1996, 12-14). Feminismi on korostetusti pyrkinyt torjumaan mieli-ruumis/keho -jakoa, etenkin kun se on johdettu luonto-kulttuuri ja mies-nais -asetelmiin (Palin 1996, 226). Lisäksi mm. sosiaaligerontologiseen tutkimukseen on peräänkuulutettu kehon näkökulmaa (Öberg 1996; 1997, 44-45). Mielen ja kehon kohtaamattomuus on johtanut vanhenemistutkimuksessa luonnontieteellisen tutkimuksen ja sen menetelmien dominointiin (Heikkinen, R-L. 2000a, 478). - Tässä tutkimuksessa narratiivisuudella on kokemuksellinen ydin. Mieli-

Naisen vanheneminen erottuu tässä tarkastelussa ensiksi vaiheittain elämänkulussa etenevinä kehon muutoksina. Varhaisessa vaiheessa kehon ikämerkit naisen vanhenemisessä nostetaan keskeisiksi. Elämän edetessä seuraava vaihe, jossa kehon ikämerkit ja samalla myös sukupuoli näyttävät työntyvän syrjään, 'kuoreksi', kun taas sisäinen minä korostuu. Vielä myöhemmässä vaiheessa vanheneminen alkaa tuntua kehossa, oireina ja toimintakyvyn heikkenemisenä. Toiseksi naisen vanhenemiseen liittyy vääjäämättömän negatiivinen kulttuurinen kuva ja ristiriitaisuus, jolloin yhtäältä pitkää ikää tavoitellaan, mutta naisen elämässä ilman ikääntymisen merkkejä ja toisaalta naisten pitkäikäisyys muodostuu yhteiskunnalle ongelmaksi, rasitukseksi. Vanhuushan on nyt ja edelleen naiskysymys, erityisesti 85 ikävuoden jälkeen (mm. Nikander 1999, 212). Kolmanneksi naisen vanhenemiseen liittyy omana kokemuksena ja arviona käänteisyyttä ja vastakkaisuutta. Keskeinen ristiriita on oman subjektiivisen kokemuksen ja ulkopuolisen, objektiivisen määrittelyn välillä. Se, mikä koetaan pääosin myönteisenä, näyttäytyykin kielteisenä ja torjuttavana. Liekö erossa osaltaan kyse samasta, mitä Vakimo (2001) kuvaa suurina ja pieninä vanhuuskertomuksina. Edellisissä vanhenemisestä puhutaan toisena, ei itseä koskevana, negatiivisina stereotyyppioina, joita ei yleensä edes kyseenalaisteta. Jälkimmäiset edustavat vaihtoehtoisia pieniä kertomuksia vanhenemisestä, usein elämänmyönteisiä. (Ks. emt. 312-313.) Tässä tutkimuksessa naisen elämä ja vanheneminen saivat ajassa muuttuvan kokemuksellisen ilmeen pieninä kertomuksina elämästä.

keho/ruumis jako ylittyy koko ihmisen olemassaolon ja maailman välisellä suhteella (vrt. Heidegger 1926/2000). Kyse on maailmasta 'meille' (Laine 1993, 102), siten myös vanhenemisestä 'meille'. Vaikka tutkimuksessa erotellaan mieltä ja kehoa tulokategorioissa, ne yhdistyvät kokemuksellisesti. Palin (1996, 240) toteaa vielä, että henki/ruumis - käsiteparin kieltäminen johtaa helposti toisen torjumiseen.

4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata, tulkita ja pyrkiä ymmärtämään vanhuutta ja vanhenemista iäkkäiden naisten elämänkerronnan kautta. Vanhuutta tarkastellaan usein ulkoapäin ja erillisenä sekä iän ja raihnaistumisen määrittäminä. Tässä tutkimuksessa iäkkäiden naisten oma ääni ja eletty elämä toivat erilaisen näkökulman vanhuuteen ja vanhenemiseen. Kertoessaan oman elämänsä tapahtumia ja kokemuksia iäkkäät naiset loivat omaa elämäänsä, mutta samalla myös vanhuuttaan ja suhdetta vanhenemiseen. Elämänkerronnassa todentui elämän ja kerronnan läheisyys iäkkään ihmisen elämässä. Samalla monien haastateltujen kerronnassa oli yhteisesti jaettua sekä yhteisöllisesti koettua ja tulkittua, kuten sota-aika ja maaseudun naisen elämisen traditiot. Kerronnan kautta avautui siten näkymä myös kertojasukupolven ajan naisen elämään ja aikamme vanhuuteen.

Tutkimustehtäviksi muodostuivat:

- *miten iäkkäät naiset kuvasivat elämäänsä,*
- *miten he elämänkerronnallaan rakensivat vanhuuttaan ja suhtautumista vanhenemiseen sekä*
- *millaista kuvaa kerronta loi kertojasukupolven ajan naisen elämästä ja*
- *millaista kuvaa kerronta loi aikamme vanhuudesta.*

5 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET PERUSTELUT

Tutkimuksen metodologiset oletukset ja sitoumukset perustuivat narratiiviseen lähestymistapaan (mm. Heikkinen 2001, Vuokila-Oikkonen ym. 2001). Kertoessaan elämästään iäkäs ihminen samalla merkityksellistää sitä. Kerronta tapahtuu vuorovaikutuksessa, sosiaalisena konstruktiona ja etenee yhteydessä ympäröivään elämään ja sen kulttuuriin (Bruner 1987; Lincoln & Guba 2000, 1994). Tutkimuksessa olen lähestynyt vanhuutta ja vanhenemista iäkkäiden ihmisten oman kokemusmaailman ja kerronnan kautta. Luvussa käsittelen ensiksi oletuksia iäkkästä ihmisestä mm. aktiivisena kerronnan subjektina. Toiseksi tulevat narratiivisuutta eli kerrontaa 'välineenä' koskevat oletukset. Tutkimuksessa tarkastelin kerrottua elämää ja vanhenemista kerroksisesti, yhtäältä eksistentiaalisontologisella tasolla, jossa ihmisen kokonaisuus ja subjektiivinen merkitysulottuvuus korostuivat. Toisaalta tarkastelutaso oli sosiaalinen ja kulttuurinen. Kenyon ym. (1999, 44) korostavat niin ikään elämäkertomusten tutkimisessa erilaisten dimensioiden tärkeyttä vanhenemisen ymmärtämisessä ja sen teorian rakentamisessa. Luvun lopussa tarkastelen vielä narratiivista tietoa ja sen luonnetta.

5.1 Kertojaa koskevat oletukset

Tutkimuksen iäkkäät naiset oman elämänsä ja vanhenemisensa subjekteina oletin *aktiivisiksi* toimijoiksi, jotka rakentavat kerronnan kautta todellisuuttaan ja luovat siihen merkityksiään (Riessman 1993, 9-11; Kenyon ym. 1999, 42; Vuokila-Oikkonen ym. 2001, 84-85; Gubrium & Holstein 2002, 154). Kertojien asettuminen subjekteiksi määritteli niin ikään tutkimusotteen kvalitatiiviseksi. Iäkäs ihminen kerronnan subjektina ei vain kerro yksityiskohtaisia kokemuksia omasta elämänsä historiastaan, vaan hän muotoilee ja luo sitä haastatteluprosessissa. Tutkimuksen naiset aktiivisina kertojina tekivät omat valintansa ja painotuksensa kertoessaan elämästään. Tutkimuksen tekijän roolissa loin taas oman kuvani heidän kerronnastaan ja koin olevani niin ikään aktiivinen subjekti, osallinen ja siten osa merki-

tysten muodostumisen prosessia. (Ks. Gubrium & Holstein 2002, 154, 163-165; myös Guba & Lincoln 1994, 107.)

Iäkäs ihminen kertojana on edelleen *kokonainen ja kokeva*, jolloin edellä (ks. luku 3.2) esille tullut käsitteellinen dualistinen jako mieleen ja kehoon ylittyy kerronnassa. Tutkimuksen käsitys iäkkästä ihmisestä pohjaa eksistentiaalisen fenomenologian ihmiskäsitykseen. Siinä ihminen reaalistuu eri olemuspuolten kokonaisuutena (Rauhala 1993, 70), myös monin tavoin ymmärtävänä, mukaan lukien esiyymmärrys (ks. Lehtonen 1992, 162). Tutkimuksen narratiivisessa lähestymistavassa Rauhalan (1993) nimeämä 'tajunnallisuus' olemismuotona korostuu, mutta 'ihminen ei muodosta merkityssuhteita tyhjästä, vaan ympäröivästä maailmasta ja omasta kehostaan'. Näin tilanteen faktisuus, kuten perintötekijät, kasvatus, koulutus, kulttuuri ja arvot ovat aina mukana kokemuksessa. Kokemusta ei myöskään synny ilman kehoa, esim. toimivaa hermojärjestelmää. Iäkkäiden kertojien elämässä juuri kehollisuus, orgaaninen elämä (Rauhala 1989, 32-34) alkoi yhä enemmän muistuttaa itsestään. Sekä orgaaninen että tajunnallinen olemassaolo reaalistuvat tilanteissa, yksilöllisesti rajautuneessa maailman osassa, josta ihminen voi rakentaa mielellisiä relaatioita. Merkityssuhteet ovat mahdollisia vain ihmisen olemassaolon kokonaisuudessa. (Rauhala 1993, 69-71, 145-147.)

Lisäksi iäkäs ihminen on muuttuva ja muovautuva elämänsä loppuun saakka. Kertoessaan omasta elämästään hän luo sekä elämäänsä että omaa minuuttaan ja kokee niiden merkityksen. (Mm. Ruth 1994; Randall 1995; Heikkinen 1996, 187.) Jokaisella iäkkäällä naisella oli omanlaisensa, oman elämänsä näköinen kertomus kokemuksina ja tapahtumina. Kaikki kokemukset eivät kuitenkaan rakennu kontekstuaalisesti eivätkä sosiaalisesti, vaan ihmisyyteen kuuluu kehollisuus, kun kehoina synnymme, vanhenemme ja kuolemme (Kenyon 1996b, 22). Keho on myös perusta, jonka kautta suuntaudumme maailmaan (Merleau-Ponty 1962, ks. Laine 1993, 115; Heikkinen 1996, 196; Kenyon 1996b, 22). Näin ollen iäkäs ihminen kertojana yhtäältä luo maailmaansa aktiivisesti, persoonallisesti ja omaperäisesti tietoisena inhimillisestä ja fyysisestä ympäristöstään. Toisaalta hänet on luotu kehollisena luomuksena ja yhteydessä toisiin ihmisiin, kulttuuriin ja sosiaalisiin rakenteisiin.

5.2 Narratiivisuutta koskevat oletukset

Tutkimuksessa narratiivisuutta ei voida sijoittaa yhteen traditioon, kuten ei yhteen tieteenalaankaan kuuluvaksi (mm. Heikkinen 2001; Atkinson 2002, 123). Narratiivisuutta pidetään väljänä metodisena viitekehystenä, jossa keskeistä ovat kertomukset todellisuuden ja maailman merkitysten välittäjinä ja tuottajina (Heikkinen 2000, 48). Narratiivisuudella voidaan tarkoittaa ensiksi tiedon tuottamisen tapaa ja luonnetta tai toiseksi kuvata yleisesti aineiston luonnetta. Kolmanneksi narratiivisuus voi viitata analyysitapoihin ja lisäksi vielä ammatillisiin käytäntöihin. (Ks. Heikkinen 2001, 118; vrt. Holma 1996). Tässä tutkimuk-

sessä ymmärrän narratiivisuuden tutkimuksen lähestymistapana (mm. Vuokila-Oikkonen ym. 2001) ja metodologiaan liittyvänä käsitteenä (ks. 2.1).

Narratiivisen gerontologian perusolettamuksen mukaisesti iäkäs ihminen ei pelkästään kerro elämästään, vaan hän elää sitä, jolloin tarina tapahtuu kertojalle (ks. edellä luku 2.3; esim. Randall 1995; Kenyon & Randall 2001). Oletus edustaa kerronnan *ontologisuutta* ja vielä *eksistentiaalisuutta*, kun jokainen luo oman kertomuksensa, kuitenkin elämän ja todellistumisen ehtojen vallitessa (Kenyon ym. 1999, 44; Kenyon & Randall 2001, 12-13; myös Hänninen 2000, 24-26). David Carria (1986, 66) tulkiten ja tähän soveltaen *'there is nothing below the narrative structure'*. Tämä edustaa tutkimuksessa kerronnan syvempää, yksilöllistä merkitystasoa. Kerronnan ontologisuuden kautta on mahdollisuus tavoittaa myös yhteys ihmiseen kokonaisuutena (Kenyon ym. 1999, 44). Tutkimuksen käsitevalinta *elämänkerronta* jäljittelee tutkimuksen ontologista oletusta, jossa 'elämä' ja 'kerronta' lähestyvät toisiaan tai ovat toisensa (vrt. Kenyon & Randall 2001, 4).

Narratiivisuuden oletuksissa William Randallin (1996) erottelu *'kokemuksesta kerrontaan'* kuvastaa narratiivisuuden kokemuksellista ydintä. Samalla se perustelee edellä mainittua yhteyttä, kertojan identifioitumista 'oman elämän kertomukseen'. Erottelu lähtee reaalityodellisuuden tapahtumista, toiminnoista, tulkitsemattomasta käytännöstä ja tavallaan faktoista, mitä minulle tapahtuu, *'the outside story'*. Tästä muodostuu kullekin oma persoonallinen kokemus, tulkittu sisäinen tarina omana luomuksena, *'the inside story'*. Seuraavassa vaiheessa kerron kokemuksestani muille, *'the inside-out story'* Ja vielä seuraavassa vaiheessa muut kertovat minusta, *'the outside-in story'*. Eletty, koettu, kerrottu ja useaan kertaan tulkittu elämä linkittyvät luonnollisesti toisiinsa. Mutta niissä kaikissa on kyse omasta elämästä. (Emt., 226-230; myös 1995, 47-61.)

Narratiivisuuden olemusta, kerronnan rakennetta kuvaa *hermeneuttinen kehä* (Polkinghorne 1988, 127; Bruner 1996, 137; Kenyon & Randall 2001, 8). Kertomuksessa juoni vie tapahtumia eteenpäin, luo merkitystä ja avaa ymmärrystä (Bruner 1986, 19; 1990, 43-44; 1996, 6,121-122; Polkinghorne 1988, 160-161). Hermeneuttisuus kuvaa kerronnan prosessia, liikettä ja emansipaatiota, jossa merkitys syntyy kokonaisuudessa osien kautta (mm. Polkinghorne 1988, 6; Hänninen 2000, 25) ja jossa elämänpalaset asettuvat kerrontaan. Kerronta ei siten vain jäljittele elämää ja elämä kertomusta, vaan tämä Jerome Brunerin (1987, 13) näkemys ylittyy myös uusilla mahdollisuuksilla. Jokainen tapahtuma, tunne tai toiminta kerronnassa edeltää seuraavaa ja johtaa johonkin tulevaan, laajempaan kokonaisuuteen (Bruner 1990, 43; McLeod 1997, 33-34). Kertomuksia ei kuitenkaan voi selittää, vaan kerronnan hermeneuttisuus antaa mahdollisuuden erilaisille tulkinnoille (Bruner 1996, 122; ks. myös Tolska 2002, 103).

Tutkimuksen iäkkäät naiset kertoivat elettyjä kokemuksia ja tapahtumia rakentaen niistä omaa elämäänsä ja sen kautta myös vanhenemistaan. Samalla kerronta loi näkymää tuon ajan naisen elämästä ja sen kulttuurista sekä kuvaa aikamme vanhuudesta. Kyse on kerronnasta *sosiaalisena ja kulttuurisena konstruktiona*. Narratiivisuuden sosiaalista rakennetta ilmentää jo kerronta tietämisen tapana, kun se on suhteessa olemista ja jakamista tapahtumien kertojana tai kuuntelijana (Bruner 1986b, 148; McLeod 1997, 32, 38-39). Tarinat eivät tapahdu,

vaan ihmiset konstruoivat kertomusten kautta maailmaa kokemusten ja tapahtumien kerronnan ja uudelleen kerronnan sekä tulkinnan ja uudelleen tulkinnan jatkumona. Narratiivisuus konstruktivistisena⁷ tutkimusotteena ja näkemysnä korostaa yksilön kapasiteettia ja kerronnan syvyysulottuvuutta. (Bruner 1987, 11-12; Atkinson 2002, 124, 135.)

5.3 Narratiivinen tieto ja tulkinta

Narratiivinen tieto on kertomuksellista ja siten usein konkreettisten tapahtumien uudelleen tuottamista sekä niistä kommunikointia arkielämän käsittein. Jerome Bruner (1986) erottaa kokemuksen ja todellisuuden jäsentämisessä toisistaan paradigmaattisen ja narratiivisen tiedon muodon⁸, joista edellinen pyrkii abstrahointiin, selitysvoimaan ja loogiseen päättelyyn ja jälkimmäinen toimii intentioiden, toiminnan ja kokemuksen varassa (emt., 11-14; Polkinghorne 1996, 82-83; ks. myös Tolska 2002, 100-101). Hän kuvaa kerrontaa yhtä aikaa sekä toiminnan että tietoisuuden maisemana, jossa reaalityodellisuus löytyy kertomuksen toimijoiden taustalta (Bruner 1986, 14). Verrattuna muuhun tieteelliseen argumentointiin narratiivisesti tuotettu tieto saa siten persoonallisen muodon, jossa ovat mukana oma elämänselitys, kerronnan tunteet ja intentiot. Elämäkerronta on sekä subjektiivista että kontekstisidonnaista, minkä lisäksi elämästä kerrotaan paitsi itselle myös kullekin kulttuurille sopivalla tavalla (esim. Bruner 1987, 11-15; Vilkkonen 1997, 92; myös Vuokila-Oikkonen ym. 2001, 85). Narratiivisella tiedolla on oma erityinen syvärakenteensa, joka Catherine Riessmanin (1993, 2) sanoin kumpuaa itse elämän olemuksesta. Kerrontaa luonnehditaan merkitysten muodostamisen aktiviteetiksi (Lincoln & Guba 2000, 167), jolloin tapahtumien merkitys syntyy niiden kerronnassa saamista yhteyksistä ja suhteista (mm. Polkinghorne 1988, 4-8; Gubrium 2001, 26-29).

Kerrotun elämän elämyksellisyys käy dialogia faktisten tapahtumien kanssa, jolloin keskeiseksi nousee se, miten muistot on kerrottu ja uudelleen kerrottu sekä tulkittu ja uudelleen tulkittu. Kerronta ei siten peilaa elettyä elämää, vaan rakentaa sitä luovasti olettamuksin ja tulkinnoin nykyisyyden merki-

⁷ Narratiivisuuden sosiaalisen rakentumisen taustalle liitetään usein paradigmoina sosiaalinen konstruktivismi tai konstruktionismi. Molempia käsitteitä käytetään. Gergen (1999, 60) määrittelee edellistä todeten, että samalla kun mieli rakentaa todellisuutta suhteessa maailmaan, siihen vaikuttavat laajasti sosiaaliset suhteet, joihin yksilöt osallistuvat. Jerome Brunerin (1987, 1996) konstruktivisminäkömyksessä korostuu hänen kulttuurihistoriallinen taustansa (ks. myös Tolska 2002, 9). Vilma Hänninen (2000, 26-27) pelkistää sosiaalisen konstruktivistisen näkömyksen kiinnostuksen kohteeksi sosiaalisten ja yksilöllisten merkitysten suhteen. Sosiaalinen konstruktionismi ajatussuuntana näyttäytyy laajempaan yhteiskunnalliseen käsitteeseen kuin konstruktivismi. Gergenin (1999) määrittelyssä siinä korostuu sosiaalisissa suhteissa käytävä diskurssi välineenä, jolla itseä ja maailmaa artikuloidaan (Gergen 1999, 60; ks. myös 1985, 266-269).

⁸ Jerome Bruner (1986, 11) kirjoittaa teoksessaan 'Actual minds, possible worlds' mm.: 'What they convince of is fundamentally different: arguments convince one of their truth, stories of their lifelikeness.'

tysten ja ymmärryksen valossa (Riessman 1993, 2,4-5; Polkinghorne 1996, 88-89). Samalla ymmärryksemme pohjaa aiemman tiedon ja kokemuksen varaan (ks. Berman 1994, 213; Heikkinen 2000, 50; 2001, 119).

Konstruktivistista tietoa ilmentää tietoteoreettinen relativismi, jolloin tieto on yhteydessä ja suhteessa sosiaaliseen, kontekstuaaliseen ja vielä ajalliseen⁹ olemassaoloon. Siten tieto on aina perspektiivistä ja kiinni ymmärtämysyhteyksistä. Ihminen rakentaa monia todellisuuksia, yksilöllisesti koettuja ja yhdessä jaettuja. Näistä rakenteista ja niiden muuttumisesta sekä yhteydestä sosiaaliseen, kulttuuriseen ja historialliseen todellisuuteen saadaan tietoa tutkijan ja tutkimukseen osallistujan välisessä vuorovaikutuksessa. Siten konstruktivistisessa tutkimusajattelussa ontologisen ja tietoteoreettisen raja häipyä eikä tietoa näin ollen voi erottaa tiedostavasta subjektista. Näin rakentunutta tietoa pyritään tulkitsemaan, jolloin tutkimuskysymykset muovautuvat ymmärtämisen ja uudelleen rakentamisen ympärille. (Guba & Lincoln 1994, 109-111; 2000, 165; myös Schwandt 1994, 128-129; Heikkinen 2000, 50-51; 2001, 119-121.)

Elämäkerronnallisen tiedon tulkinnassa erottuvat kaksi päälinjaa: mitä kerrotaan ja miten kerrotaan. Edellisessä kerronnallista elämää lähestytään painottaen subjektiivisia kertomuksia, niiden sisältöä (Polkinghorne 1996, 97; myös Wallace 1994, 138). Tällöin metodinen lukutapa painottuu yksilöllisiin merkityksiin ja niiden tulkintaan. Jälkimmäisessä kerronnallista aineistoa tarkastellaan enemmän sosiaalisena ja kulttuurisena konstruktiona ajassa. Tutkimuksellisesti painottuu se, miten kerronta toimii, koostuu. (Ks. Wallace 1994, 138-139; myös Holstein & Gubrium 2000, x,155-158.) Molemmat puolet täydentävät toisiaan. Tässä tutkimuksessa iäkkäät naiset rakensivat kerronnallaan omaa elämänsä ja vanhenemistaan sekä samalla kerronta loi kuvaa naisen elämästä ja aikamme vanhuudesta. Kulttuuri ja historia 'puhuivat' yksilöllisten kokemusten ja tapahtumien sekä siten kertomusten kautta (ks. Riessman 1993, 5), mutta samalla yksilöllisten kerrontakokemusten kautta puhuivat mm. kerronnan monet muistot tunteina.

Narratiivisessa tutkimuksessa on kyse viime kädessä tiedonkäsityksen muuttumisesta (Guba & Lincoln 1994, 109; Heikkinen 2000, 48; 2001, 118). Tietämisen subjektiivisuus tässä tutkimuksessa tarkoitti sitä, että kiinnostus kohdentui iäkkääseen ihmiseen ja hänen kerrontakokemuksiinsa. Näin ollen vanhuutta ja vanhenemista ei oltu etukäteen tematisoitu mistään näkökulmasta. Iäkkäiden naisten kerrontakokemukset, osaksi episodinomaisina ja hajanaisina sekä osaksi yhtenäisenä kerrontana, välittivät kerronnallista tietoa, joka kohdentui yhtäältä heidän yksityisen ja läheistensä elämän ainutkertaisiin kokemuksiin. Toisaalta he hakivat kerronnassa kokemuksilleen laajempaa yhteyttä ja esiintymistä, jolloin tieto oli tuon ajan ja kulttuurin leimaamaa. Iäkkäät kertojat todellistuiivat näin sekä yhtenä yksilönä että monena oman aikansa ja kulttuurinsa naisena, kuitenkin kerrontakokemukset olivat kunkin omia näkemyksiä.

⁹ Hyvärinen (1998, 329) toteaa elämäkertatutkimusta käsittelevässä artikkelissaan 'Lukenemisen neljä käännettä', että konstruktivistit kääntävät huomion nykyisyyteen, jonka ehdoilla mennyt rakennetaan ja muistetaan.

6 TUTKIMUKSEN KULKU

Luvun alussa esittelen iäkkäät kertojat ja miten he valikoituivat tutkimukseen. Seuraavaksi etenen haastattelutilanteisiin ja niiden muotoutumiseen kerronnallisiksi. Kerronnallisen aineiston käsittely ja analyysi oli monivaiheinen reflektioprosessi, jossa yhtäältä tukeuduin temaattiseen analyysiin (Luborsky 1994), toisaalta aineiston luonteen huomioiden narratiivisen analyysin ideoihin (esim. Riessman 1993, 2002; Polkinghorne 1988, 1996).¹⁰ Sovelsin tutkimuksessa näin ollen sekä narratiivien että narratiivista analyysiä, joista edellisen Polkinghorne (1996, 97) liittää paradigmaattiseen luokitteluun elämäkertomusten ymmärtämiseksi (Bruner 1986, 11-14; ks. myös Heikkinen 2001, 122-123). Tutkimuksen analyysi kohdentui sekä yksilöllisiin että jaettuuihin ja yhteisöllisesti tulkittuihin kerrontakokemuksiin. Lisäksi tutkimuksessa eettiset tekijät kulkivat koko ajan mukana, mistä Lincoln & Guba (2000) toteavat, että arvot kietoutuvat parhaimmillaan tutkimuksen sisään edustaen ihmistutkimuksen henkisyttä ja edistäen eettistä harkintaa (emt., 167, 169). Pohdintaosassa on eettisiä ongelmia kokoava luku (ks. 11.2).

6.1 Aineiston kuvaus ja keruu

Tutkimukseen osallistui 10 iäkästä naista elokuun 1999 ja kesäkuun 2000 välisenä aikana. Alun pitäen tarkoitukseni oli pitäytyä ikäryhmässä 75–85 -vuotiaat, mutta tutkimuksessa on kuitenkin mukana yksi 72-vuotias ja yksi 92-vuotias. Edellistä haastateltavaa suositellut henkilö oletti sovitun ikärajan täyttyvän ja tilanne selvisi vasta haastattelun kuluessa. Jälkimmäisen haastateltavan tapauksessa lähestyin tutkimukseen mahdollisesti halukkaita iäkkäiden päivätoimintaryhmässä ja kyseinen henkilö oli pahoillaan, jos hän on liian vanha todeten *'ettei hän ikäänsä häpeä'*. Harkinnan jälkeen halusin ottaa nämä molemmat kokonaisuutta rikastuttavat haastattelut mukaan. Ikäjakauma on näin ollen 20 vuot-

¹⁰ Tämän tutkimuksen taustalla oleva lisensiaattitutkimus (Palomäki 2001) painottui hermeneuttiseen traditioon ja menetelmään. Aineiston analyysi toteutui kaikkien iäkkäiden naisten kerrontoja yhdistäen. Kerronnan teoria ei siinä vielä valaissut narratiivisen gerontologian idean mukaisesti sitä, miten kerronta toimi.

ta. Tutkimuksen tarkoitusta ajatellen haastateltavien voi kuitenkin ajatella muodostavan melko yhtenäisen kohortin. Kaikki haastatellut naiset asuivat yksin usealla eri paikkakunnalla osa maaseudulla ja osa heistä oli muuttanut maalta läheiseen maaseutukaupunkiin. He tulivat toimeen täysin itsenäisesti tai läheisten ja omaisten avun turvin eikä heistä kukaan ollut kotihoidon asiakas, vain tilapäisesti joku saattoi pyytää ulkopuolista kotiapua, lähinnä siivoukseen. Useimmilla heistä oli side agraariseen yhteisöön: joko pienen tai vähän suuremman maatalon emäntänä, maatalon tyttärenä tai kotona oli ollut pienviljelystä ja kotieläimiä, vaikka jotkut naisista olivat käyneet työssä kodin ulkopuolella. Siten maatalon naisen ääni erottui kerronnassa ajoittain melko voimakkaana.

Tutkimukseen osallistuneet valitsin harkinnanvaraisesti (mm. Hirsjärvi & Hurme 2001, 58-59) siten, että ko. henkilö oli halukas ja kykenevä osallistumaan tutkimukseen. Varmistin halukkuuden ensin alustavassa yhteydenotossa ja sitten molempien tapaamistemme alkukeskustelussa. Toinen valintakriteeri oli riittävä kognitiivinen kyvykkyys mm. muistin suhteen. Tästä pyrin pääsemään selville jo puhelinkeskustelun aikana, kun sovimme tapaamisesta. Tutkimukseen osallistuneet valikoituivat iäkkäiden päivätoimintaryhmän (3), iäkkäiden omien suositusten (5) (myös esim. Nouri & Helterline 1998) ja oman työhistorian kautta (2). Pyrin toimimaan tietoisesti suostumuksen periaatetta¹¹ noudattaen. Ensiksi informoin tutkimuksen luonteesta ja sen tavoitteista. Kerroin, että tutkimukseni kohdentuu iäkkäisiin naisiin ja pohjaa elämäkerralliseen tietoon. Kerroin myös tutkimuksen tarkoituksesta lähestyä ja pyrkiä ymmärtämään vanhuutta ja vanhenemista eletyn elämän kautta. Edelleen toin esille, että toivon tutkimustulosten hyödyntävän myös vanhustyön käytäntöjä. Lisäksi tähdensin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta ja luottamuksellisuutta sekä korostin, ettei kenenkään nimi eikä kotipaikka paljastu missään tutkimuksen teon vaiheessa. Lopuksi kerroin omasta taustastani ja kiinnostuksestani gerontologiaan.

Ensimmäinen tapaaminen sovittiin puhelimitse, jossa toin esille yllä mainitut asiat, mutta tapaamistilanteessa kertosin ne uudelleen samalla, kun kysyin luvan nauhurin käyttöön. Haastattelut keskusteluineen ja kerrontoineen vaihtelivat 2-5 tuntiin molemmat tapaamiskerrat huomioiden. Haastattelujen jakaantuminen kahteen tapaamiskertaan toi harkintaa ja pituutta keskusteluihin (myös Atkinson 2002, 132). Lisäksi pitkät haastattelukeskustelut rohkaisivat kerronnalliseen puheeseen (myös Nouri & Helterline 1998). Yksi tutkimukseen lupautuneista ei kuitenkaan tavatessamme halunnut kertoa menneisyydestään. Hän piti minua aluksi kotipalveluhenkilönä eikä muistanut sovittua tapaamis-
tamme. Ilmeisesti hän oli ymmärtänyt myös tutkimuksen idean väärin. Juttelin

¹¹ Tietoisesti suostumuksen periaatetta 'informed consent' pidetään erityisen tärkeänä tutkimuksen kohdentuessa iäkkäisiin henkilöihin. Siihen sisällytetään tutkimusta koskevan tiedon antaminen, mahdollinen hyöty ja mahdolliset riskit sekä myös riittävä käsityskyky niistä. Edelleen osallistumisen vapaaehtoisuus ja vapaus vetäytyä tutkimuksesta milloin tahansa sisältyvät tietoisesti suostumuksen periaatteeseen. (Kaysner-Jones & Koenig 1994, 19-20; Kenyon 1996a, 661-663; Kvale 1996, 112-114.)

hänen kanssaan jonkin aikaa tavallisia arkiasioita, jotta en tuottaisi hänelle pettymystä ja otin hänen tilalleen uuden henkilön.

Tapaamistilanteissa haastattelukeskustelut muodostuivat kerronnallisiksi, lukuisiksi kokemuksiksi elämästä ja sen tapahtumista. Oletin haastattelujen etenevän naisen elämän kehitys- ja muutosvaiheita seuraten. Mutta edellisten jäsenyykset ja kronologia eivät kohdanneet, elämäkerronnalla ei ollut alkua eikä loppua, vaan se oli useita pieniä tarinoita elämästä ja sen tapahtumista. Kerronta liikkui edestakaisin ajassa ja elämänhistoriassa. Tässä hetkessä löytyikin ymmärrystä ja yhteyttä asioille kaukaa menneistä tapahtumista. Iäkkäät kertojat rakensivat ajastaan ja elämästään kuvaa oman harkintansa ja tarkoituksensa mukaisesti. Samalla kerronnallisuuteen liittyvä oma ymmärrykseni lisääntyi vähitellen haastattelujen, lukemisen ja kirjoittamisen edetessä.

Keskustelu lähti liikkeelle ensin arkipäiväisistä asioista, kuten säästä ja samalla toin esille tutkimukseen liittyviä asioita. Varsinaisen keskustelun avasi usein omaa vointia koskeva kysymys, josta oli hyvä jatkaa. Keskustelu eteni tavallisesti kerrontaympäristöön ja asumiseen, esimerkiksi kysymys yksin asumisesta johdatti kertomaan perhetilanteesta. Keskustelu ja kerronta koskettivat tavallisia elämän alueita, kuten työtä, elämän olosuhteita ja -käytäntöjä. Kerronta risteili tapahtumasta toiseen, se ei edennyt lineaarisesti, vaan tapahtumia ja kokemuksia koottiin yhteen, suhteutettiin toisiinsa ja nykyhetkeen, esimerkiksi entisaikaista elämää verrattiin tämän päivän naisen elämään ja mahdollisuuksiin. Lisäksi epäilemättä kerrontaa suhteutettiin vielä haastattelijaan ja koko kerrontatilanteeseen, aivan kuten kerronnan teoriaan ja olemukseen liitetään (edellä mm. Bruner 1987, Riessman 1993).

Esimerkki kerronnan ja keskustelun etenemisestä ensimmäisen tapaamisen yhteydessä:

H. Minkä ikäinen olette?

K. Oon syntynyt 1917 eli 83 vuotta. Oon ihmeesti pysynyt tämmösenä. Musta tuntuu, että yksinäiset ihmiset ja ne, jotka on päässyt helpommalla, ne rutajaa ja niillä on niitä vaivoja ja kaikista pienestäkin teherään isonlainen numero. Mutta sitä ei oo kerennyt tuon väkensä kanssa kiinnittää itteensä huomiota, kun on pitänyt teherä päivän työnsä ja askareensa ja hoitaa lapsensa ja pestä pyykkinsä ja käydä savikaivolla jäiden mukana viruttelemassa.

H. Millainen vointi teillä on?

K. No, ei mulla oo mitään, mutta kun unta ei oikein tahdo tulla. Mulla on nukahtamislääke, Halcion. Nitrot on varalla, jos rupee ahdistamaan. Lääkäri sano, että nukahtamislääkettä voi ottaa puolikin tablettia. Mieluummin sanottiin, että ottaa, että saa unen, kun olla takussa koko päivän. Oon lapsille sanonu, että viekää mua sitten tuhatta ja sataa (nimeämäänsä läheiseen vanhainkotiin), kun rupiaa tulemaan sellaiseksi, että avaimet unohtuu ja hella jää päälle. Elän päivä kerrallaan. Nyt on kaikki hyvin. Huomenna ponkasen linja-autopysäkillä ja lähden veteraanien liittopäiville ja siellä on hotelliyöpyminen.

H. Nyt asutte yksin. Miltä se tuntuu?

K. Isäntä on kuollut 1972 vuonna. Kyllähän sitä jonkunlaisen olis saanu, jos olis halunnu, mutta ei tuu kuuloonkaan. Niin kauan ollu avioliitos ja ison perheen kasvattanu ja maanviljelystä ja työn touhua ne vuodet, kun ihminen on vielä jaksanu. Nyt mä nautin tästä, kun mulla on oma koti näin hyvällä paikalla, vaikka tää on toisessa kerroksessa, niin ihmeen hyvin vielä jalka nousee raput. (Keskustellaan hissien puutteesta, myös yleisenä ongelmana lähitaloissa.)

Kerrontatilanteet sujuivat miellyttävässä ilmapiirissä ja samalla havaitsin, miten mieluisaa omaan elämään liittyvien kokemusten kertominen oli. Osoituksena tästä oli mm., kun muutamat osallistujat olivat jo odottaneet yhteydenottoa alustavan informaation jälkeen ja kaikki olivat orientoituneet hyvin toiseen tapaamiseen. Monilla heistä oli palautunut mieleen joitain tärkeitä tapahtumia, joilla he halusivat täydentää edellistä keskustelua. Kerrottavaa oli kirjattu jopa muistilapulle.

Ensimmäisen tapaamisen yhteydessä esille tulleiden keskeisten tapahtumien ja kokemusten piirtäminen elämäkartaaksi jäseni monipolvista kerrontaa ja syvensi sitä toisen tapaamisen yhteydessä (liite 1). Elämäkartaan piirtämisessä tukeuduin Clausen (1998) määrittelyyn elämänkulun käännekohtista. Ne ovat enemmän kuin tapahtumia, sillä ne sisältävät kerronnassa tilannetta pohtivan ja arvioivan funktion, esimerkiksi puolison menettäminen. Nämä merkittävät elämäntapahtumat voivat toimia käännekohtina elämässä, ne ovat vaatineet yksilöä pysähtymään, arvioimaan elämää ja mahdollisesti suuntaamaan sitä uudella lailla. (Emt., 1998, 202-204.) Samalla Labov ja Waletzky (1967) erottelu kerronnan kahdesta puolesta oli nähtävissä: tapahtumia selostava ja refektiaalinen sekä evaluoiva ja niiden merkitystä pohtiva (emt., 13,20-21,37).

Toisen kerran tavatessamme avasin ensin piirtämäni elämäkartaan idean ja näytin kerronnasta tulkkiutuneen kuvan kunkin elämästä. Jyrkät laskut elämäkartaan ilmaisivat kokemuksellisesti negatiivisia tapahtumia (vrt. Clausen 1998, 201). Vaikeuksissa iäkkäät kertojat miettivät, miten elämä niissä sujui ja miten se eteni niiden jälkeen. Toinen tapaaminen ohjautui elämäkartaan perusteella. Keskustelu ja kerronta lähtivät liikkeelle tästä hetkestä, jotta lähimenneisyys ja siten iäkkään ihmisen aika kokemuksineen tulisivat parhaiten esille tapaamisen alussa. Tässä vaiheessa jotkut osallistujat ihmettelivät sitä, kun heidän elämänsä on näin paneuduttu, jopa niin, että eräs heistä liikkui silmin nähden asiasta. Kerronnan ja keskustelun edetessä pyrin samalla täsmentämään ja tarkistamaan edellisestä tapaamisesta muodostunutta kokemuksellista kuvaa. Tämä antoi kertojille mahdollisuuden arvioida saamaani vaikutelmaa ja näin elämäkartaan osaltaan palveli myös tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä. Tapaamiset venyivät joidenkin haastateltavien kanssa melko pitkiksi, ilmeisesti he kokivat keskustelutilanteet turvallisina ja kerrottavaa heillä oli paljon.

Pidin tapaamisista myös päiväkirjaa, johon kuvasin havaintojani, kuten keskustelun sujumista, sen tunnelmia ja ilmapiiriä sekä kotia kerrontaympäristönä. Luborsky (1994, 202) toteaa, että sanatarkastakin litteroinnista puuttuu usein kertojan asenne, mitä sain kokea suorassa keskustelussa ja havainnoinnissa. Kirjoitin vaikutelmistani välittömästi haastattelujen jälkeen ja liitin materiaalin osaksi aineistoa. Jokaisen kerran jälkeen paikansin myös itseni keskustelussa (esim. Rubin & Rubin 1995, 114-117) ja arvioin omaa osallistumistani. Tämän osion olen liittänyt tulosten raportointiin tietoisena osuudestani tuloksiin, mitä ja miten iäkkäät naiset halusivat omasta elämästään kertoa (mm. Riessman 1993, 11).

6.2 Aineiston käsittely ja analyysi

Nauhoitettua, litteroitavaa aineistoa kertyi yhteensä noin 34 tuntia. Kirjoitettu kieli ei ole läpinäkyvä, vaan litteroija kiinnittää siihen muodon, kuten Riessman (1993) toteaa. Hän käyttää litteroidusta tekstistä ilmaisua 'tulkinallinen käytäntö' (vrt. Gubrium ja Holstein 2000¹²), joten se miten teksti litteroidaan samastakin keskustelusta, on yhteydessä merkitysten rakentumiseen ja edelleen sillä luodaan pohja argumentoinnille (Riessman 1993, 10-13). Litteroinnissa pyrin tarkkuuteen ja kirjasin haastattelut sanatarkasti. Erityisen tarkasti kuuntelin ja kirjoitin iäkkäiden kertojien kielellisesti omaperäisiä ilmaisuja, joihin usein sisältyy syvällistä merkitystä ja elämänviisautta, mutta jätin myös joitain lasten elämään liittyviä kertomuksia litteroimatta. Tässä työvaiheessa sain eläytyä uudelleen elämäkokemuksiin ja tapahtumiin, mutta jo reflektioivammalla tasolla miettien kerronnan luomaa kuvaa naisen elämästä ja vanhenemisesta.

Kerrontakokemusten käsittelyn *ensimmäinen reflektointivaihe* oli kerrontatapaamisten välillä tapahtunut elämäkartan (liite 1) piirtäminen, joka edellytti ensimmäisen kerrontakokonaisuuden huolellista jäsentämistä. Elämäkartan yksityiskohtien ja kokemuksista välittyvän laadun hahmottamista auttoi se, että itse sekä haastattelin tutkimukseen osallistujat että litteroin nauhat tapaamisten jälkeen. Konkreettisesti luin litteroitua tekstiä läpi, suhteutin tapahtumia ja kokemuksia toisiinsa sekä kerrontatilanteesta tekemiini havaintoihin sekä vielä niiden ajoittumiseen elämäkulussa. Tämän prosessin tuloksena piirsin Clausenin (1998, 201) mallia soveltaen kullekin iäkkäälle kertojalle oman elämäkartan, jonka mukaisesti toinen haastattelu ohjautui.

Kerrontakokemukset olivat yhtäältä vastausmaisen lyhyitä ja toisaalta monisanaista kerrontaa elämän tapahtumista. Tähän kerrontakokemusten tyyliin soveltui hyvin Riessmanin (1993) luonnehdinta kerronnasta jatkuvina alkuina ja loppuina. Toisen kerrontatilanteen litteroinnin yhteydessä liitin molemmat kerronnat yhdeksi kokonaisuudeksi. *Toisessa reflektiovaiheessa* luin kutsikin litteroitua kerronta-aineistoa hahmottaen sitä kokonaisuutena. Tämän vaiheen tärkeyttä korostetaan erityisesti kerronnalliseen aineistoon pohjaavassa tutkimuksessa (esim. Polkinghorne 1996, 98).

Analyysitavan valinnassa tutkimuskysymys iäkkäiden naisten kerronnan rakentamasta yksilöllisestä elämän sisällöstä, sen kuvasta ohjasi kerronnallisen aineiston luokitteluun ja edelleen temaattiseen analyysiin (mm. Luborsky 1994, myös Polkinghorne 1996, 97-99). Luborsky (1994) kuvaa teemoittelun kaksoisluonnetta, kun se antaa mahdollisuuden sekä etnografiseen kuvaukseen yksityiskohtien rikkautena ja kulttuurisina tulkintoina että mahdollisuuden luokitteluun. Samalla teemoittelu antaa painoa kertojan omalle äänelle, se on yhteistä kulttuurin värittämiä teemojen etsimistä. (Emt., 190-191.) Temaattinen analyysi-

¹² Gubrium ja Holstein (2000) näkevät 'tulkinallisen käytännön' sisältävän 'mitä ja miten' näkökulmat sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa. He tukeutuvat sosiaaliseen konstruktionismiin ja tiedon kaksijakoiseen luonteeseen (emt., 488).

si alkoi tavallaan jo siinä vaiheessa, kun valitsin elämänkartan jäsentämään ensimmäistä kerrontaa ja suuntaamaan toista. Lisäksi temaattisuuteen vaikutti myös kerrontatilanteiden iteratiivisuus (mm. Atkinson 2002, 132), kun toisen tapaamisen jälkeen yhdistin molemmat kerrontatilanteet aiheittain yhteen.

Kolmas reflektiovaihe oli temaattinen luenta, kun aloin etsiä kunkin elämänkokonaisuuden kannalta merkityksellisiä teemoja. Ensin koodasin ja alustavasti nimesin marginaaliin kustakin kerronta-aineistosta löytämiäni sisältöteemoja. Mutta hahmottamisen ja jäsentämisen helpottamiseksi kirjoitin sitten alustavat teemat uudestaan ja kiinnitin ne huolellisesti sivumerkinnöin alkuperäiseen litteroituun kerrontakokonaisuuteen (liite 2). Samalla analyysi luokittelusta huolimatta myös laajeni jokaisen elämänkertomuksen tarkastelusta elämänpalasten saamien merkitysten pohdintaan. Analyysissä kerronnan subjektiivisuus ja kontekstuaalisuus korostuivat, sillä jokainen haastattelukeskustelusta erotettu kerrontayksikkö oli osa iäkkään naisen elettyä elämää ja sen yhteyttä kulttuuriin, yhteisöön, aikaan ja historiaan. Temaattisuus tavallaan jäljitteli iäkkäiden haastateltavien kerronnan logiikkaa, mutta eletyn elämän kokemukset eivät olleet jäljitelmiä, vaan pikemminkin kulttuurin merkit huomioiva käänнос Polkinghornen (1996, 81) ajattelua lainaten. Vähitellen kehittyvänä prosessina eksplikoin yksilöllisten kerrontakokemusten rakentaman temaattisen kuvan kunkin omasta elämästä kerronnan merkityksiä ja yhteyksiä reflektoiden.

Kerronta-aineiston analyysin *neljännessä reflektiovaiheessa* palasin yhteyttä etsivään luentaan. Hain vastauksia tutkimuskysymykseen, *miten* iäkkäät naiset elämäkerronnallaan rakensivat vanhuuttaan ja suhtautumista vanhenemiseen. Siinä olen hyödyntänyt narratiivisen ajattelun (Bruner 1986, 11-14; Polkinghorne 1996, 82-83) ja analyysin (Riessman 1993, Polkinghorne 1996, 97-99) ideaa. Vanhenemistulkinnoissa palasin kuhunkin tematisoituun kerrontakokonaisuuteen ja aloin lukea sitä reflektoiden ja etsien, miten kokemukset ja tapahtumat kerrontayksikköinä yhdistyivät, muodostivat ymmärrettävän kokonaisuuden. Ajatteluani ohjasivat Catherine Riessmanin (1993) luonnehdinnat, vaikka analyysitavat vaihtelevat haasteena on identifioida kerronnasta samanlaisuuksia tavoitellen yhteyttä, kuinka esimerkiksi elämän palaset ja olemisen tapa saadaan kokoon, 'housed' (emt., 13-14, myös Polkinghorne 1996, 98). Tässä vaiheessa tein kullekin yksilölliselle kerrontakokonaisuudelle kysymyksiä: *miten vanheneminen näkyi, tuntui, koettiin ja missä tilanteissa sekä mitä yhdistäviä tekijöitä löytyi eletystä elämästä*. Se oli yhteyden ja ymmärryksen etsimistä nykyisyyden ja eletyn elämän väliltä, mikä työskentelyvaiheena edellytti eläytymistä ja herkkyyden säilyttämistä. Suhtautumistapa omaan vanhenemiseen oli tunnistettavissa jo havainnointiaineiston tulkinnoissa, mutta eletyn elämän tapahtumista ja kokemuksista löytyi tulkinnoille sitä ymmärrettäväksi tekevä yhteys, kerronnan termein juoni¹³ (mm. Ricoeur 1981, 167-168). Narratiivisen analyysin ideaa

¹³ Harkitsin ensin tiivistelmien kirjoittamista kustakin haastattelusta ja siten mahdollisuutta käyttää analyysissä hyödyksi kertomusta rakenteistavia piirteitä (esim. Labov ja Waletzky 1967), mutta en päätenyt siihen mm. aineiston episodinomaisen luonteen ja liiallisen pelkistämisen pelossa. Narratiivisista struktuureista tutkimuksessa mm. Bruner (1996) toteaa, että ne tulee ymmärtää hyvin abstraktisti, kun tarinat poikkeavat loputtomasti toisistaan (ks. Tolska 2002, 104). Esim. valmiit juonirakenteet tragedia, romanssi, ironia ja ko-

mukaillen kerronnasta oli siten löydettävissä siinä rakentuva yhteys omaan vanhenemiseen. Tällöin jotkut elämäntapahtumat, sattumukset sekä yksilöllinen olemisen ja elämisen tapa näyttivät kerronnassa luovan yhteyttä sekä kantavan merkityksinä nykyisessä elämänvaiheessa ja suhtautumisessa omaan vanhenemiseen.

Kerronta-aineiston käsittely ja analyysi etenivät siten neljässä vaiheessa, joita luonnehtivat sekä reflektiivinen prosessi että vuorottelu kokonaisuudesta osiin ja päinvastoin. Tulosten kirjoittamisvaiheessa yhdistin vielä niiden iäkkäiden naisten kerrontakokonaisuudet, joiden elämäkerronnasta välittyi samantyyppiseksi tulkitsemani suhtautumistapa vanhenemiseen. Näin muodostui viisi erilaista elämänteemaa ja viisi erilaista suhtautumistapaa vanhenemiseen. Tulosten raportoinnissa pyrin osoittamaan vanhenemistulkintojen yhteyden, joka läpäisi elämäkerrontaa eletyn elämän tapahtumina ja kokemuksina sekä rakensi suhtautumista nykyiseen iäkkään naisen elämän vaiheeseen.

Analyysi kohdentui luonnollisesti ensisijaisesti kerronta-aineistoon, jossa iäkkäiden naisten elämä kerronnassa rakentuneena konstruktiona sai muotonsa ja merkityksensä. Mutta vuorovaikutustilanteessa myös haastattelu ja haastattelija olivat osa dialogista merkitysten muodostumisen prosessia (Wallace 1994, 146). Tietoisena tästä luin tutkimuspäiväkirjaa reflektoiden sitä kunkin haastattelukokonaisuuden analyysin yhteydessä. Tapaamisista, kerronnasta ja vuorovaikutuksesta välittyneet havainnointiin perustuvat tulkinnat ovat näkyvissä kunkin elämänteeman alkuun laatimassani luonnehdinnassa kyseisestä kerrontatilanteesta. Edelleen havainnointiaineiston tulkinnoista välittyivät monet viittaukset mm. kerronnan tunteisiin. Lisäksi sen merkitys korostui vanhenemistulkinnissa, joissa reflektoin havainnointi- ja kerronta-aineistoa rinnakkain.

media (mm. Hänninen 2000, 95-96) abstrakteinakin tuntuivat vierailta vanhenemistutkimuksen välineinä. Juonirakennemalleista ja niiden soveltamisesta tutkimukseen enemmän mm. Polkinghorne (1988), Riessman (1993, 2002), Alasuutari (1999) ja Hänninen (2000).

7 KERROTTU ELÄMÄ JA SUHDE VANHENEMISEEN

Iäkkäiden naisten kerronta kohdentui oman eletyn elämän kokemuksiin ja tapahtumiin, mutta samalla perheen ja läheisten elämään ja lisäksi kerrontaan tuli vielä mukaan ajalle ominainen naisen elämä. Naisten ei ollut aina helppo puhua oman elämänsä asioista (myös Riessman 1993, 3; Öberg 1997, 42), joten välillä saatoin joutua kysymään *'entä Te, miltä Teistä itsestänne tuntui'*. Heidän kokemuksensa elämästä kertoivat, että inhimillistä elämää ei eletä yksin, vaan yhdessä muiden kanssa. Vaikka kaikki iäkkäät kertojat asuivat tällä hetkellä yksin, keskustelu, kieli, kokemustieto ja monet tulkinnat paljastivat yhteisenä eletyn ja koetun elämän. Jokaisella kertojalla oli oma, ainutkertainen elämänsähistoriansa, mutta kertoessaan omasta elämästään he hakivat samalla kokemuksilleen laajempaa merkitysyhteyttä.

Iäkkäiden naisten kerrontakokemukset eivät peilautuneet menneestä, vaan muistot rakentuivat uudelleen. Kerronnan luonne muokkaavana ja uudelleen tulkitsevana oli näkyvissä, jolloin elämän episodeissa ulkopuoliselta ja irrelevantilta vaikuttava saattoikin olla merkityksellinen toisen tapahtuman ymmärtämiselle. Edelleen elämästä kerrottiin kulttuurille ominaisella tavalla, vuorovaikutus ja kerrontatilanne huomioiden. (Mm. Bruner 1987, 12-15; Riessman 1993, 4-5; Polkinghorne 1996, 88-89.) Tutkimuksen naisten elämä oli edennyt jo pitkälle, jolloin aika loi muuttuvat kulttuuriset ja historialliset ehtonsa, mutta samalla aika oli mukana jo kokemuksessa. Lisäksi kertoessaan elämästään iäkkäät naiset loivat myös itseään (mm. Riessman 1993, 11) ja omaa vanhuuttaan. Tätä elämänsähistorian monimuotoisuutta ja samalla sen viehättävyyttä pyrin tulososassa avaamaan ja suhteuttamaan kerrotun elämän palasia sen kokonaisuuteen sekä löytämään sieltä kerronnassa rakentuvan yhteyden iäkkään naisen nykyiseen elämän vaiheeseen.

Tulososassa painottuvat ensiksi iäkkäiden naisten yksilöllisen elämän sisällöt ja subjektiiviset merkitykset sekä niissä rakentuva suhtautumistapa vanhenemiseen. Olen luokitellut ja nimennyt elämänsähistoriat niiden sisällöstä ja kontekstista nousevan keskeisen elämänjuonteen perusteella. Jokaisen teeman alussa kuvaan keskustelutilanteita ja samalla paikannan itseni niihin. Rubin & Rubinin (1995, 116-117) mukaan tutkijan roolin valinta ja paikantaminen haas-

tattelun alussa selkiyttää ja helpottaa keskustelua, mikä ei tarkoita persoonallisen olemisen, lämmön ja vastuullisuuden kadottamista. Jälkimmäinen tulososa painottuu monen kertojan kokemuksiin, jotka loivat kontekstuaalista tietoa kuvaten tuon ajan naisen elämää. Eletystä elämästä iäkkäät kertojat olivat saaneet myös vanhan naisen olemisen ja elämisen mallin. Tosin iäkkään naisen elämänvaihe oli tänä päivänä kulttuurisesti toinen, mutta kaikki entinen oli tallella, joskin tiedostetumpana. Koko eletty elämä, kulttuurisessa ja historiallisessa kehityksessä ja geneettisen koodin evästämänä oli muokkaamassa omaa vanheneamista ja yksilöllistä suhdetta siihen.

Naisen elämä ilmeni kerronnassa tulkinnallisesti viidenlaisena variaationa, joissa rakentui myös kerronnallinen yhteys nykyiseen iäkkään naisen elämänvaiheeseen ja omaan vanhenemiseen. Ensiksi kerronnasta erottuivat iäkkäät naiset, joiden elämästä oli eksplikoitavissa muita kertojia enemmän suhteellisen itsenäisiä, omia valintoja. Heidän nykyinen elämänvaiheensa ja suhtautumisensa omaan vanhenemiseen tulkkautui nuorekkaan mielen kautta. Toiseksi kerronnallinen elämä muodostui kovaksi, suorastaan ankaraksi naisen elämäksi, mikä nykyisyydessä ja suhtautumisessa omaan vanhenemiseen vaihtui sallivuuteen. Kolmannessa variaatiossa kerrotun elämän keskeiseksi juonteeksi paikansin naisen hoivaajana ja hoitajana, jolloin suhtautumista omaan vanhenemiseen leimasi herkkyyys. Neljänneksi elämän kokeminen lahjana rakensi rauhallista vanhuutta. Ja viimeisenä oli naisen elämä, jota loivat kuvaukset työstä ja toimeliaisuudesta ja joka jatkui aktiivisena suhtautumisena omaan vanhenemiseen.

Kerronnassa aika häipyi usein merkitysten alle. Näin ollen kronologinen aika ei määritä seuraavia elämänkerronnallisia jäsennyksiä, vaan keskeistä tulososassa on se, millaisia merkityksiä ja yhteyksiä kerrontakokemukset ja tapahtumat saivat. Samoin toimi myös kerronnan logiikka, vaikka aika ja historiallisuus olivat koko ajan läsnä.

7.1 Elämä kohtalona ja omina valintoina

Tähän elämänteemaan luokittelmani iäkkäät kertojat liikkuiivat kerronnassaan ja omassa naisen elämässään hiukan erilaisia reittejä, jopa uhmaten tuon ajan naisen elämän perinteisiä traditioita. He kaikki olivat työskennelleet kodin ulkopuolella. Eräs heistä oli valinnut yksinäisen ja siten hyvin itsenäisen naisen osan. Kahden muun kertojan perhe-elämää oli rasittanut aviomiehen liiallinen alkoholin käyttö ja toinen heistä päätyi tuossa ajassa ja kulttuurissa harvinaiseen avioeroon. Kertojat olivat tänä päivänä henkisesti pirteitä ja mieleltään nuorekkaita, myös kognitiiviset kyvyt olivat tallella. Liikkuminen oli kahdella heistä vaikeutunut siinä määrin, että he tarvitsivat apuvälineitä. Niiden turvin he saattoivat laajentaa elämänpiiriä ja osallistua ympäröivään elämään. Teeimaan luokitelluilla kertojilla oli paljon sairauksia, joista eniten arkista elämää haittasivat halvaantuminen ja nivelrikko. Sairauksista puhuttiin, ne olivat läsnä

elämässä ja kerronnassa, mutta sairaudet eivät täyttäneet kerrontatilanteissa mieltä.

Ensimmäisen haastattelun luonnetta kuvasi kerronta ja vasta toiseksi keskustelu. Haastattelijana olin enemmän kuuntelija, jolloin tutkimuksen tekijän rooli osallistuvana jäi taustalle ja lähinnä mukailin kerrontaa lisäkysymyksiin. (Edellä Gubrium & Holstein 2002; myös Atkinson 2002, 126). Kyseinen iäkäs kertoja oli henkisesti pirteä, valoisa ja kiinnostunut elämästä. Hän kertoi elämänsä tapahtumia ja kokemuksia paljon, oli kerronnassaan avoin ja huumorintajuinen, tosin kysyen arkaluontoisten asioiden kohdalla, *'voinko kertoa tämän'*. Kertoja oli saanut käydä kansanopiston, mistä riitti ammennettavaa vielä tähän päivään. Muu koulutus oli jäänyt maatalon töiden takia. Hänen kerrontansa rakensi itsenäisen naisen elämää ja niinpä hän työssään oli toiminut mm. yrittäjänä. Kertoja muisti luonnollisena sen, että työpäivät kestivät niin pitkään kuin jaksoi tehdä. Oman kodin hoitoon ei liiemmin jäänyt aikaa saatikka itselle: *'Mitä tässä jäi sitä pyyhkää pikkuse, jolloin sai vähän pestyä lattioita ja pyykkiä.'* Liekö edellisellä osuutta, kun korkea verenpaine toi mukanaan halvaantumisen. Sairaudesta ei kuitenkaan lamannut kertojaa, vaan elämänmyönteisyys ja halu kuntoutua toivat pian takaisin kiinni elämään. Kyseisellä iäkkäällä naisella oli kerrontatilanteissa paljon annettavaa. Hän muisti ja hahmotti asioita tarkasti, kuten esimerkiksi hän oli valmistautunut haastatteluun kirjaamalla lapulle vanhoja työtapoja, mutta havaitsi pian kuunneltuaan tutkimukseni tarkoitusta, että en ollut niistä kiinnostunut. Haastateltava nautti ilmiselvästi saadessaan kertoa elämästään, samalla hänen kerrontaansa oli helppo eläytyä. Haastattelupaikka oli oma mummon kammaria henkivä huone, mistä välittyivät arvot ja arvostukset. Vaikutelmaan kuuluivat niin vanhanaikainen raanu ja sängynpeitto kuin kirjahyllyn vanhat valokuvat ja hengellinen kirjallisuus. Tässä keskustelumiljöössä vietin yhteensä neljä tuntia.

Toinen kerrontakokonaisuus oli haastattelutilanteena luonteeltaan keskustelunomainen. Omaan rooliini tutkimuksen tekijänä sisältyi paljon ymmärrystä. Keskustelussa voitiin kehittää ja käyttää sanastoa ja symboleja, joita me molemmat tunsimme ja joilla voimme kommunikoida, mistä Rubin & Rubin (1995, 118) kirjoittavat yhteisesti jaetun kielen luomisena. Haastateltava oli terävästi asioita pohtiva ja tarkasti kuunteleva. Nauhurin käyttöä hän kavahti. Kun olin perustellut kaiken arvokkaan hukkuvan ilman nauhoitusta ja vakuuttanut anonymiteetin säilyvän, hän totesi, että *'pitää sitten harkita sanomisiaan'*.

Lupaa kysyessäni olin eettisesti tukeutunut 'tietoisien suostumuksen' periaatteeseen (mm. Kvale 1996, 112-114) ja saanut kyseisen haastateltavan hyväksynnän. Epäilyt liittyivät nauhurin käyttöön, liekö se vierasta ja sanojen lisäksi taltuoitu ääni saattoi antaa kovin virallisen dokumentin tunteen. Rubin & Rubin (1995, 102) neuvovat haastattelukirjassaan antamaan tarvittaessa tallenteen ja muistiinpanot asianomaiselle tarkastettaviksi. Tähän en kuitenkaan päätenyt, vaan kertosin eettiset näkökohdat ja nauhoittamisen tärkeyden tämän tyyppisessä tutkimuksessa. Näiden hankaluuksien jälkeen yhteistyö sujui hyvin ja keskustelut olivat antoisia. Taustalla, samalla näkyvänä ja piilossa oli miehen liiallinen alkoholin käyttö ja siihen liittyvät vaikeat, monet salassa pidetyt ko-

kemukset. Myös omaan lähipiiriini oli kuulunut alkoholiongelmia, joka loi yhteistä, jaettua kieltä ja ymmärrystä. Kuitenkin vielä kerran haastattelun aikana hän sanoi, että *'pane tuo kiinni'*, kun hän halusi kertoa läheisiä asioitaan. Luonnollisesti noudatin kehotusta, enkä niitä asioita tietenkään liittänyt aineistoon. Haastattelut toteutuivat kauniissa kodissa, jossa keskustelimme yhteensä kolme ja puoli tuntia.

Kolmas haastattelu näyttäytyi ensimmäisen tapaamisen yhteydessä enemmän empaattista mukanaoloa edellyttävänä kerrontatilanteena, mutta toisen tapaamisen luonne oli keskustelempampi ja osallistuin enemmän. Haastateltava puhui paljon ja hyvin avoimesti kipeistäkin elämäkokemuksistaan. Elämä oli ollut vaiheikasta, välillä suorastaan kovaa, jolloin hän oli oivaltanut keskustelun merkityksen ja hakenut tarvittaessa apua. Avioliiton vaikeudet ja miehen alkoholiongelmia olivat kuitenkin niin vahvasti mielessä ja ongelmat valikoituivat kerrontaan vielä nyt, kun kaikki oli ohi, että suuntasin keskustelua toisen tapaamisen yhteydessä myös muihin elämäkartassa esille tullessiin kokemuksiin. Haastateltava muisti tarkasti, mitä hän oli kertonut kustakin asiasta edellisellä kerralla, joten keskustelussa oli helppo edetä. Kodista välittyi kauneuden vaaliminen ja myös kiinnittyminen elämään. Kukkia oli paljon ja seinällä upea, iso, tumma raanu. Haastattelut kestivät yhteensä yli kolme tuntia.

7.1.1 Työ, uskonto ja urheilu

Elämän varhaiset vaiheet olivat jääneet näiden kertojien mieliin ympäristöinä ja tekemisenä, mikä ilmeni kerrontana tavallisesta maalais- tai työläiselämästä. Elämäkatsomusta, sen arvopohjaa ja samalla omaa identiteettiä¹⁴ luotiin korostetusti työnteon, uskonnon ja urheilun kautta. Eräs kertojista muisti, että kesäisin hänet lähetettiin *'vieraan'* töihin, mikä tyttöillä lähes poikkeuksetta tarkoitti pienempien lasten hoitoa, *'piikomista'*. Tänä päivänä hän katsoi asiaa toisin, aika muutti merkityksiä ja hän ymmärsi lähettämisen taustalle ison perheen ja taloudellisen niukkuuden. Alun ikävästä huolimatta kokemus kääntyi positiiviseksi ja vahvistavaksi nuoren tytön elämässä. Mutta jotain tiukkuuttakin kerronnasta aistin:

'Minut on 10 vuoden vanhana laitettu lähtemään kotoa joka ikiseksi koulukesäksi piikomaan. Olin koko kesän siellä ja tuotiin edellisenä päivänä, kun koulu alkoi. Siellä ne piti huolen musta, opetti tekemään työtä ja vaati, mutta kyllä ne osas kiittääkin. Mä oon ollu 18 vuoden vanha, kun oon sieltä viimeisenä kesänä tullu pois. Sieltä on tullu, että ihmisen pitää pärjätä, ei kukaan ollu silittämäs päätä illalla eikä satuja lukemassa.'

Tämän teeman naiset kertoivat muita enemmän elämänsä varhaisista vaiheista. Monet kokemukset ja tapahtumat liittyivät vastuullisuuteen, mikä tuli esille

¹⁴ Minuutta, oman minän merkityksen kokemista rakennetaan koko elämän ajan, mikä Chodorowin (1995) mukaan on jatkuva emotionaalisen luomisen ja sisäisen tulkinnan prosessi. Muuttuminen tapahtuu sekä kehossa että mielessä. (Emt., 540-541.) Iäkkäät ihmiset mm. Kaufmanin (1986) tutkimuksessa loivat identiteettiä ja jatkuvuutta elämäänsä menneisyyden kokemusten kautta (emt., 1986, 7,14; 2000, 103). Edelleen Heikkinen (1996) toteaa, että identiteettiä luodaan kerronnassa ihmisen elämän alusta sen loppuun saakka (emt., 187).

sekä arkisena tehtävävastuuna että moraalisen vastuuna. Kotona annettiin omia tehtäviä, joista oli huolehdittava. Erityisesti isän osuus korostui kaikkien tähän luokiteltujen kertojien mainitsemana. Yhtäältä isä otti mukaan työhön, ja toisaalta hän kontrolloi tekemisiä. Isä edusti perheen auktoriteettia, sitä vastoin kerronta äidistä oli huomaamatonta ja tasavertaista. Myöhemmässä elämässä äidistä tuli kuitenkin tärkeä auttaja ja tukija. Vanhin lapsista oli usein vastuutettu arkisiin tehtäviin, mikä kertojaa oli silloin harmittanut. Esimerkkinä tuon ajan järjestyksestä hän kertoi:

'Isä tavallisesti laittoi takkakivelle sangon ja nyt viemään tämä sialle. Minä olin vanhin ja se oli minun tehtävä. Ei siinä auttanut. Sitten minun tehtävä oli pestä kammarin lattia ja neuvottiin, että yksi palkki kerrallaan.'

Moraalikasvatuksen keinot olivat tiukasti perinteen ohjaamat ja niihin yhdistyi kunnollisuuden vaatimus. Rippikoulu osoittautui rajapyykiksi harrastuksiin ja tilaisuuksiin, joissa oli mahdollisuus tavata toista sukupuolta. Poikkeuksia ei sallittu, mikä vieläkin kaiversi iäkkään kertojan mieltä. Opintokerhokin rajautui pois rippikoulun käymättömältä, koska siellä menttiin lopuksi piirileikkiä. Tosin tänä päivänä hän kertoi asiasta huvittuneena, *'niin kuin se ois ollu vaarallista.'*

'Isä piti semmoisen komennon, että piti olla käyny rippikoulun ennen kuin pääsi opintokerhoon, kun siellä menttiin piirileikkiä. Opettaja tuli kysymään, että miksei hän pääse opintokerhoon. Isä sanoi, että menköön sitten, kun on päässy ripille. Tämmöinen ol komento, kyllä opettaja puisti päätään. Sitten myöhemmin pidettiin meilläkin opintokerhoja, menttiin piirileikkiä, eikä siellä ollu pojat humalassa ja siellä luettiin Nuorison käytös – nimistä kirjaa.'

Uskonto toi turvaa ja henkistä voimaa kaikkien kertojien elämään, mikä kerrontaan välittyi monien asioiden ja elämän ilmiöiden saamina uskonnollisina arvoina. Paljon elämänsä varhaisia vaiheita kuvanneen naisen kerronnassa korostui kodin luoma kasvupohja uskolle. Omia vanhempiaan hän luonnehti uskovaisiksi, lähisuvussa oli ollut saarnamiehiä ja kodissa oli pidetty seuroja. Uskonto kulki elämässä mukana sekä oli kerronnassa ja keskusteluissa läsnä. Siten kerrontakokemusten ajallisuus kantoi merkityksiä, nykyisyys sai voimansa menneestä ja asenteet ja arvot siirtyivät osaksi myös tulevaa (Bruner 1986a, 8; Heikkinen 1994, 227; Kenyon 1996b, 30). Mutta niitä ei enää nykyisessä elämän vaiheessa pidetty kulttuurisena tabuna, vaan merkitysten uudelleen tulkinta tapahtui nykyisyydessä ja sen ymmärryksellä (myös esim. Kaufman 2000, 103). Tätä osoitti, kun kyseiseen elämänteemaan luokiteltujen naisten kerronnasta löytyi myös kritiikkiä kohdistuen ajoittain liian ahdistavana koettuun uskonnollisuuteen. Kritiikki kertoi halusta ajatella itsenäisesti ja olla yksilöllinen myös tällä elämän alueella. Uskonnollisen kasvatuksen saanut iäkäs kertoja arvioi pappeja, hän luokitteli heitä ja erityisesti naispappeuteen hän suhtautui kielteisesti:

'Jos ol hyvä pappi, menin kirkkoon. Mutta nyt sinne ei oo paljon asiata, kun on niin huonot papit.' tai 'Kun täytän 85 vuotta, että tullee kohan pappi, jos se naispappi tulee, niin ei sillä sitten oo niin väliä.'

Kriittinen puhe mahdollistui vasta nykyisessä elämän vaiheessa, kun asioita kyettiin ja uskallettiin tiedostaa entistä paremmin. Toinen tähän elämäntee- maan luokiteltu kertoja pohti lapsuuden uskon olemusta, jolloin uskonto oli ollut kasvatuksessa liian hallitseva ja ankara. Se oli uskontoa ilman armoa, jol- loin siitä seurasi syyllisyyttä, jota taas ruokittiin hyvin tiukoilla säännöillä, ja joita ei sen kummemmin perusteltu. Kaikesta tästä seurasi epävarmuutta ihmi- senä ja myöhemmissä elämän ratkaisuissa. Näiden asioiden oivaltaminen ja ymmärtäminen näytti olevan vapauttavaa. Hän ymmärsi myös omien vanhem- pien asenteet ja toiminnan osaksi sitä todellisuutta, jossa perhe eli ja josta sen jäsenet vain tiesivät.

Kerronnassa 'lapsen usko' välittyi erityisen hoitavana, sallivana eikä siihen liittynyt syyllisyyttä. Sen myötä kuoleman pelon tilalle oli tullut sallimus. Täl- lainen usko antoi perusluottamuksen elämään, päinvastoin kuin ahdas usko, joka liitettiin epävarmuuteen. Perusluottamus ilmeni monina myönteisinä ku- vauksina uskon olemuksesta ja näkymisestä.

'Uskonto merkitsee ihan kaikkea nykyään. Ennen kun oli aina meno päällä, ei joutanu aattelemaan, iän myötä sitten. Lapsuudessa, kun meillä oli seuroja ja sieltä se on lähtöisin. Uskonto on tullut todelliseksi iän myötä. Kyllä minä ennenkin kuuntelin, kotona oli pak- kokin, mutta se on nyt niin todellista.'

Myös tämän päivän kasvatuskäytännöt saivat kritiikkiä, jolloin kerrontaan ei sisältynyt henkilöitymistä, vaan huolta ajan ilmiöistä, kun materialistiset ja in- dividualistiset arvot korostuvat. Seuraavassa tytöistä huolehtineen iäkkään nai- sen kerronta liikkui menneestä nykyiseen:

'Se oli ankara. Hyvät oli ohjeet ja se, että maailma on paha ja kova, äiti sano, että maail- malla on vieras vastassa. En minä koe maailmaa niin kovana ja pahana. Aina se oli, että ei saa tehdä mittään, ettei heidän tarte hävetä. Tuotiin se oma ittesä siihen, pelotettiin. Tämän päivän ihminen kasvattaa niin, että on siinä materialismissa, lomalla oleilemisessä ja kau- niissa vaatteissa, siinä hössötyksessä ja lapselle jää ohjeet antamatta. Minä en puutu mi- hinkään asiaan, mutta tytölle puhuin, kun se sano, että meinaa ruveta lakia lukemaan, et- tä vasta sitten, kun oot 20 tai 22 voit ruveta miehiin tai poikiin päin kattomaan, mutta si- nun pittää nyt ellää tätä elämää. Hän on nyt niin siinä teatterissa ja harrastuksissa.'

Koko suvun rakkaus urheiluun ja sen säilyminen elämän edetessä tulivat esille, samalla kun kertoja kuvasi urheilun kasvattavaa vaikutusta. Puhe isän urhei- luinnostosta nostatti kyöneleet silmiin. Keskustelimme pitkään perheen urheilu- miehistä ja urheilusta heidän elämänsä kohokohtana. Urheilun seuraamisen monipuolisuudesta ja sen säilymisestä elämän edetessä oli konkreettinen esi- merkki toisen tapaamisemme 'alkukeskustelu'. Puheenaiheemme oli edellisillan jalkapallon MM-kisojen jännittävä ottelu, jossa iäkkään kertojan suosikkijouk- kie Italia voitti.

Työ, uskonto ja urheilu kasvattivat, sen sijaan tuolloin vain harvoilla oli ollut mahdollisuus kouluttautua. Mielenkiintoinen yksityiskohta, joka näytti avartavan elämää ja tähdensi koulutuksen tärkeyttä, oli isoisan palaaminen Amerikasta rahoinsa tuon ajan elämään ja pääseminen hänen kauttaan 'maa- ilman asioihin'.

'Vaari oli ollut Amerikassa ja hänellä oli maailmankatsomus erilainen. Hän koulutti kaikki lapsensa. Isä oli käynyt kansakoulun, sen ikäinen ihminen' (kertoja liikuttui).

Täydellinen kansakoulu ansaitsi jo maininnan aikana, kun moni oli joutunut tyytymään typistettyyn kansakouluun ja sekin usein kiertokoulun muotoisena. Vaihtoehdon oppikoululle tarjosi kansanopisto, jota asianomainen kertoja kuvasi tiukkojen sääntöjen kouluna. Kuitenkin kansanopistovuosi jätti hänen elämänsä lähtemättömän vaikutuksen. Se antoi rohkeutta, itseluottamusta ja innostusta etenkin käden taitoihin, myös historia oli jäänyt kiinnostavana mieleen. Seuraavassa kansanopistokokemuksia:

'Se oli mulle niin mieleen, minä pelkäsin, kun tämä loppuu ja voi kun sais olla täällä aina. Kerran kotona oli kinkerit ja minä pyysin lomaa johtajalta, niin se sano, että ei, kyllä sinä ne aina tavotat, mutta meitä et sitten enää tavota. Ei puhettakaan, että ois päässy. Mutta nautin siellä olostani, kaikesta. Minä sain semmosta valmiutta, etten ollut tuppisuu, vaan että rupesin puhheita pitämään.'

7.1.2 Kulttuurisia tabuja ja sukupuolista toiseutta

Tuon ajan kulttuurissa oli tekijöitä, jotka eivät olleet omiaan vahvistamaan nuoren naisen itsearvostusta. Tähän teemaan sijoittuvat naiset toivat eniten esille sukupuolista toiseutta (Beauvoir 1949/1999) osoittavia kokemuksia ja tapahtumia. He tunnistivat ja tiedostivat eletyn elämän ja tämän päivän asioita aktiivisesti eivätkä kaihtaneet kerronnassaan kritiikkiä. Ajan kulttuurinen tabu tyttöjen elämässä oli mm. tieto oman elimistön muutoksista.

'Mulla alko nuorena kuukautiset. Vanhanaikainen kasvatus, kun meillä oli. Minä aattelin, että mikähän mulla on? Mitenkähän saisin isän pussista otettua rahaa niin, että se ei tiää. Minunhan on mentävä lääkärille kysymään, että mikä mulla nyt on. Mutta kun en saanu rahaa, niin en päässy. Mulla oli kuukautiset. Minä itkin, että en voi mennä kouluun, olin silloin 13 vuotta. Minä ojassakin makasin ja ootin, että mitä tästä nyt tulee.'

Naisen elämän muutosvaiheiden salaamisen ja kieltämisen on tulkittu osaltaan liittyvän kulttuuriseen reproduktiotabuun, mikä vaikutti erityisesti maaseudulla (Helsti 2000, 63-71). Iäkäs kertoja muisti, kuinka kuukautisten alkamisesta hän oli saanut kuulla sisarelta ja palvelijalta, sitä vastoin oma äiti ei näitä asioita ottanut puheeksi. Tämä osoitti yhtäältä moraalisen koodin ahtautta suhteessa intiimeinä pidettyihin asioihin, vaikka se tuotti ahdistusta omalle lapselle. Toisaalta kyseessä näytti olevan yleisempi kulttuurinen tapa säilyttää henkilökohtainen etäisyys, mitä osoitti jo teitittely vanhempien ja lapsien välillä.

Ajan kulttuurinen kuva naisen paikasta ilmeni myös koulutuksessa, kun tyttöillä olisi ollut haluja koulun käyntiin, mutta ei mahdollisuuksia. Koulutuksen niukkuus tuli esille jo edellisessä luvussa, mutta toiseuden tunteita aiheuttivat koulutuksen eväämisen syyt, joita iäkäs kertoja tunnisti tämän päivän kerrontahorisontista. Tyttären oppikouluun meno evättiin maatalon töiden takia, jolloin karjan hoito ja navettatyöt menivät koulun käynnin edelle. Tässä kohden Kauppilan (1996, 48) koulutusta koskeva sukupolvikuvaus todentui, kun konkreettinen työnteko korostui ja koulutus jäi monelle vain saavuttamattomaksi ihanteeksi. Koulutus jäi vain haaveeksi jo sen takia, että oppikouluja oli harvas-

sa, jolloin opiskelu olisi tiennyt asumista vieraalla paikkakunnalla ja siten lisäkustannuksia.

'Olisin niin mielelläni mennyt yhteiskouluun. Se oli mulle hankala asia, kun määrättiin. Rippikoulun sain käyä, että otettiin sijollinen, muuten vain navetassa.'

Poikien paremmuudesta oli jäänyt huumorintajuksen kertojan muistiin pieniä, mutta ilmeisen merkityksellisiä asioita, kun ne olivat säilyneet mielessä. Iäkäs kertoja vertasi pojan asemaa perheessä: *'Se ol niin kuin kuningas, sitä hossattiin'*. Syytökset tästä kohdistuivat isään, kun hän oli kantanut poikia selässään tai tuonut kirkolta *'karamellitörrön'* vain pojille. Kuitenkin isän osuus oli tärkeä myös tyttöillä, esimerkiksi työhön opettamisessa ja moraalikasvatuksessa. Poikien *'paremmuudesta'* sama kertoja muisti hauskan tapahtuman ja kysyi, että *'kerronko vielä yhen hullun jutun:*

se ol' silloin, kun meille poika syntyi, minä olin neljän vanha. Kätilöllä oli semmoinen tapa, kun napa irrotettiin, terva kiehutettiin ja kuuma terva jäähdytettiin ja napa tervattiin. Kätilö sanoi, että se sitten paranee niin hyvin. Ja me kun kadehdittiin sitä poikaa ja minä sanoin siskolle, että eihän myö olla sen alle kun poijatkaan, vaan myö tervattiin mahamme, ei se ainoastaan poikien asia oo. Eläs huoli isä pessee meitä sitten lauantaina saunassa ja isä sano, että te ootte taas köynny pihkasten puitten päällä. Äiti ei vielä kyenny saunaan. Minä potkin siskoa, ettei saa sanna.'

Kulttuurin normit välittyivät iäkkäiden kertojen kuvauksista tiukkoina, kun yhteisö kontrolloi naisen elämää, jolloin erityisesti kyläyhteisö saattoi olla moraalisen ympäristönä suorastaan ankara. Labov ja Waletzky (1967, 37-38) mukaan kerronnan arvioiva funktio paljastaa kertojan asenteen, myös sen yhteydet. Näin jokaisella kertomuksella on oma moraalinsa ja uudelleen kerrotut tapahtumat kiinnittyvät kertojan moraliin (myös McLeod 1997, 46). Maaseudun tradition mukaisesti naisen paikka kuului perheeseen ja reproduktioon, joista poikkeamia ei katsottu suopeasti. Tuon ajan moraalisen ja sukupuolisen koodin vastustaminen edellytti vahvaa ja itsenäistä naista, mikäli tämä oli valinnut toisin. Ympäristö määrittä ilman perhettä elävän naisen vanhenemista vain mahdollisuuksien menetyksenä tai arveli vikaa, kun puolisoa ei ollut löytynyt. Itsenäisyydestään kiinni pitävällä ja henkisesti vahvalla naisella hänen omasta valinnastaan oli lopulta kyse, minkä kertoja ilmaisi selkeästi: *'Olen pitänyt pääni ja itsenäisyyteni.'* Tukea valinnoille ei hevillä tullut, mistä seuraava kuvaus:

'Joo ei sieltä hyvitystä tullut. Ei ollenkaan. Toin kopan tuvan pöyvälle ja isä sano, että ana olla se siellä kammarissa. Mutta minä sanoin ens kerran isälle vastaan, kuule nyt, tämä koppa saa olla ihan siinä, mihin minä sen laitan. Sanoin vielä, että oon niin monta työpäivää tässä talossa tehny. Siihen ei isä sanonu niin eikä näin. Ei mittään. Mutta kun lapsi varttui, se oli isälle kaikki kaikessa.'

Säädelyihin asioihin naisen elämässä kuului myös vaatetus, erityisesti pitkiä housuja pidettiin naiselle sopimattomina. Kertoja muisti, että korkeintaan retkille saattoi pukea pitkät housut, ensi kertaa kuitenkin vasta noin 30-vuotiaana. Sukupuolinen ja moraalinen koodi on tänä päivänä monissa asioissa puettu uu-

teen muotoon. Suurin osa iäkkäistä haastateltavista oli tavatessamme mukavassa housuasussa. Siten pukeutuminen vanhuuden representaationa on saanut uuden ilmeen, vaikka iän ja norminmukainen pukeutuminen on edelleen tärkeää. (Myös Featherstone & Hepworth 1991, 379-380; Vakimo 2001, 37-38.)

7.1.3 Kuningas alkoholi

Itsenäisempää naisen elämää viettäneiden (kodin ulkopuolinen työ) naisten kerronta rakensi kuvaa elämästä, jonka monessa vaiheessa ja tilanteessa yhteisöllisen käytännön perinteen ja omien elämäkokemusten välille syntyi jännitettä. Tällainen tilanne muodostui myös silloin, kun avioliittoon kasautui paljon vaikeuksia. Tyypillistä oli, että tavalliset asiat eivät saaneet kerronnassa tilaa, vaan kuten Bruner (1990) toteaa, kerrontaan valikoituvat tavallisesta poikkeavat tapahtumat ja kokemukset, jolloin osa merkityksestä nousee juuri jännitteestä tavallisen ja poikkeavan välillä (emt., 47-50; myös Labov ja Waletzky 1967, 34). Avioliitto tuotti yhtäältä turvaa, etenkin kun koulutusta ja omaa ammattia oli vain harvoilla naisilla. Toisaalta avioliiton vaikeudet olivat tosiasia ja jopa siinä määrin, että erään kertojan oli mahdoton jatkaa yhteistä elämää. Mikäli maaseudulla avioliitto tuohon aikaan päättyi, sen syynä oli yleensä kuolema, vain harvoin se päättyi avioeroon. Aviomiehen liiallinen alkoholin käyttö sekä siihen usein liittyneet aggressiivisuus ja mustasukkaisuus muodostivat kuitenkin edessään elämää suuresti hankaloittavan ongelman.

Kerrontakokemuksissa elämä alkoholisoituneen miehen rinnalla oli täynnä dikotomioita, milloin se ilmensi toivoa milloin epätoivoa, milloin kapinaa ja milloin kohtaloon oppimista, milloin alistumista ja milloin taas elämä vaati äärimmäistä vahvuutta ja päättäväisyyttä. Oman äidin ohje tyttärelle oli paljon puhuva, *'kun voimat loppuu, pitää ottaa sisu käyttöön'*. Alkoholi oli tullut näiden kertojien perheeseen ikään kuin hiipimällä, huomaamattomasti. Se muuttui vähitellen ongelmaksi ja jatkoi etenemistään, jolloin sitä oli vaikea pysäyttää. Juomiseen löytyi aina syitä ja syyllisiä. Lisäksi alkoholistinen elämä miehellä oli usein ylisukupolvista sosiaalista perintöä. Erityisen vaativaa oli alkoholisoituneen miehen vaimon osan ja kodin ulkopuolisen työn sovittaminen yhteen. Kuitenkin jälkimmäinen tarjosi myös pakollisen henkisen ja konkreettisen vapautuksen vaikeuksista sekä auttoi siten jaksamaan.

Alkoholiongelma kertominen osoittautui monella tavalla ristiriitaiseksi, kun aiemmin sitä oli totuttu piilottamaan ja naamioimaan. Alkoholiongelma oli kuitenkin ollut niin hallitsevana elämässä, että tämän päivän kerronnassa se tuli esiin tavan takaa. Lisäksi sain käsityksen, että tällä hetkellä ongelmaa myös haluttiin puhua pois. Iäkkäät kertojat liikkuivat kerronnassaan monella tasolla hakien kokemuksilleen ymmärrystä tuovia tulkintoja. Täten merkitykset rakentuivat kerronnan vuorovaikutuksessa (mm. Riessman 1993, 10-11). Samalla kerronnan konstruoiva ja uutta luova elementti oli näkyvissä (Polkinghorne 1996, 88). Kerronta oli mm. uhrautuvaa puhetta perheen ja lasten edun nimessä tai kaverien osuudesta juomiseen. Kerronnan taustalla oli myös tunnistettavissa halu säilyttää se hyvä, mikä jokaisessa ihmisessä on, pitkälle alkoholisoituneesakin. Alkoholi ja mustasukkaisuus yhdessä johtivat mm. siihen, että oli parasta

olla vain kotona, *'en uskaltanu mihinkään lähteä'*, jotta lapsilla olisi rauhallisempi koti. Osaksi lapset olivat tukena ja toivat jaksamista sekä osaksi lasten takia kerrotut halusivat salata kaiken mahdollisen ja siten suojella heitä. Ehkä äitien salailun taakse oli nähty, kaikkea ei voinut peittää vai liekö sattumaa, että juuri näiden äitien lapsista moni oli valinnut elämäntehtävänsä lääketieteen tai hoitotyön alueelta eli auttamistyöstä.

Vahvuutta ja päättäväisyyttä osoitti kertoja, joka teki tuon ajan perhekulttuurissa rohkean ratkaisun ja lähti avioliitosta alkoholin ja muiden negatiivisten kokemusten ylenmääräisen kasautumisen seurauksena. Tilanteen vaikeutta osoitti kerronta miehestä toisena avioeron myötä, jolloin kertoja käytti entisestä miehestään vain sukunimeä ja puhe sai kielteisen eetoksen. Ymmärrystä oli vaikea löytää, kun kokemukset olivat olleet niin rankkoja. Omaa pahaa oloaan hän auttoi lähes intohimoisella lukemisella, joka oli jo kotoa peräisin oleva harrastus. Lukeminen helpotti ja toi etäisyyttä asioihin vaikeassa elämäntilanteessa. Tilanteen hankaluutta ja naisen ennakkoluulottomuutta osoitti myös turvautuminen ammattiauttajaan. Alkoholi ei tullut perheeseen yksin, kuten seuraavista kerronnan kokemuksista välittyi:

- 'Oli pakko repiä itensä työhön. Kyllä alkoholisoituneen miehen vaimon osasta romaanin kirjoittaa.'
- 'Koko avioliiton ajan piti olla niin kuin toisen oli hyvä olla, ettei se lähtenyt juomaan.'
- 'Se oli hirveetä se juominen ja luuleminen.'
- 'Ymmärrän kyllä naisia, jotka lähtee lätkimään.'
- 'Mies on se kaikista vaikein lapsi.'
- 'Oon Taivaan Isää rukoillut, että piisais.'

Tämä kulttuurisesti peitelty, yllättävän yleinen perheongelma ilmeni iäkkäiden naisten kerronnassa kohtalona, naisen vaikeana osana elämässä. Se oli vaatinut äärimmäisyyksiin taipumista, vahvuutta ja alistumista. Sairaus ja avioero toivat väliaikaisen ratkaisun ja vasta kuolema lopullisen – myös helpotuksen tunteen. Vaikeiden elämänkulkujen jälkeen tai ehkä niiden takia, löytyi myös myönteistä tulkintaa ymmärtämisprosessin kautta, mutta vasta pitkän ajan kuluttua. Se löytyi taustoja ja arvomaailmoja pohtimalla ja vertaamalla niitä.

'Nyt oon sitä tutkinut mielessäni, miksi mies oli semmonen. Se oli hänen kotinsa erilainen, ihan ääriä...Se toteutti sitä lapsuuden kotiaan. Mummo oli alistetussa asemassa, työn orja...minä en sitä silloin ymmärtänyt.'

Alkoholin hallitsemien perheiden naiset olivat olleet työssä kodin ulkopuolella ja pitivät työstään itsepintaisesti kiinni. Samalla he edustivat kertojasukupolven ajassa toisenlaista, itsenäisempää ja tiedostavampaa naisen elämää. He olivat oman elämänsä aktiivisia toimijoita, mikä eteni jopa ajassa epätavalliseen avioeroon saakka. Yhteisön sosiaalinen perintö kantautui kerrontaan tiukkana ja kanavoitui huolehtimisvastuuna, mutta se ei peittänyt näiden naisten omaa elämää. Siten ajan kulttuuri ja sen traditiot terävöittivät vielä tämän päivän kerrontaa, sen kognitiivisia ja kielellisiä prosesseja (Bruner 1987, 15). Myös eroon päätyneet kertojat 'hoiti ja huolehti' alkoholisoituneen ja sairaan miehensä hautaan asti. Aviopuolisoiden kuolemat tuotiin kerronnassa varovasti esille, mikä

ilmeni tasapainopuheena, kun puolison kuolema oli yhtäältä raskasta ja toisaalta se vapautti vaikeasta elämäntilanteesta.

- 'Ja löyty siitä kuolemasta helpotuksen tunnettakin.'
- 'Pääsi oman ittensä herraksi.'
- 'En minä itkenyt, en ollenkaan, no yhen kerran jostain herkistyin.'

7.1.4 Raskainta naisen elämässä

Mikään ei auttanut tai tuonut helpotusta oman lapsen kuoleman aiheuttamaan tuskaan, ainoastaan ajan kulumisen. Nuoren pojan kuolema oli ollut kertojalle hyvin raskas kokemus ja tuotti iäkkäälle äidille vieläkin ahdistusta. Hän halusi kertoa nuo tapahtumat hyvin yksityiskohtaisesti ja palasi niihin myös toisen kerran tavatessamme. Näin poikkeava elämäntilanne (Bruner 1990, 47), mihin sisältyi ahdistavia ja surullisia tunteita sai paljon tilaa myös kerronnassa. Samalla oli nähtävissä, miten voimakkaat tunnekokemukset usein rakennetaan kerronnassa uudelleen (McLeod 1997, 40-41). Kerronnan funktio tuossa poikkeavassa elämäntilanteessa ei ehkä ollut ymmärrystä tuova, vain lievitystä (Bruner 1990, 49). Lisäksi menetyksen taakkaa lisäsi, kun kyseinen kertoja oli edellisen luvun kokemusten ja tapahtumien osallinen ja jakaja. Kun kertojan 17-vuotias poika sairastui vakavasti, äiti joutui saattamaan nuoren poikansa muutamassa kuukaudessa kuolemaan. Tuo aika oli ollut äärimmilleen voimia vaativa prosessi, missä saattajasta ja tukijasta tuli välillä saatettava ja tuettava, kun samanaikaisesti myös muita negatiivisia kokemuksia kasaantui elämään. Aika ja elämä näyttivät pysähtyvän. Kuitenkin vain aika toi helpotusta, mitä symboloi äidin havainto, kun hän kaksi kuukautta pojan kuoleman jälkeen katsoi ikkunasta ulos ja havaitsi, että oli tullut kevät.

'Huomasin yks aamu, että hän on ihan sekaisin. Ihan olemattomia rupes puhumaan. Soitin lääkärille ja se sano, että on vietävä sairaalaan. Se vietiin tutkimuksiin ja sille tielleen jäi, se oli kauheaa. Silloin ei vielä leikattu. Se ite sano, että ois hän kattonu tätä maailman menoa, mutta se ei ollu hänen kohallaan sallittu. Siinä oli enempi, että hän sääli minua. Sehän oli ollut kiltti poika.'

Utriainen (1999, 214-215) on kuolematutkimuksessaan pysähtynyt 'kauhea' ja 'kamala' huokausten äärelle, joskin poikansa menettäneen iäkkään naisen kerronnassa nuo ilmaukset olivat äidin tuskaa pojan kohtalosta, kun taas itse kuolevasta piirtyi kuva nuorena, joka oli hiljaa kuolemansa edessä. 'Kauhea' rajaa kuoleman eron hyvin konkreettisenä ja ruumiillisena, kun kuolema on viemässä elämän. Tyynesti ilmaistu 'kauhea' taas viittaa omatoimisuuden hiipumiseen.

Lapsen kuolemassa näytti vain ajan kulumisen tuovan helpotusta. Kuitenkin myös läheisten tuki ja arkielämä olivat tärkeitä, kuten muiden lasten elämän jatkuminen ympärillä. Kyseinen kertoja omasi auttamistyön ammattilaisia sisaruksissaan ja puhui kokemuksistaan myös ammattitermein, kuten '*olin kaksi kuukautta shokkivaiheessa*'. Hän oivalsi myös puhumisen tärkeyden omassa vaikeassa tilanteessaan. Kun pahin vaihe oli ohitettu, näytti mieluinen harrastus saavan tilaa, '*aloin taas lukemaan*'.

7.1.5 Elämänmyönteisyys ja huumori

Vaikeuksista huolimatta tämän elämänteeman naisten voimavara oli myönteisyys, mikä kerronnassa kätkeytyi usein huumoriin. Edelleen myönteisyyttä ilmensivät toiveikkuus ja luottavaisuus. Lisäksi se oli havaittavissa hyvin rationaalisen suhtautumisena vaikeisiin asioihin. Iäkäs nainen kertoi sairaalakokemuksiin liittyvän tapahtuman, kun häneltä ja huonetoverilta oli molemmilta leikattu samanlainen syöpä. Vaikea asia yhdisti, joten he sopivat tapaamisesta, kunnes he pääsevät sairaalasta kotiin. Mutta melko pian tuo toinen nainen oli jo haudassa. Kerronta ei jatkunut oman tulevan kohtalon miettimisenä eikä epävarmuutena syövän suhteen, vaan siirtyi välittömästi samaan asiaan liittyviin humoristisiin tutkimuskokemuksiin, kun gynekologinen tutkimus ei tahtonut onnistua. *'No, ootteko te ees synnyttäne, lääkäri vaan karju mulle...'*

Kun halvaantuminen oli yllättänyt kyseisen kertojan, oli nähtävissä hyvin rationaalinen suhtautuminen, mistä seuraavassa esimerkki:

'Ihmiselle voi käy näin, muitakin sairauksia on. Minkäs sille mahtaa? Minä oon ottanu tämän sillä lailla lookisti, että en oo masentunu, en oo itkenny, vaan että tämä on mulle nyt näin tapahtunu. Eipähän oo äiti tätä suremassa, se ois kuitenkin surru hirveästi.'

Edelleen hän haki kerronnassa toivoa tuottavia tekijöitä ja myös löysi niitä, jolloin huumori auttoi jälleen ylläpitämään toiveikasta mielialaa. Tätä kuvasi tilanne, kun lääkäri pyysi ensiavussa nostamaan halvaantunutta jalkaa, niin haastateltava lupasi nostaa sitä huomenna. Myös halvauksen jälkeinen ylenmääräinen nauraminen sai humoristisen tulkinnan:

'Halvauksen jälkeen, kun olin kuntoutuksessa, me oltiin vastapäätä yhen naisen kanssa, joka oli kans halvaantunu ja se itki ja minä nauroin. Yks mies tuli ja sanoi, että nyt hän ottaa selvää, mistä on kysymys, kun on samanlainen halvaus ja toinen itkee ja toinen nauraa. Minä vaan nauroin niin, että meinasin tikahtua ja toinen itki. Se itki minun mielestä niin joutavia asioita. Se on minulta nyt onneksi jäänyt pois, vaikka aina minä oon myötmielinen ollut.'

Lisäksi tuli esille luottamus järjestelmään. Näin tukosepäilyt aivoissa hälventyivät tutkimuksin ja syyksi jäi hoitamaton, korkea verenpaine. Kertoja ilmaisi helpotuksensa ja luottamuksensa: *'Ei mittään tukosta, pää on ihan selevää.'* Kyseisen kertojan myönteisyys ja ennakkoluulottomuus elämän tunnesävynä siirtyivät tähän päivään (myös Kenyon & Randall 2001, 5), mistä osoituksena oli myös hänen käyttämänsä unilääke: *'Mulla on nytkin pitkä pullo tuolla, otan pikarillisen ja nukun sitten hyvin. Se on mustaherukkaviiniä.'* Kaiken kaikkiaan lääkkeiden käyttö ja lääkäriin menokin oli tämän teeman kertojilla arvioivaa ja soveltavaa. Kun naapuri oli patistellut halvauksen potenutta kertojaa lääkäriin, hän kertoi vas-tanneensa:

'Menisin, mutta en tiä mitä minä valitan. Jalakoa en enää ilikeä valittaa, kun ei se siitä mikskään tuu. Minä en tiä mittään, kun minä näin joutilaana oon.'

Jopa sota-ajan raskaus oli vaihtunut elämänmyönteisen kertojan mielessä mo-
niin mukaviin muistoihin, mistä seuraava kenttäsaaraalakokemus:

'Olin Viipurissa ihotautiosastolla, siellä tervasin poikia. Ne sai siellä rintamalla syyhyn ja raapivat niin, että piti panna pois. Pantiin tavallisesti Helsingin Sanomat lattialle ja sen päällä pojat seiso ihan alasti. Minä voitelin niitä semmosella pitkävartisella sutilla.'

Kun kyselin kyseisen kertojan reseptiä iloiseen mieleen ja elämänmyönteisyy-
teen, hän totesi, että *'se pittää hakkea, että se pysyy'*. Onnistuneen vanhenemisen
edellytykseksi nostetaan tänä päivänä yhä useammin joustava minä ja sopeu-
tumisstrategioiden käyttö, jolloin vanhenemisen ja mahdollisten sairauksien
tuomiin menetyksiin ei juututa (ks. Baltes & Baltes 1990; Brandtstädter 1997).

Tarkasti elämänmyönteisyyttä eritteli toinen tämän teeman kertoja 'pik-
kuonnellisuutena', joka oli olemukseltaan muusta tietämätöntä onnellisuutta
ilman sen suurempia vaatimuksia tai odotuksia. Se sijaan pitempi koulutus
käynnisti tiedostamisprosesseja ja subjektivoitumiskehitystä. Iäkäs kertoja ha-
vaitsi modernimman elämän vieneen jotain perinteistä, mistä John McLeod
(1997) puhuu kirjansa esipuheessa, kun kouluttautuminen on tuonut erilaisen
tavan analysoida ja vetää asioita yhteen verrattuna perheissä kulkeneeseen ker-
ronnalliseen traditioon.

'Kun on tällainen pikkuonnellinen, ei sillä lailla kiinnitä itseensä niin paljon huomiota. Pi-
temmälle lukeneet osaavat sitten ajatella sitä, mikä mulle olis hyvää, että mun olis pa-
rempi olla.'

7.1.6 Lukemisen ylistys

Ennen nykyistä iäkkään naisen elämänvaihetta kirjallisuus ja lukeminen eivät
juuri tulleet esille, mutta ne korostuivat ansiotyössä käyneellä kertojalla, jonka
perhe-elämä oli vaikeutunut. *'Kirjat on mulla takaportti, oon ollut aina hirveän kova
lukemaan.'* Lukemisen merkitys näyttäytyi hänelle kahdenlaisena, yhtäältä kirjat
vapauttivat hetkellisesti arjesta ja soivat eläytymisen mahdollisuuden. Toisaalta
lukeminen näytti parantavan kykyä käsitellä oman elämän vaikeuksia. Tosin
elämäntilanteen ongelmallisuutta kuvasi se, että kyseinen kertoja kykeni luke-
maan vain silloin, kun asui erillään puolisostaan. Edesmennyt mieskin oli ha-
vainnut vaikeuksien keskellä, kun *'sulla on nuo kirjat'*. Elämän edetessä lukemi-
sen tärkeyttä osoitti kertojan helpottunut ilmaisu eläkkeelle siirtymisen vaihees-
ta: *'Pääsin lukemaan'*. Lukemisen mieluisuus osoitti, että merkitykselliset asiat
säilyivät ja kulkivat ajassa sekä valikoituivat myös kerrontaan.

Tähän päivään lukeminen toi paljon, mistä osoituksena oli toisen tämän
teeman kertojan kuvaus iäkkäiden naapurien muodostamasta lukurenkaasta.
Siinä kierrätettiin aikakauslehtiä ja romaaneja. Ja kolmas kertoja ilmaisi luke-
misen mieluisuutta ja merkityksiä nykyisessä elämänvaiheessaan mm.:

'Iltasanomat luen, pittää ne juorut, että pyssyy ajan tasalla.'
'Nyt vanhempana minä luen kaiken maaliman, lääkäri sano, että se on paras harrastus.'

Tutkimuksessa useat naiset toivat esille lukemisen tärkeyden. Samalla tuli esille eräänä lukemisen ja ristisanatehtävien ratkomisen kannustimena dementoitumisen pelko. Omaa muistia paitsi harjoitettiin lukemalla myös testattiin monin tavoin ja tavan takaa, mitä tähän teemaan kuuluva kertoja kuvasi näin:

'Kyllä mua ainakin pelottaa. Eilen kun tulin kauppareissulta, otin kaikkien nimet ylös, jotka mua tervehti, että tuo on sen niminen ja tuo sen niminen.'

7.1.7 Ei vanhuutta – vaan tasapainoa ja elämän mielekkyyttä

Kronologisen iän ja oman kokemuksen välistä eroa osoitti se, että tämän teeman iäkkäät kertojat eivät nimenneet itseään vielä vanhoiksi eikä vanhuutta haluttu näkyväksi. Vanhaksi ihmiseksi ei hevin haluttu samaistua (myös esim. Vanhuusbarometri 1994, 3-4; Hurd 1999), mitä osoitti mm. puheen kontrollointi. Vanhaksi nimittämisestä saatettiin jopa loukkaantua, kuten 85-vuotias kertoja paheksui syntymäpäivävieraidensa puhetta. Halvaantumisen kokeneena naisena hän ei vielääkään tuntenut itseään *'kokonaan vanhaksi, minun luonteenpiirteeni ei oo vanha'*. Hän yhdisti adekvaatisti liikkumisen huonouden sairauteen eikä vanhuuteen sekä tiedosti näin ollen vanhuuden ja sairauden suhdetta.

Toinen kertojista vetosi sisaruksiinsa todeten, ettei heistä kukaan osannut vanhan ihmisen elämää elää. Hän piti tarkkaa kontrollia, kuten muutkin vanhuuden merkkeihin nähden. Ne tekevät vanhuuden näkyväksi, joten muovikukkia ei huolittu maljakkoon ja apuvälineitä kaihdettiin. Vanhuusteot ja -puheet määrittelevät erilaisissa representaatioprosesseissa toiset vanhoiksi, kuten Vakimo toteaa (2001, 39). Kuitenkin Wardin (1993, 332) mukaan vanhaksi identifioituminen voi myös vapauttaa ja mahdollistaa samaistumisen oman ikäisiin. Beauvoirin (1972, 472) sanoin, vanhat ovat toistensa peili.

Ja kolmas kertojista totesi: *'Kun on 30 vanha sielu ja 72 vuoden vanhat muut remput.'* Hän kohdensi huolensa jalkoihin, joiden kestävyys alkoi horjua ja aiheutti jopa ärtymystä. Lisäksi toiminnot olivat muutenkin hidastuneet. Kehon tunteukset toivat lähelle realismin, jossa vanhuus kuului elämään. Sen sijaan persoonallisena ominaisuutena luonne osoitti elämän edetessä pysyvyyttä ja siten jopa iättömyyttä, *'tämä on minun synnyynnäinen luonne'*. Näin ollen itsenäisessä ja arkisessa elämässä kiinni oleva mieli elämänhaluna ja *'ei-vanhuutena'* sekä tuntuva, oireileva keho muodostivat kerronnassa kokemuksellisen, tasapainoa etsivän kokonaisuuden.

Tämän elämänteeman kertojat osoittivat, kuinka kiinnostus ja uteliaisuus voivat säilyä sekä tuoda mielekkyyttä elämään. Kertoja, jonka liikkuminen onnistui vain pyöräkelkan totesi:

'Minä haluan olla mukana ja kaikki tietää ja ottaa ossaa. Minä oon aatellu, että minkähän verran tätä kestää. Elämä on ihan nautintoa, ei se surun asia oo.'

Kyseessä ei ole TV:n kännykkämainos, vaan 85-vuotiaan naisen kerrontaa siitä, kuinka ihmettelevään ja usein leikkisään asenteeseen yhdistyi kyky nauttia elämän pienistä asioista ja koko elämästä, kuten elämänmyönteinen haastattelutava asian ilmaisi.

Elämänmielekkyyden kokeminen yhdistyi kertojien kuvauksissa erityisesti isovanhemmuuteen ja ystävyyteen. Isovanhempien kerronnasta nousi esille halu saada olla tukena ja apuna lastenlasten kasvussa sekä samalla mukana elämänilossa. Omiin lapsiin liittyneet vastuu ja velvollisuudet olivat poissa.

'Lasten lapset on kaikista rakkaimpia. Veera tulee tepsuttua tänne. Se on niin älykäs, on nyt 4 vanha ja kyssyy: miten vanhana sinä oikein kuolet? Se sitä kiinnosti.' (naurua)

Mielekkyyden kokeminen oli mitä ilmeisemmin luomassa tarkoituksellisuutta elämään. Sanna Takkisen (2000) tutkimuksessa ilmeni, että kognitiivisesti kyvykkäät henkilöt nimesivät elämän tarkoituksellisuuden taustalle läheiset ihmiset, jotka siten muodostuivat elämän voiman ja hyvän olon lähteeksi (emt., 44-45).

Ystävyys näytti kristallisoituvan oman lapsuudenaikaisessa ystävyydessä ja koulukaveruudessa, jolloin yhteinen elämä sai erityisen korosteisuuden, kuten *'meillä oli niin samanlaista, oltiin kansakoulukaveria'*. Kaihoisuutta toi kuitenkin tieto samanikäisten ystävien kohtaloista. Nytkin kertoja kuvasi surullisena saamaansa viestiä, kun hyvä ystävä omalta kylältä oli kaatunut ja makasi sairaalassa. Sairaalan pitkät ja liukkaat käytävät pelottivat, kun oma liikkuminen onnistui vain rollaattorin avulla. Kun kerrontaan tulivat ystävät, oli helppo yhtyä Jerromen (1993, 250) havaintoon, että kuuluminen samaan ikäkohorttiin tuo yhteiset arvot elämään.

Eräs näistä kertojista uskaltautui myös erilaiseen ystävyyteen, kun edesmenneen miehen entisestä naisystävästä tuli yhteisten, kipeiden asioiden jakaja ja ymmärtäjä. Erilaisesta ystävyydestä kieli kuitenkin kertojan puhe, kun naisystävä oli vain tietyn paikkakunnan *'tyttö tai nainen'*, ei yhtään kertaa nimellä. *'Me jutellaan harva se päivä, on samaa mieltä. Me ymmärretään, että se oli raukka.'* Tämä hyvin henkilökohtainen kokemus kieli korostetusti oman elämän toimijuudesta ja rohkeudesta, kun juuri kyseinen kertoja pohti myös syyllisyyttä ja saamaansa kasvatuserintöä kieltojen täyttämänä.

7.1.8 Suhde vanhenemiseen: nuorekas mieli

Eletty elämä kulki ajassa mukana, kerrontakokemukset saivat merkityksensä ja yhteytensä nykyisyydessä sekä loivat osaltaan iäkkään naisen elämänvaihetta ja suhtautumista vanhenemiseen (vrt. edellä Bruner 1986a, 8). Aika, kulttuuri ja sen normit sekä yhteisöltä omaksutut käytännöt loivat omat ehtonsa, mutta samalla näiden naisten kohdalla tuli esille myös kulttuurista jännitettä mm. itsenäisinä valintoina. Tämä jännite muodostui osaksi elämänteemaan kerronnassa rakentuvaa yhteyttä, joka loi ymmärrystä nykyisyyteen ja ilmeni myös suhtautumisessa vanhenemiseen (vrt. Bruner 1990, 43,51).

Suhtautumista vanhenemiseen luonnehti nuorekkaana säilynyt mieli. Nuorekas -käsitteenä ei viittaa elämän vaiheeseen eikä ikään, vaan se symboloi

olemisen tapaa ja elämisen tyyliä (vrt. Airaksinen 2002). Suhtautumistapa rakentui kerronnassa useiden yhdistävien ja ymmärrystä luovien tulkinnallisten tekijöiden kautta. Ensiksi nuorekasta mieltä osoittaneet naiset olivat eläneet kertojasukupolven aikaan ja kulttuuriin nähden suhteellisen itsenäistä elämää, jopa kokeneet oman elämän subjektiutta, mikä tuli näkyväksi läpi elämänkulun. Subjekti liitetään naiskeskustelussa inhimilliseen toimijaan, valtaan ja tietoon (Kosonen 1996, 179). Liekö sattumaa, että kyseiset naiset olivat aikanaan työskennelleet kodin ulkopuolella, mikä ei ollut siihen aikaan kovin tavallista. Yksi heistä oli toiminut jopa itsenäisenä yrittäjänä. He olivat tottuneet jakamaan asioitaan, aikaansa ja voimiaan sekä samalla tekemään itsenäisempiä päätöksiä kuin tuon ajan naiset yleensä. Vaikeuksia heidän elämässään oli riittämiin, kuten sairautta, toimintakyvyn huomattavaa menetystä ja elämänkulun varrella kerääntynyttä muuta kokemuksellisesti negatiivista. Mutta kerronta ei juuttunut niihin, eivätkä nämä naiset menettäneet joustavaa suhtautumistaan vaikeuksiin ja menetyksiin (ks. Brandtstädter 1997, 120), vaan suhtautumista kuvasi myönteinen realismi, subjektiuden (toimijuuden) ja elämänhalun säilyminen.

Perustaa subjektiudelle ja tämän tutkimuksen tulkintana nuorekkaan mielen säilymiselle rakennettiin jo varhain ennen kaikkea työllä, johon opetettiin, jossa sai vastuuta ja tunsivat olevansa tärkeitä. Subjektiutta kuvasi myös pärjäämisen tunne, jonka juuria iäkäs kertoja kuvasi edellä: *'Ihmisen pitää pärjätä, ei kukaan ollu silittämäs päätä eikä lukemas satuja.'* Toisena tähän suhtautumistapaan kerronnassa yhteyttä rakentavana tekijänä nuorekkaan mielen takaa löytyi vapaa, jopa rohkea elämänsä, mihin ei liiemmin liittynyt riippuvuutta eikä arvostelluksi tulemisen pelkoa.

'Minä oon ollu semmonen vastustaja, jos mulla on ollu jotakin, oon sanonu vastaan. Jos mulla on ollu joku kaverikin ja oon sen jättäny, niin minä en oo sitä surru. Se on jääny, niinku minä oon lähteny yhen kerran kihloille. Ja se ol oikein arvokas poika olevinnaan, nyt ei siitä oo kauaa kun se kuoli. Minä teinkin topin siellä, minä en lähe näin nuorena, minä olin jotain 22. Se sanna se poika sitten, että miten kauan sun pittää nyt miettiä tätä asiata. Minä sanon, että kyllä minä nyt pari vuotta ainakin mietin. Mutta sitten tul mulle kollaasi, kirje, että nyt saat hänen puolesta miettiä, hän on löytäny uuden. Mutta ei siinä sen enempää. Mulla on ollu kova, päättävä luonne, en minä sitä poikaa jääny suremaan. Sitten se ei loppunu tähän, vaan sitäkin jäi vähän kaivelemaan...Tämä sama muisti minua kuolemaansa asti.'

Vielä tämän päivän kerronnasta tunnistin saman asenteen, mikä ilmeni näiden naisten kykyä elää täydesti tätä päivää. Ahdistavien asioiden ja tarkoituksettomuuden tunteen ei annettu hallita elämää, vaan ne pyrittiin tietoisesti karkottamaan, usein huumorin avulla. Tämä suhtautumistapa rakentui elämänkerrontaan ja löytyi eletyn elämän varrelta, kuten syöpään sairastunut kertoja kieltäytyi ajattelemasta syövän pahinta ennustetta, vaikka huonetoveri menehtyi samaan sairauteen. Sen sijaan hän turvautui huumoriin. Lisäksi elämänkerrannoista oli havaittavissa, että Elämä kohtalona ja omina valintoina -teeman naisilla oli kyky hakea merkitystä ja jäsenystä elämäänsä arkielämän ulkopuolelta. Tätä osoitti mm. lukemisen korostuminen harrastuksena, tosin eräs heistä korjasi käyttämäni käsitteen: *'Ei kyllä missään ollut semmoista nimeä kuin harrastus.'*

Nuorekkaalla mielellä nykyiseen elämänvaiheeseensa ja vanhenemiseensa suhtautuvien naisten kerrontoja yhdisti ensisijaisesti oma toimijuus. Naiset olivat aktiivisia oman elämänsä valinnoissa (ks. myös Harre 1983, 44; Marin 2002, 90) sekä tänä päivänä että jo aiemmin, vaikka elämä oli ajoittain ollut suoranaista 'taistelua' vaikeuksissa:

'Kun ei oo isän eikä äidin nimeä minkään asian takana. Ei oo voinu luottaa siihen, että ois yhteiskunnallista asemaa, joka punttais mua, mitä sieltä löytää kuin omat nyrkit.'

Lisäksi toimijuuden taustalta kerronnasta löytyivät vastuullisuus ja tyytyväisyys, kun monet vaikeat asiat oli eletty ja kestitty loppuun saakka. Vaikka tämä päivä näyttäytyi omana itsenäisenä elämänä, kerronnassa oli yhteinen ja sosiaalinen elämä monin tavoin mukana.

7.2 Kova elämä

Teeman keskeistä sisältöä kuvasi elämän muodostuminen kovaksi. Pientilalla eläneen naisen kerronnan keskeinen juonne rakentui lähes jatkuvaan työn tekemiseen toimeentulon turvaamiseksi ja sinnikkyyteen, halun selvitä kaikesta yksin. Itse haastattelun luonnetta kuvasi keskustelu, osallistuin sen kulkuun melko paljon ja spontaania kerrontaa oli vähemmän. Ehkä sen muotoutumiseen vaikutti myös se, että tapaamisen alussa haastateltava oli hiukan epäluuloinen, *'ettei vain joudu lehteen tai televisioon'*. Selitin tarkasti, mistä oli kyse luottamuksellisuutta korostaen. Lisäksi iäkäs syrjäkylällä asuva nainen ei todennäköisesti ollut tottunut omasta elämästään kertomaan, joten aihe oli outo, kuten koko tutkimusasiakin. Ilmapiiri vapautui melko nopeasti ja erityisesti hänen vointiaan koskevat kysymykset avasivat keskustelun. Iloisuus ja vapautuneisuus tulivat vähitellen esille.

Kertoja oli käynyt aikanaan kansakoulua neljä vuotta kahdessa paikassa kiertokouluna. Koulu oli jäänyt vähän kesken, kun se ei ollut pakollista. Hän oli lähtenyt kotoaan 14-vuotiaana tätinsä luo kaupunkiin, jossa kävi rippikoulun. Kertoja mainitsi olleensa nuorena vaihtelunhaluinen ja asuneensa useassa paikassa ympäri Suomea, kunnes sodan jälkeen hän perusti oman perheen ja asettui nykyiselle tilalle. Kiitollisuuden aihe nykyhetken kerronnassa oli terveys, kun kertoja oli saanut koko ikänsä olla hyvin terve, *'silloin viimeksi aasialaisen aikaan Disperiniä oon ottanu. Lääkärit on mulle tuntemattomia.'* Monet elämän vaiheet olivat ohittuneet huomaamatta toimentulon huolien varjostaessa elämää. Edelleen elämän kovuutta kuvasi miehen sairastuminen ensimmäisen lapsen ollessa pieni ja hänen kuolemansa sitten ennen toisen lapsen syntymää. Myös oman elämän muutosvaiheet olivat jääneet huomaamatta: *'Vaihdevuosista en tiedä mitään. Menivät varkein ohi, vain muutaman kerran huomasin, että silmäkuopissa oli vettä.'* Iäkäs kertoja asui yksin pienessä, punaisessa talossaan. Pihapiirin hoidetuista kukkapenkeistä näkyi tämän päivän mieluisa tekeminen. Keskustelimme yhteensä noin kaksi ja puoli tuntia.

7.2.1 Tekemisen tiukkuus ja naisen taito

Elämän tapahtumat ja olosuhteet eivät olleet tarjonneet kertojalle paljon vaihtoehtoja. Tämä tuli esille, kun hän oli jäänyt toistamiseen leskeksi. Näin elämän odottamattomat ja epätavalliset tapahtumat valikoituivat jälleen kerrontaan (mm. Labov & Waletzky 1967, 34). Iäkäs kertoja vahvasti kerronnallaan ajan tiukkaa tekemisen kulttuuria, suorastaan sen orjuuttamaa elämää, jossa muu kuin konkreettinen työ koettiin ajan hukkana. Elämän rakentuminen tiukaksi tekemiseksi ja suorastaan kovaksi näyttäytyi kerronnassa kausaalisenä, kun kuvittelin sitä sosiaalista todellisuutta, jossa iäkäs kertoja oli elänyt. Kerronnan teoriaan liitettynä kausaalisuus ei kuitenkaan selitä, vaan pikemminkin etsii ymmärrystä ja yhteyttä (Bruner 1986, 11-13; Polkinghorne 1988, 21). Pientilalle yksin jääneen työteliään naisen kerronta sai myös selkeän 'minä' korostuksen hänen kuvatessaan omaa selviämistään ns. miesten töistä.

'Kaikki tuolla ulkonaki oon korjannu, mitä vanhas rakennukses pitää. Kyllä vasara pysyy kädessä, kun vain ottaa siihen kiinni. Menin katolle ja loin lumet, korjasin muurit, kun nuohooja sanoi, että ne on murentunut, vein sinne laastit ja muurasin. Saunan lattiat oon valanut ja puusuojan tein ja portahat mä teen aina, kun ne menee huonoks, puusta vaan.'

Äidin taidoista oli tullut jo tyttärillekin lentävä lause, jos joku käytännön asia ei edennyt: *'Kyllä mun pitää äiree hakea.'* Lisäksi kerronnasta peilautui naisen taito, käsityöt yhdistyneenä ahkeruuteen.

'Aina on pitänyt jotain nyppiä, kutoa tai virkata. Aina mä oon tehny tenaville vaatteet ja oon ommellu kaikki, vielä tytöille rippipuvut ja sitten vihkipuvut.'

Yksin lasten kanssa jäätyään elämän tämä vaihe muodostui melkoiseksi raadannaksi, kun toimeentulon eteen päivää oli jatkettava yöhön, yleensä neuletöitä tehden. Tällöin radiosta muodostui lähes ainoa yhteys ulkomaailmaan, se vei ja toi ajatuksia, kun aikaa oli vain työhön. Parhaan ajankohdan kuuntelulle tarjosi myöhäinen ilta, kun lapset jo nukkuivat. Radio sopi ajan työ- ja hyötykeskeiseen ajatteluun hyvin, sen sijaan television katselu ja lukeminen tulivat esille jo ajan hukkaamisena. *'Muuten meni aika hukkaan. Se oli sen ajan komento.'* Vuosia (25 vuotta) jatkuneen kutomisen seurauksena sormet olivat vääntyneet ja selkä kipeytynyt siinä määrin, että kutominen oli pitänyt lopettaa.

7.2.2 Aika ja ystävät hoitavina

Iäkäs kertoja menetti kaksi aviomiestään jo lyhyen yhdessäolon jälkeen, jolloin hän oli kokenut ja oivaltanut ajan merkityksen vaikeuksien kohdatessa. Tosin kun kuolema tuli kohdalle, se oli aina myös uusi asia. Kuitenkin kuolema oli jo opettanut, kun se tuli toisen kerran kertojan elämään. Hän mm. peitti ja siten piilotti itseltään kuolleen puolisonsa tavaroita, jotka olisivat muutoin olleet jatkuvasti muistuttamassa. Hän antoi itselleen aikaa ja helpotti siten ajan hoitavaa työskentelyä.

'Olihan mulla ikävä, vaikka oon aina ottanu päivän kerrallaan. Tuli vaatteet vastaan ja työkaluja. Yritin viedä niitä pois silimistäni, vähän petin itseäni. Kyllä se vuoden päästä, oon sanonu monelle, jää niin kuin harson taa. Kyllä sitä sillä lailla kattelee, kyllä sen muistaa ja näkeekin ja pahalta tuntuu, mutta niin kuin ois harso siinä edessä. Kuolema vie aina aikansa.'

Ensimmäisen miehen kuoltua tuli epätietoisuus jatkosta. Tällöin hän teki ajan sosiaaliseen normistoon hyväksytyin ratkaisun ja päätti pitää syntymättömän lapsensa, vaikka viesti miehen kuolemasta tuli jo alkuraskaudessa. Kertojan ratkaisu osoitti itsenäisyyttä ja edelleen pitkään jatkunut itsenäinen elämä toi mukanaan sen, että kaikesta oli pitänyt selviytyä yksin. Kerronnassa oli häivä itsekeskeisyyttä, jopa kaikkivoipaisuuden tunnetta, mikä tuli myöhemmin vastaan ja arvioitavaksi, kun uusi aviomies löytyi.

Ystävän tärkeys korostui kertojan puheessa, kuten se korostui myös muiden jo varhain puolisonsa menettäneiden ja yksinäisen naisen elämän valinnee kertojan kohdalla. Erityisen läheinen tunne yhteisesti jaetusta elämästä syntyi juuri ystävyiden kautta. Jerrome (1993, 251) luonnehtii naisten ystävyttä emotionaalisenä ja avoimena sekä sen aktiviteettina keskustelua. Samalla ystävästä kerrottaessa aukeni yhteys tunteisiin, sillä ystävydessä jaettiin ilot ja surut, mistä ko. kertojan kuvaus.

'Muistan kun tyttöystävä sanoi, kun minä vähän itkeskelin (miehen kuoleman jälkeen), älä viiti itkeä, osta koreita vaatteita ja ota uusi mies. Minä vähän vihastuin ja nyt kun siltä kuoli hiljan mies, niin minä muistin sen, että nyt mulla on vuoro sanoa, että osta koreita vaatteita ja ota uusi mies. Vaikka L. on nyt niin, ettei paljon pääse kävelemään.'

Ajan kulumista omana vanhenemisena hän ei ollut edes huomannut. Kuitenkin vanhenemisen 'kavaluus' muistutti ajoittain olemassaolostaan: *'Mikä minuun on mennyt, kun nimet ovat kadoksissa.'* Lohtua toi se, että ystävällä oli sama juttu, jolle yhdessä nauretaan. Näin lapsuuden ystävyys kantoi nykyisyyteen, jossa voitiin elää ja kokea vanhuutta yhteisesti jaettuina kerronnan kokemuksina. Tällä kokemuksella oli mitä ilmeisemmin osuutta iäkkään kertojan äärimmäisen sallivaan tapaan suhtautua omaan vanhenemiseensa ja siten koettujen vaikeuksien nykyisyydessä saamiin merkityksiin (myös Gubrium 1993). Mahdollisuus kerrontaan myös hoiti iästä kertojaa, *'talking cures'*, kuten Bruner (1987, 14) toteaa.

7.2.3 Tasapainoilua vanhuuden kanssa

80-vuotias haastateltava toi keskustelussa esille sekä huononemiseensa että huolensa tulevaisuudesta, mutta jatkoi kerrontaa välittömästi myönteisellä kokemuksella ja pärjäämisen tunteella. Tämä osoitti elämänhalun ja halun toimia säilyneen ajassa, vaikka epäilyjä jaksamisesta oli tullut. Kerronnasta oli havaittavissa tämä tasapainon etsiminen, kuten seuraavissa toteamuksissa:

'Itte mä oon tähän asti kaikki tehnyt, siivoni teen ja pyykkini pesen, puunikin pieninyt, mutta nyt se taitaa ruveta olemaan.' tai 'Mä sanoin kyllä viime syksynä, että ensi keväänä en laita kukkia, kun niistä on niin paljon vaivaa, mutta oon minä silti laittanut.'

Nykyisessä, iäkkään naisen elämässä hän halusi yhtäältä pitää kiinni totutuista ja mieluisista asioista, mutta toisaalta elämä ei jatkunut ennallaan. Myös R-L. Heikkisen tutkimuksessa (2000a) vanhuus tuli lähelle juuri silloin, kun elämän jatkuvuus oli uhattuna. Kyseinen kertoja koki kehon heikentymisen, jolloin hän totesi asian ja haki samalla selviämisen ja pärjäämisen tunnetta vertaamalla oman ikäisiin ja erityisesti niihin, jotka joutuvat elämään täysin palvelujen varassa. Täten hän säilytti tasapainon ja tilanne vertautuu Baltes ja Baltes'in (1990, 18, 21-22) kuvaamiin sopeutumisen mekanismeihin: valinta, optimointi ja kompensointi. Ne ovat käytössä läpi elämänkulun, mutta iäkkään kertojalla saavutusten ja menetysten välinen tasapaino oli muuttumassa epäedulliseksi.

'Oon aina lenkkeillyt tuon ystäväni kanssa, pyöräiltiin pitkiä reissuja. Ne on jääny, kun hän on huonontu ja minä oon huonontunu.'

Kertoja tiedosti olevansa pitkän iän ihmisiä ja liitti itsensä suvun muihin pitkäikäisiin naisiin. Vaikka pientilan emännän kerronta kiinnittyi tekemiseen ja muista huolehtimiseen, hän näki nykyisen iäkkään naisen elämänvaiheen toisin korostaen mielialan ja kognitiivisten kykyjen sekä ennen kaikkea emotionaalisen itsenäisyyden säilymisen ensisijaisuutta. Näin elämänarvot olivat henkistyneet ja materiaaliset tekijät menettivät merkitystään (vrt. Tornstam 1994a, 79; 1994b, 285-286). Lisäksi hän osoitti omaavansa joustavan suhtautumisen entisiin tiukan työnteon raamittamiin elämänarvoihin, mikä on havaittavissa parhaiten seuraavassa alaluvussa, sallivassa suhtautumisessa omaan vanhenemiseen.

'En välitä, vaikka kuinka äkkiä tulisin vanhannäköiseksi ja ryppyiseksi. Pääasia, että mieli pysyy virkeänä. Kun ihminen näkis, ettei tarttis olla pimeäs ja järki pysyis. Niitä mä oon pyytäny Jumalalta. En välitä, vaikken niin kuulekaan tai pääse kauheasti liikkumaan. Kiitän joka päivä Taivaan Isää, kun saan elää.'

7.2.4 Suhde vanhenemiseen: salliva mieli

Salliva mieli suhtautumisessa vanhenemiseen antoi mahdollisuuden luopua velvollisuuksista ilman syyllisyyttä ja alakuloa. Seuraavassa iäkkään mielen sallivuutta parhaimmillaan:

'Mä oon ollu vähän raaka itteäni kohtaan. Nyt mä en enää oo. Kaikki piti tulla tehdyks ajallaan ja mistään ei voinut luopua. Nyt en tee semmosta, oon luopunu. Jos ei siivous huvita, en siivoa. En paista enkä leivo, vaan ostan valmista. Mikä tuntuu hyvältä sen teen ja mikä tuntuu pahalta, en tee. Meen maata, kun väsyttää ja syön, kun on näläkä. Ystäväni sano, että ei hän voi lähteä, kun on tiskit tiskaamatta. Sanoin, etten välitä, vaikka ois viikon tiskit tiskaamatta. Se sano, että ne kuivaa, niin sanoin, että pistä sinne pesualtaaseen ja vettä. Nyt on semmonen pakko hävinny kokonaan pois. Minä olin raaka itseä kohtaan, muista kyllä pidin huolta. Laitoin ruokaa miehelle ja lapsille, itte en niin välittäny, vaikken ehtiny syömään. Nyt pitää säästää itteä, kun on vanha ihminen.'

Tämän hetken sallivuus ja itsensä säästäminen rakentuivat kerronnassa hyvin työntäyteisen elämän kautta, missä oli pitänyt kahden aviomiehen varhaisen kuoleman jälkeen omaksua pientilan emännän ja isännän rooli sekä huoltaa lapset. *'Kun mies kuoli, niin mulla oli toinen lapsi vattas, toinen kainalos.'* Toimeen-

tuloa oli lisäksi hankittava tilapäisistä töistä, *'oon ollu kaupassa, ravintolassa, tehny maataloustöitä, ollu rakennuksilla'*. Mutta työn aikaan ei liittynyt tämän päivän muistona katkeruutta, vaan pikemminkin puheessa oli havaittavissa korostus pärjäämisestä ja selviämisestä. Siitä välittyi täysin ansaittu asenne tähän päivään, mihin ei enää kuulunut pakkoa, vaan omaa suhtautumista ikääntymiseen ja itseen leimasi sallivuus. Salliva suhde vanhenemiseen vertautuu Öbergin (1997) luokituksen *'elämään estejuoksuna'*, joka elämänkulun monien vaikeuksien, kuten köyhyyden, sairauksien ja sota-ajan menetysten jälkeen johti kuitenkin myönteiseen, hyvään vanhuuteen (emt., 40; ks. myös Ruth & Öberg 1996, 175-176). Myös Nourin ja Helterlinen (1998) elämäntulkintaa *'elämä taisteluna'* kuvasi alinomaista kamppailua vaikeuksissa, mutta siinä, päinvastoin kuin tässä, nykyinen elämänvaihe jäi hiljaiseksi ja surulliseksi, myös ilman eheyttävää tarinaa. Nämä molemmat tutkimukset kohdentuivat molempiin sukupuoliin.

Kun elämä oli muodostunut hyvin konkreettiseksi tekemiseksi, sama konkretia jäseni myös yllä olevaa kerrontakuvausta, jolla haastateltava rakensi sallivaa ja itseään säästävää suhtautumista vanhenemiseen. Maaseudulla, pien-tilalla eläneen naisen elämässä yhteisön perinne ja sosiaaliset normit löytyivät mm. puhettavassa ja työn jälkinä kehossa, mutta nykyisessä iäkkään naisen elämässä kova elämä saikin täysin käänteisen muodon. Tähän suhtautumiseen yltämistä on edeltänyt pitkä elämäkokemus ja sen myötä kehittynyt kyky joustavaan ajatteluun, millä moinen elämänviisaus tulee ymmärretyksi. Kirjassaan *Elämänviisaus* Hannele Koivunen (2001) näkee viisauden elämäkokemuksen myötä karttuneena, jolloin se ei ole saavutuksia, vaan elämäntaito (emt., 13). Salliva suhde vanhenemiseen osoitti samalla vanhenemismuutoksiin sopeutumisen positiivista ääripäätä ja siten yhteyttä onnistuneeseen vanhenemiseen (Baltes & Baltes 1990) sekä toimintakyvyn heiketessä kykyä toimia Satu Helinin (2000) tutkimuksessaan kuvaaman kompensoivan käyttäytymisen prosessin mukaisesti sekä mielen että toiminnan osalta (emt., 173-176).

7.3 Elämä hoivaajana ja hoitajana

Tähän elämänteemaan sijoittuvia kertojia yhdisti aviomiehen pitkä ja vaikea sairaus sekä sen myötä aviopuolison muuttuminen hoidettavaksi. Tuolloin asia tuli kohtalona naisen elämään, eivätkä iäkkäät kertojat mitenkään tuoneet esille muita vaihtoehtoja. Tämän päivän kotihoidon auttajaverkostosta ei edes ollut tietoa, vasta aivan viime vaiheen laitoshoido.

Ensimmäinen teemaan luokiteltu iäkäs haastateltava oli puheessaan har-kitseva, rauhallisesti keskusteleva nainen. Keskustelu oli luontevaa, luottamuk-sellista ja avointa. Oma osallistumiseni vaihteli, mutta pyrin koko ajan taustalle. Varhaisista vaiheistaan hän ei paljoa kertonut, vaan kerronta oikeastaan alkoi siitä, kun hän meni miniäksi maataloon. Näin kerronta valitsi menneen tapah-tumista ja järjesti niitä kerrontaan, mitä Heikkinen (1996, 190) kuvaa kertojan

elämäkerrallisen järkeilyn prosessina. Erityisesti kerronta kohdentui pitkän hoivasuhteen tapahtumiin ja kokemuksiin. Aviomiehen kuolemasta oli nyt kulunut neljä vuotta, jonka ajan kertoja oli saanut elää itselleen ja koki piristyneensä. Tällä hetkellä kuitenkin lonkkanivelen kuluma vaivasi ja jopa siinä määrin, että hän odotti leikkaukseen pääsyä. Toinen tapaaminen oli hyvin tuttavallinen ja eteni elämäkerran tapahtumia mukailleen. Haastateltava pysähtyi kertomaan elämästään monissa kohden elämäkerrtaa. Aviomiehen pitkä hoito ja sen myötä tulleet elämänmuutokset olivat kuitenkin syvimmällä mielessä ja värittivät koko kerrontaa. Tapaamisemme lopuksi hän ilmaisi, miten hyvä oli saada puhua entisistä asioista, mistä osoituksena oli tuntojen välittäminen myös runojen muodossa. Keskustelimme kahden tapaamisen aikana yhteensä kolme ja puoli tuntia.

Toinen haastateltava oli tutkimukseen osallistuneista naisista iäkkäin. Hän kertoi niin ikään mielellään elämänsä kokemuksia ja tapahtumia. Kerrontaa sävytti ihailtava elämänmyönteisyys, kun tämä viehättävä, iäkäs nainen puhui suurimman osan tapaamisistamme hymyssä suin. Ilmaisinkin tekemäni havainnon, jolloin hän kertoi yleensä jo ennakkoon tietävänsä, että asiat lopulta sujuvat mukavasti, on sellainen mielihyvän tunne. Erityisesti mieleeni jäi hänen hienovarainen tapansa puhua henkilökohtaisesti aroista ja vaikeista asioista. Oma osuuteni oli kuuntelija ja kuuntelijan paikkaani vahvasti kertojan heikentyneen kuulo, kun huomasin, että hän ei läheskään aina kuullut, jos tein tarkentavan kysymyksen. Haastateltava kertoi elämästään niin innokkaasti ja pitkään, että mielessäni kävi jo jaksaminen ajatellen hänen korkeata ikäänsä. Etenkin kun kertoessaan nykyhetkestä hän toi esille, kuinka väsyminen alkoi tuntua, se oli lähes päivittäin hankaloittamassa arjen sujumista, rajoitti toimintoja ja kavensi toiminta-aluetta. Vähentyneen jaksamisen hän liitti kerronnassa itsensä vanhaksi kokemiseen, minkä havaitseminen näytti ajoittuvan vasta 90 vuoden ikään.

'Pari vuotta sitten, kun oli evankeeliset juhlat tuossa kentällä huomasin, että oon liian vanha tänne. Minä väsyin ja kaikki oli semmosta nuorempaa juttua. Siellä oli näyttely ja minä huomasin, että ei minua enää kiinnosta.'

Vanhuuden rajan ylittäminen Riitta-Liisa Heikkisen (2000a, 474) tutkimuksessa ajoittui 80-85 välille, jolloin keho alkoi tuntua väsymisenä, hitauden lisääntymisenä ja aistien huononemisenä. Ikäväsymisen kokemuksista huolimatta tutkimuksen iäkkäin kertoja antoi vanhuuden vaivojen vastustamiseen yksiselitteisen neuvon: *'Liikkua paljon'*.

Iäkkään haastateltavan kerronta oli elävää ja se painottui perhe-elämän moniin vaiheisiin. Poiketen muista kertojista side agraariseen kulttuuriin oli ohuempi, vaikka hänen isänsä oli ollut maatyömies ja käynyt työssä läheisessä maatalossa. Oma aviomies oli rautatieläinen ja perhe joutui miehen työn takia muuttamaan. Edesmennyt aviopuoliso eli muistoissa hyväluonteisena miehenä, joka teki paljon työtä ja huolehti perheestään. Vaimon mieltä lämmitti saamansa tunnustus, joka samalla osoitti tuon ajan naisen paikan: *'ruoka oli ollut aina valmiina, vaatteet puhtaina eikä hänen ollut tarvinnut mennä vieraan työhön'*. Lausuma

osoitti kerronnan avaamia mahdollisuuksia, joihin McLeod (1997, 38) viittaa suorana ja epäsuorana tietona. Tässä kertomuksen merkit osoittivat tuon ajan naisen sosiaalista ja kulttuurista sijoittumista. Lapsia perheeseen oli siunaantunut viisi, mutta kodin- ja lastenhoidon lisäksi kertoja ehti osallistua monenlaiseen avustamis- ja yhdistystoimintaan.

Erityistä tyytyväisyyttä hänen elämäänsä näytti tuovan se, että lapset olivat pitkälle kouluttautuneet, kun hän itse ei ollut saanut kouluja käydä. Miehen sairastuminen dementiaan oli iso ja syvästi elämään vaikuttanut prosessi, mitä aikaa kerronnassa sävytti kuitenkin ymmärrys ja kiitollisuus siitä, kun hän oli jaksanut tuon vaikean ajan yli. Myös oman elämän rajat tulivat lähelle, kun iäkkäällä kertojalla todettiin leukemia. Huolimatta vaikeasta sairaudesta hän oli kuitenkin elämässä mukana, seurasi ja pohti aktiivisesti ajankohtaisia tapahtumia. Kyseinen kertoja ei tuonut esille elämää hankaloittavana asiana edes sitä, että hän eli hissittömässä talossa lähes 'vankina', tosin tilavassa ja kauniissa kodissaan. Edelleen hän oli ulkoiselta olemukseltaan huoliteltu ja naisellinen. Vaatteiden suojana oli puhdas ja sileä ruutuesiliina, joka eittämättä symboloi entistä työn aikaa ja katoamassa olevaa kulttuuria. Antoisat ja opettavaiset kerontatilanteet kestivät yhteensä neljä tuntia.

7.3.1 Piikana ja nuorena emäntänä

Jonkinlaisen välivaiheen nuorelle naiselle ja turvallisen irrottautumisen kotoa tarjosi tuohon aikaan tavallinen kotiapulaisen työ, piikana olo, joka luontui hyvin omaksuttuun kulttuuriin ja sosiaaliseen malliin. Niinpä siitä oli jäänyt iäkkäälle kertojalle myönteisiä muistoja, vaikka työtä oli paljon, mutta se oli tuttua ja hyvin tehdystä työstä sai ansaitun palautteen. Alla oleva kerronta ilmaisee myös iäkkään haastateltavan kauniin puhettavan hänen kuvatessaan kotiapulaisen näkökulmasta rouvan elämää, jota tämän päivän 18-vuotias ilmaisisi todennäköisesti toisin. Keskustelun konventiot kertoivat ajan kuvasta ja sen kulusta sekä moraalista järjestyksestä (ks. Harre 1986, 181).

'Olin apulaisena, minua huvitti, kun puhuttiin raskaasta työstä. Muistan, kun olin vanhassa talossa 18 vuotiaana. Se oli apteekkarin perhe; rouva oli kotirouva, mutta se katto kaikki hovit ja lähti päivällä ulos ja oli koko päivän ulkona. En tiedä, missä hän oli, mutta kahvilasta toiseen menivät ja seurustelivat. Minä lämmitin ja siivosin huoneet. Se oli hyvin lämmin ja ystävällinen perhe, minä tykkäsin kovasti, vaikka oli paljon työtä. Sitten he muuttivat ja yrittivät saada minua mukaansa. Minä sanoin, että oon maalta tullu kaupunkiin ja tykkään olla siellä, enhän minä maalle takaisin lähde. Sitten olin tavannut mieheni, enhän minä raaskinu sitä jättää. Me oli seurusteltu yhden vuoden.'

Toinen tähän luokiteltu iäkäs nainen kertoi työhön ja miljööseen liittyen erilaisista tarinaa. Hän edusti agraarisen yhteisön naista, joka nuorena meni miniäksi maalaistaloon. Kerronnan ja mielen tuolta ajalta täyttivät työssä väsymisen kokemukset ja tiukka tekemisen kulttuuri. Jälkimmäiseen sisältyi myös ehdottomuutta ja pelkoa, sillä taloon tulleen miniän piti osoittaa arvonsa muille työllä, nimenomaan osallistumalla maatalon ulkotoihin. Samalla kodinhoitoon liittyvistä töistä ei tingitty, vaikka ne saattoivat jäädä yöhön. Ehdottomuus joissain asioissa osoittautui naiselta naiselle periytyväksi kulttuuriseksi malliksi, johon

kuului mm. väsymyksen ja tunteiden peittäminen viimeiseen saakka. Arkisen elämän tunteet tulivat kuitenkin kaukaiseen kerrontaan (myös Heikkinen, R-L. 2000b; 2002, 209, 221-222), samoin niiden yhteys ajan sosiaaliseen kontekstiin. Kerronta henkilökohtaisista kokemuksista sai samalla arvioivan luonteen (Brunner 1996, 121). Maatalon naisen työnteon eetos ei kerrontahetkessä saanut moraalista hyväksyntää. Seuraavassa iäkkään kertojan puhetta nuoren emännän elämästä:

'Aikaa jäi itselle kovin vähän, että joskus puoliksi salaa voi vähän istahtaa. Istuminenkin oli sellaista, että sitä voi tehdä vaan ettei kukaan olis nähny. Se oli, kun oli vanhempia ja ajatteli, että jos saa sen laiskan nimen. Jos ei päivällä ehtiny kaikkea tekemään, piti tehdä sitten yötä myöten, ei siinä mitään säästelyä. Kyllä ne oli raskaita päiviä, kyröltäkin kun tuli, niin itku pakkas päästä. Riihellä piti olla niin kauan kuin suinkin, ei muu tullu kysymykseenkään.

Eniten väsymyksen tunteet liitettiin juuri maataloustyöhön ja etenkin raskausaikana. Honkasalon (1993) etnografisessa tutkimuksessa ilmeni, että myös tehdastyössä väsymys oli naisten puheiden laaja aihealue. Väsymys yhdisti kahta tilaa, työtä ja äitiyttä, sitä käytettiin myös peiteilmaisuna aroissa, henkilökohtaisissa asioissa ja edelleen väsymystä, naisille yhteistä ja tuttua oiretta hoidettiin puhumalla yhdessä. (Honkasalo 1993, 98-99, 103-104; Honkasalo & Åstedt-Kurki 1995, 128-129.) Näin ollen väsymyksestä puhuminen näyttäisi olevan naiselle ominainen, ajassa säilyvä kulttuurinen tapa ulkoistaa ja siten purkaa tuota vahvasti ruumiin ja mielen yhdistävää kokemusta. Kyseinen kertoja piti maaseudun työkuultuuria ja väsymystä siinä luonnollisena ja aikaan kuuluvana. Samalla hän ihmetteli oman toimintakykynsä säilymistä huolimatta raskaista työvuosista. Hän vertasi omia olojaan tämän päivän naisen erilaiseen elämään, joka oli tullut tutuksi oman tyttären kautta. Fyysisesti helpomman elämän tilalle oli tullut sen psykososiaalinen kuormittavuus.

7.3.2 Yhteisö hoitavana ja rajoittavana

Yhteisö yhtäältä rajoitti, kuten esim. luku Piikana ja nuorena emäntänä osoitti, mutta toisaalta yhteisyyttä koettiin ja luotiin ison perheen, naapuruston ja koko kyläyhteisön kanssa. Maatalon emäntänä toiminut kertoja kuvasi kyläyhteisöä myönteisin mielikuvin, kun iltaisin ilman erityistä kutsua kyläiltiin, tosin ei ilman käsityötä. Naisten omia kokoontumisia olivat ompeluseurat. Yhteinen elämä tuli esille myös laajemmin kyläyhteisön tasolla, kun järjestettiin yhteisiä ohjelmallisia iltamia. Yhteiset illanvietot loivat yhteisyyttä, toivat mielihyvää ja muodostivat erään keinon selvittää arjen työssä, etenkin kun alkoholi ei ollut vaikeuttavana tekijänä samassa määrin kuin tänä päivänä. Tosin miehillä hovit ja alkoholi kuuluivat jo tuolloin yhteen, mutta naisen ei ollut sopivaa pulloon kajoa.

Kertojan, jolla oli kaupunkilaistausta, puheessa perhe sai monia myönteisiä määreitä, puhe oli hyvin kollektiivista, suojelevaa ja epätsekästä jopa silloin, kun oma avioliitto oli vaarassa. Tilannetta hän ilmaisi perheen häirinnäksi. Kertoja oli toiminut mm. 'rouvien kerhoissa', kuten Mannerheim -liiton kasvatus-

kerhossa, tosin yhteinen toiminta-alue maaseudun naisten tavoin hänelläkin oli sotaveteraanityö. Siten elämä rakentui kerronnassa kokemuksina eri ympäristöissä, jolloin kerronta etsi sekä henkilökohtaisia merkityksiä että jaettuja horisontteja, yhteisöä (ks. Gubrium 2001, 22). Sodassa kärsineitä perheitä avustettiin, muonitettiin, kuten iäkäs kertoja ilmaisi toimintaa, johon hän osallistui kuusihenkisen perheen äitinä. Yhdistystoiminta vaikutti naisen itsearvostukseen, kun oma elämä ja sitä kautta tarvitsevuuden tunne laajenivat kodin ulkopuolelle. Lisäksi toimintapa koettiin huumorin sävyttämäksi, millä oli mitä ilmeisemmin merkitystä eletäessä niukkoja ja ankeita aikoja. Yhdistystoiminnassa koettiin tasavertaisuutta, aivan erityisesti tämä tuli esille veteraanityössä.

‘Silloin kärsin siitä, kun mieheni ei joutunut rintamalle. Se oli peltiseppä eikä sitä päästetty. Toisten mielestä se oli rintamakarkuri. Sain kuulla, että toisten miehet kelpas. Ei ois rintamalla mennyt hyvin, ellei olis ollu kalustoa korjaamassa. Mutta sotaveteraanityössä pidettiin täysivertaisena, ne ei puhunu mitään. Mulla on hyvät muistot, vaikka oli kiirettäkin, niin ja huumori aina mukana. Siellä oli mukavia ihmisiä, se oli perhe oikein. Kesällä, kun lähdettiin retkelle, niin laulu raiku autossa ja juttu luisti. Me on Suomi kierretty melkein kokonaan. Viimeksi, kun olin 80 vuotta, oltiin Kainuussa lähellä rajan pintaa Ämmänsaarella ja Raatteen tiellä...

Sitten olin niin paljon rouvien yhdistyksissä. Me aina puhuttiin paljon, jokaisella oli omia vaikeuksia. Arajärven rouva lähetti aina semmosia kirjelmiä, miten meidän piti toimia. Kasvatuskerhosta sai sen, että haluaa toimia.’

Yhteisö hoiti myös surussa ja sen malli suruun oli työ. Nainen ei voinut jäädä pelkästään suruun eikä masennukseen, vaan arjesta oli pakko huolehtia. Vastoinkäymisiä ja menetyksiä toki surtiin, jolloin surun voimakkuutta ja kokijan herkkyyttä mitattiin sillä, miten suru mahdollisti yöunen, kuten iäkkäin kertoja analysoi surujaan pitkän elämänsä aikana. Hän ei surrut mitään niin paljon, että yöuni olisi mennyt tai saattoi valvoa korkeintaan yhden yön, mutta vain yhden. Puhe surusta ja menetyksestä vaihtui pian tasapainon etsimiseen, jolloin joku toinen asia ja arkinen työ veivät ajatukset. Molemmat naiset tyytyivät vaikeissa elämäntilanteissa niihin edellytyksiin, mitä elämä kulloinkin oli tarjonnut. Tietoisuus yhteisestä elämästä ja uskallus suuntautua vaikeuksissakin kodin ulkopuolelle antoivat myönteisen perusvireen elämään ja siirtyivät kerrontaan.

7.3.3 Uskallus suuntautua ulospäin

Molempien kertojien aviopuolisoiden pitkäaikainen, vaikea sairaus toi elämään monenlaista problematiikkaa ja kuormittavuutta. Vaikeat elämäntilanteet saivat lievitystä tai ymmärrystä kertomuksen muotoon saatettuina (Bruner 1990, 49-50; myös Labov & Waletzky 1967, 34). Ensiksi naiset hakivat kerronnassa tasapainoa vahvan velvollisuudentunteen ja oman jaksamisen välille. Yhteisöllinen käytäntö ja sen moraaliset normit sekä oma elämä ja jaksaminen joutuivat ristiriitaan. Toiseksi aviomiehen dementoituminen ja halvaantuminen toivat naisten arkeen tilanteita, joissa hoitavien puolisojen arkiset selviämisen taidot joutuivat koetukselle. Kolmanneksi joutuivat koetukselle vielä perinteiset perheroolit, kun tuon ajan perhekulttuuriin kuului miehinen päätösvalta. Steven Albert (2000) miettii tämän päivän kotihoitoa käsittelevässä artikkelissaan, miten elä-

mä voi muuttua, kun läheisestä henkilöstä tulee potilas ja hän saattaa muuttua lapseksi, oudoksi tai vieraaksi (emt., 381-383). Sairastumisen myötä myös kertojien perhetilanne muuttui ja tuotti ongelmia molempien aviomiestään hoitaneiden perheissä.

'Kyllä se hoiti asiat, sitten tuli tänka på, kun isäntä sairastui. Mites tässä nyt mennään, kun minä en tiennyt asioista paljo mitään. Ja hän sanoi välillä, että ethän sinä niitä osaa ja minä sanoin, että kukas nämä sitten.'

Sekä halvaantuneen että dementoituneen aviopuolison hoitaminen kulutti voimat äärimmilleen, kun oli autettava yötä päivää. Hoitavien puolisoitten tärkein jaksamisen ja selviämisen keino näytti olevan osallistuminen kodin ulkopuoliseen elämään. He eivät eristäytyneet vaikeahoitoisten puolisoittensa kanssa, vaan säilyttivät ystävyyssuhteensa ja harrastuksensa suuntautumalla kodista ulospäin. Erityisesti dementoituneen aviomiehen vaimo osoitti ennakkoluulotonta rohkeutta ja uskallusta. Dementoituneen hoitaminen vuosikausia (5 v) yksin oli äärimmäisen raskasta, mistä osoituksena oli mm. vaimon laihtuminen toistakymmentä kiloa. Erityisen uuvuttavana hän koki yöunen katkonaisuuden, kun herätykset olivat parin tunnin välein. Milloin aviomiestä oli vahdittava karkaamisilta, milloin taas tämä näki painajaisunia. Pelko omasta jaksamisesta ja terveenä säilymisestä oli käynyt mielessä, jolloin osallistuminen erityisesti yhdistystoimintaan osoittautui pelastukseksi, keinoksi selvitä ja saada voimia. Lähteminen kodin ulkopuolelle edellytti kuitenkin, että hän otti joka paikkaan dementoituneen puolisonsa mukaan. Lisäksi hän oli havainnut, että mukana oleminen toi virkistystä myös puolisolalle. Erityisen hyvinä kokemuksina kertoja mainitsi invalidien tapaamiset ja retket, joissa ymmärrettiin erilaisuutta.

'Aina piti ottaa mukaan. Me oltiin retkillä N:ssa asti. Se oli jo sairas, mutta aina se halus lähteä. No siellä oli miehet eri luokas ja naiset eri luokas ja se lähti yöllä mua sitten hakemaan (naurua). Siellä oli semmone tyngillä kävelevä mies, joka ohjas sen takasin petille. Ne miehet tiesivät ja horhasivat sitä. Kyllä se oli aika vaikea matkalla, se eksy aina väärään ryhmään. Jotkut vähän oudoksui, mutta minä en siitä välittäny. Mä sain ittekin olla ihmisten joukossa, en olis mihinkään päässy. Yks rouva sano, että mitä sä aina sitä vai vaat, se kärsii siitä. Sanoin, että päinvastoin hän tykkää siitä. Nyt mä oon huomannu, että ei sais eristää. Ihmiset on aivan ihmeellisiä, kun ne eristää semmosen, joka on vähän hermostunut. Mieheni ei ollut kuin vuoden laitoksessa, kun ei pystynyt kävelemään, jalat ei toiminu enää.'

Myös halvaantunut aviomies pääsi vähän liikkumaan ja se mahdollisti kanssakäymisen naapurien ja ystävien kanssa. Tosin sairauden, kuten afasian ja luonteenmuutosten myötä, ystäväpiiri pieneni paljon ja vain todelliset ystävät jäivät, kuten kertoja tunnisti tilannetta. Hoivasuhde kesti peräti 20 vuotta.

Molemmat aviomiehiään pitkään hoitaneet puolisoit kokivat suurta tyydytystä tehdystä työstä, vaikka hankaluuksia oli ollut paljon. Viime vaiheen laitoshoidosta puolisoit olivat aluksi kokeneet ikävän lisäksi syyllisyyttä, minkä seurauksena mm. toinen heistä halusi käydä joka päivä syöttämässä läheisensä laitoksessa. Ikävän tunne pitkän ja läheisen hoivasuhteen jälkeen oli molempinpuolista, mikä ilmeni dementoitunutta miestä hoitaneen kertojan tapauksissa:

'Joka viikko kävin, kävellä sinne piti, ei enää pyörällä uskaltanu mennä. Mieheni sano mulle, että jää sinäkin tänne. Hoitaja sanoi, että taitaa olla liian ahdas peti. Sitten hänellä oli sellaisia haaveita, että lähdettais vielä johonkin, mä en voinu sanoa, että hän ei pysty enää menemähän.'

Ikävä ja syyllisyys laitoshoidon vaiheesta oli tämän päivän kerronnassa vaihtunut tarpeelliseksi valmistautumiseksi lopulliseen eroon. Yksin jääminen ja sen myötä koettu itsenäisyyden tunne kääntyi helpotukseksi elämänkumppanin menetyksestä huolimatta, kun pitkä ja ajoittain raskaaksi muodostunut aviomiehen hoitovastuu loppui. Seuraavat kerronnan ajatukset osoittivat, että vaikeat asiat saivat kertojan mielessä järjestyksen ja rauhan.

'Aviomiehen ei tarvinnut enää kärsiä, kun se elämä oli senlaatuista. Se oli hänelle itselleen helpotus, kun niin kauan sairasti. Minä oon mielestäni piristynyt. Se on koko asia poissa.' tai 'Kun on yksin jääny, niin on yksistänsä. Sekin on helepompaa, kun nuorta ei sais ja vanhaa ruveta sitä taas hoitamaan. Mitä järkeä siinä on. Kun on yhden miehen hoitanu ja laittanu hautaan saakka, niin kyllä se piisaa.'

7.3.4 Lohdutusta, toivoa

Molempien haastateltavien kerronnassa rukous nousi keskeiseksi voiman lähteeksi elämänvaikeuksissa. Rukous lohdutti, hoiti ja sen merkitys suuntautui tulevaan. Rukouksen voimaa omassa vaikeassa elämäntilanteessa verrattiin sen voimaan sodan aikana, mikä eittämättä ilmauksena symboloi myös sairastuneiden aviopuolisoiden pitkän hoivavaiheen kuormittavuutta. Rukoukseen turvaaminen lähti jo lapsuuden kokemuksista:

'Mulla on koko elämän säilyny rukous. Joskus aattelen, että onko se äitin rukous kantanu (kertoja liikuttuu). Äiti kuoli vuonna -52.'

Kerrontatilanteessa puhuessaan omasta sairaudestaan iäkäs haastateltava risti kätensä ja osoitti siten saamansa avun suunnan. Rukouksen lohdutukseen sisältyi jo etukäteen sisäinen luottamus ja siten pysyvä toivo. Myös Jari Kylmä (1997) havaitsi tutkiessaan 'Vanhuksen toivon dynamiikkaa', että toivo on osa ihmisen olemusta ja elämää, kuten valoisuutta ja levollisuutta, myös yrittämisen halua omien mahdollisuuksien rajoissa. Toivo antaa voimaa elämänvaikeuksien kohdatessa kestämaan niitä, mutta samalla sen olemus suuntautuu tulevaan. (Emt., 55-57.)

Oma vaikea sairaus pysäytti iäkkään kertojan, kun ajatuksiin tuli oma lähtövuoro. Tilannetta selitti se, kun hän oli hiljan saattanut aviomiehensä hautaan. Tuolta ajalta hän muisti lääkärin sanavalinnat ja toisti ne sanatarkasti kerrontatilanteessa, vaikka sairastumisesta oli kulunut parikymmentä vuotta. Tämä osoitti, kuinka merkitykset syntyvät sosiaalisessa kontekstissa ja niillä on yhteys koko olemassaoloon (ks. Kenyon ym. 1999, 41). Edelleen tapahtuman kerronta osoitti, että ihmisten elämän muutokset ovat konkreettisia kokemuksia ja kerronnan muotoutumisen prosessissa ne terävöityvät sekä saavat merkityksensä yhteydessä aikaan, mukailen Holstein & Gubriumia (2000, 182). He vertasivat kirjassaan '*Constructing the Life Course*' konventionaalista elämän jäsentämisen

tapaa merkitysten jäsentämään. Tapahtuman tarkka muistaminen kertoi myös lääkärin edustamasta auktoriteetista, johon turvauduttiin vain suuressa hädässä, mutta lääkärin sanaan myös luotettiin.

'Se on semmonen juttu tämä sairaus, että loppu voi tulla piankin, mutta se voi pitkittyäkin, voitte elää vaikka toistakymmentä vuotta.'

7.3.5 Vanhoin, mutta uusin silmin

Molempien iäkkäiden naisten kerronta rakentui iän ja elämäkokemuksen myötä ymmärrykselle. Iäkkäät kertojat näyttivät hakevan selitystä eletyn elämän vaikeille kokemuksille ja tapahtumille, jolloin todellistui kerronnan ongelmanratkaisua jäljittelevä luonne (Bruner 1990, 49; myös McLeod 1997, 36-38). Kertojilla oli kyky pohtia asioita sairastuneen läheisensä elämätilanteen kautta, kuten vaimo, joka joutui tavan takaa halvaantuneen aviomiehensä aggressioiden ja turhaumien kohteeksi, ilmaisi syvällistä ymmärrystä. Hän, kuten moni muukin haastateltava, kertoi lyhyesti ja episodinomaisesti useista yksittäisistä asioista samalla, kun kerronta kulki ajassa edestakaisin. Moniin lyhyisiin ilmauksiin sisältyi paljon elämäntapausta.

'Ei sairas ihminen oo semmonen kuin terve. Se oli joskus niin turhanaikaista, sairaalla ihmisellä oli sanomista.'

Kertoja, joka oli hoitanut vuosia yksin dementoitunutta puolisoaan, haki ymmärrystä kaukaa ja suhtautui kriittisesti paitsi nykyisiin hoitokäytäntöihin myös dementoitumisen syyn etsimiseen perinnöllisyydestä. Dementian taustalla hän näki tarpeettomuuden tunteen ja masennuksen. *'Se oli sellainen työjuttu, alkoi se pätemättömyys vaivata.'* Edelleen tämän päivän hoitokäytäntönä on liian usein eristää kaikki poikkeava näkyvistä, niin myös dementoitunut henkilö, joka jo muutenkin on hukassa. Hän otti miehen aina mukaansa joka paikkaan huolimatta siitä, että tämä välillä eksyi. Samalla hän sai itse mahdollisuuden osallistua. Vasta sitten kun mies tuli liikuntakyvyttömäksi, hänet oli vietävä laitokseen.

Iäkäs, itsenäisesti asioita pohtiva nainen käytti osuvia, omia ilmauksiaan, joilla hän kuvasi elämän ilmiöitä, kuten tyttärensä elämää pohtiessaan *'vaikea avioliitto voi tuottaa ajatuskohtauksia herkälle mielelle, ei mitään ruumiillisia, mutta kun kaikki rupeaa vastustamaan...'*. Osoitus ymmärrystä etsivästä ajattelusta löytyi myös silloin, kun oma avioliitto oli uhattuna. Yksityiskohtana se kuvasi vahvojen tunteiden sosiaalista ja moraalista yhteyttä sekä korosti samalla kerronnan funktiota välittää monenlaista tulkinallista tietoa (ks. McLeod 1997, 38). Kun tuohon aikaan avioliitto oli vaarassa, nainen oli yleensä ilman ammatia. Edelleen ajan ahdas kulttuurinen ja moraalinen ilmapiiri oli omiaan syyllistämään naista. Lisäksi liekö vasta nyt mahdollistunut tuon kipeän asian puhuminen, kun yhtäältä oma itsenäinen elämä ja siinä kehittynyt kyky pohtia asioita sekä toisaalta tämän päivän ilmapiiri sallivat sen. Kaiken kaikkiaan havaitsin, että avioliittoon liittyvät vaikeudet, samoin kuin uskonto rakentuivat hyvin syvälle naisten kerrontaan ja ehkä vasta nyt nuo asiat olivat puheen ja myös arvi-

oinnin kohteina. Tämän henkilökohtaisen ja vahvasti kulttuurisiin traditioihin sidotun asian kertominen sai kaukaisena vielä sijansa tämän päivän elämänkeronnassa. Mutta sai asia seuraavankin tulkinnan:

'Nainen on täyttänyt 80 vuotta ja istuu rullatuolissa, istunut jo kymmenen vuotta. Kyllä hän on rangaistuksensa saanut.'

Elämäkokemuksen myötä iäkkäistä kertojista oli tullut läheisten elämän hiljaisia tarkkailijoita. Lasten ja heidän lastensa elämää tuettiin ja autettiin varovasti. He irtautuivat tietoisesti lastensa perheiden elämästä, mitä kuvasi iäkkäimmän isoäidin viisas toteamus: *'Oon aina pitänyt yhteyttä ja antanut myös rauhan.'* Lasten lapset toivat yhtäältä sisältöä ja iloa elämään, mutta toisaalta isovanhemmukseen sisältyi myös kokemuksen tuomaa 'hiljaista vastuuta'. Isovanhemmat eivät halunneet puuttua omien lastensa kasvatustehtävään, vaikka asioita tunnustettiin, tiedostettiin ja niistä kannettiin huolta. Lapset ja lasten lapset olivat kaiken kaikkiaan paljon kertojien mielessä, usein hyvän olon lähteenä, mutta ei aina. Vaikeuksissakaan asioita ei jätetty silleen, vaan tarvitsevuuden tunnetta ilmaistiin esirukouksessa. Marjatta Marinin (2002, 111) tarkastelussa isovanhemmuus, sukupolvien välisenä ketjuna sai useita samansuuntaisia sisältöjä ja arvoja. Tällaisia olivat mm. ajan riittävyys, katsominen tulevaisuuteen lapsenlapsen kautta ja isoäidin representaatio erilaisena kevyemmän vastuun kantajana verrattuna omiin lapsiin. Isovanhemmuus omaissuhteena sisälsi tärkeän yhteenkuuluvuuden tunteen, mutta myös vaikeiden asioiden tiedostamisen. Omaissuhde saattoi koostua pitkäaikaisesta hoiva- ja riippuvuussuhteesta ja edelleen siitä tosiasiaista, että monen omaisen kanssa elettiin eri aikaa. Näin ollen omaiset olivat tärkeitä, mutta he muodostuivat eri lailla hyvän olon lähteeksi kuin omanikäiset ystävät. Mm. Jerromen (1993, 250) mukaan ystävyys ja naapurit ovat jopa suurempi tyytyväisyyden lähde iäkkäille kuin oma perhe.

Omanikäiset ystävät pitivät huolta keskusteluyhteyden ja ilon säilymisestä ja tarjosivat siten oivallisen lääkkeen vanhuuteen. Muistutuksia vanhuudesta oli tullut, kuten *'silmit kuivii'*, nimet eivät muistettu siinä hetkessä tai tarkoituksettomuus hiipii mieleen. Ystävien kesken ne saivat usein humoristisen tulkinnan. Oman ikäisten ystävyyttä ilmensi myös huolenpito, kuten vointia koskevat soittot ja arkielämän seuraaminen.

Lisäksi vanhat silmät olivat tiukasti kiinni perinteessä, mikä ilmeni, kun toinen tämän teeman kertojista otti tavatessamme esille pienen sinisen ruutuvihon, jossa hänen pohdintansa saivat runomuodon. Niistä välittyi entisaikaista asennetta, kun naiseen ei oikein luotettu, ei pappina eikä presidenttinä. Kokemukset, muistot, arvot ja asenteet olivat muodostuneet monissa elämän olosuhteissa ja -yhteyksissä. Ne rakentuivat sosiaalisina konstruktioina iäkkään kertojan mielessä (mm. Bruner 1987, 11), mutta samalla ne olivat monen kertojan jakamia kokemuksia, kollektiivisia ja kulttuurisia rakenteita (Guba & Lincoln 1994, 110-111; myös Schwandt 1994, 129). Kokemukset ja niiden saamat merkitykset vaikuttivat puolestaan kertojaan ja kerronnan luomaan todellisuuteen mukailemalla sosiaalikonstruktivistista näkemystä (esim. Wahlström 1997, 3; Gubrium 2001, 22).

'Jompikumpi presidentiksi:
tuleeko olemaan maan Äiti vai Vihtori.
Miespresidentin puoliso on maan Äiti,
mutta mikä on naispresidentin avopuoliso,
saas nähdä.'

Ja vähän myöhemmässä runossa:

'Presidentti on valittuna ja nainen tuli,
on vähän hassua.
Ei ainakaan tarvitse parempaa odottaa.
Tää maailma on pahasti pielessä.'

7.3.6 Luovuus ja haaveet vanhuudessa

Henkinen aktiivisuus, elämä osallistumisena mahdollisuuksien mukaan ja kiinnostus ympäröivään elämään toivat sisältöä iäkkäiden naisten kerrontaan. Tämän elämänteeman kertojat osoittivat, että mielellä ei ole rajoja, vaan se voi elää myös haavemaailmassa. Haaveet kohdistuivat menneen elämän hyviin kokemuksiin, joihin voitiin siirtyä. Kertoja, joka oli ollut kaupungissa 'piikomassa', saattoi muistella kokemiaan taide-elämyksiä, mutta haaveet olivat myös kuvittelua siitä, mitä elämä olisi, jos aviomies vielä eläisi. Haavemaailmaan uskaltautuminen edellytti kykyä irtautua ajan rajoista (ks. Chopra 1994, 320-321) ja yhteisöllisen perinteen normeista, jotka tekivät rajaa hyödyllisen tekemisen ja ajan haaskaamisen välille. Luovuus ja haaveet vanhuuden ulottuvuuksina korostuivat tähän elämänteemaan luokiteltujen naisten kerronnassa. Näiksi elämäntaitojen lähteiksi muodostuivat lukeminen, musiikki, runojen kirjoittaminen, luonto ja hiljaisuus.

Lukeminen toi iäkkäimmälle kertojalle mielen avaruutta, kun oma liikkuminen oli vähäistä. Se antoi sijaa mielikuvitukselle ja mahdollisuuden haaveilla niistä maisemista ja paikoista, joista hän luki. Puhe musiikista taas liittyi hänen kerronnassaan ilmauksiin ilosta: harrastan sitä omaksi iloksi tai musiikkiohjelman seuraaminen oli suurenmoista juhlaa. Hänellä oli ihmeteltävä taito löytää elämyksiä ja hyvää mieltä tuovia tekijöitä, joista hän kertoi innostuneesti ja valoisasti, vaikka hänen olemisensä ja elämisensä ulkopuolisin silmin oli hyvin rajoittunutta.

Runojen kirjoittaminen antoi mahdollisuuden purkaa pelon tunteita. Suurimmiksi peloiksi osoittautuivat joutuminen laitokseen toisten armoille ja dementoituminen, mutta huolta kirjoittajalle aiheuttivat myös lasten elämä ja muut ajassa ilmenneet tapahtumat. Kirjoittaminen toi rauhallisen olon, tosin kertojan runoharrastus oli alkanut vasta aviomiehen kuoleman jälkeen. Maatalon emäntänä toimineen naisen runot olivat sekä maanläheisiä, menneitä aikoja kuvaavia että tämän päivän ihmettelyä. Runojen avulla hän saattoi avautua, nimetä pelkojaan ja pettymyksiään sekä siten jäsentää kokemuksiaan.

'Tämä kamala aika ja kesä

Kuka kurja hautakiviä kaataa,
muutenkin hautoja häpäisee.
Keneltä ajatukset niin haikailee.
Onko sellaiset ajatukset terveitä,
mitenkä ihmisen mieli on sairastunut.
Onko huumeet kysymyksessä,
vai pää paleltunut synnytyksessä.
Ihmisillä vikaa taidoissa,
ei tunneta Jumalan viisautta.
On moraali aivan kadonnut.
Eletään kuin siat pellossa,
mennään yhteen ja sitten erotaan.
Mennään vieraan pellolle.
Kynnetään väärää vakoa
ja tehdään vahinkoa onnelle.'

Runossa huoletti arvojen mureneminen sekä laajemmin että oman lapsen perheen kohdalla. Kertoja purki huoliaan riimittäen ne runomittaan. Kerronnan logiikkaan vietyä ja jälleen Jerome Bruneria (1990, 44) mukaillen kertomuksen voima ei ole kiinni siitä, onko kyseessä 'tosi' vai 'kuviteltu', vaan sen luoma merkitys.

Luonto ja hiljaisuus koettiin läheisinä, myös ne vapauttivat huolista. Puhe luonnosta ja hiljaisuudesta sai mieltä hoitavan korostuksen, jolloin mm. yksinäisyyttä ei kokenut edes kertoja, jonka elämä oli rajoittunut kerrostaloasuntoon. Kontakti luontoon toteutui vain parvekkeen välityksellä, mutta siitä oli paljon ammennettavaa, kuten *'yks päivä lintu tuli kaiteelle saakka mua tervehtimään'*. Luonnosta hän teki havaintoja samalla, kun se näytti olevan hoitava ja rauhoittava.

Kerronnasta löytyi myös ikuisesti säilyvä naisellisuus, kun iäkäs kertoja oli saanut vahvistusta ulkonäkönsä nuorekkuudesta ja sen hän halusi hyvillään mainita. Sukupuoli oli kaikkiaan vain vähän esillä nykyhetken kerronnassa (myös Nouri & Helterline 1998). Ja miksi olisi, kun miehet olivat rinnalta poistuneet jo aikoja sitten. Myöskään tämän päivän keskustelu naisen vanhenemisen merkityksellistymisestä vanhuuden vastustamisena (edellä Karppinen 1999) ei kohdannut tämän ikäpolven naisen elämää, vain pieni yhdistävä juonne kyseisen kertojan mainitsemana löytyi. Erityisesti havaitsin keskustelujen konventioissa naissukupolvien välisen eron suhtautumisessa kaikkeen keinotekoiseen. Omaa hyvää oloa haluttiin lisätä, mutta vain luonnonmukaisin keinoin.

'Saippuaa ja vettä sekä vähän niveaa saunan jälkeen. En oo ikänä puuteriakaan naamaani laittanu.'

7.3.7 Suhde vanhenemiseen: herkkä mieli

Kun omaa suhdetta vanhenemiseen leimasi herkkä mieli, kertojat olivat tyytyväisiä tähän päivään, mutta tulevaisuuteen he liittivät pelonsekaisia ja epävarmuuden tunteita. Pelon aiheiksi osoittautuivat oman, aikoja sitten todetun vakavan sairauden eteneminen ja laitokseen joutuminen, jos joutuu toisten hoidet-

tavaksi. Kerronnassa pelkoa provosoi osaksi yleinen kansalaiskeskustelu vanhusten hoidosta osaksi omat hoitokokemukset, joissa oli sekä hyvää ja ystävällistä että epäammattillista kohtelua.

'Pelottaa, jos joutuu sairaalaan ja aivan petiin, miten sitten, kun ei tahdo saada hoitajia. Pelottaa tämän maailman kummallinen meno. Yksi hoitaja oli semmonen ylypiä...toivoisin, että ei enää olisi samanlaista' (ala-arvoista kohtelua).

Myös tämä suhtautumistapa vanhenemiseen rakentui kerronnassa eletyn elämän tapahtumien ja kokemusten kautta sekä niiden saamina merkityksinä nykyisyydessä. Siten kerronnassa ymmärrystä luova yhteys eteni ajassa ja muodostui osaksi myös tulevaa (myös Bruner 1986b, 153; Bruner 1990, 43). Molempia kerrontoja yhdisti ja väritti aviomiesten pitkä ja vaikea sairaus sekä sen myötä vuosien, jopa vuosikymmenien hoiva- ja riippuvuussuhde, joka kulutti omat voimat ajoittain lähes loppuun. Koettu hoivasuhde oli edellyttänyt alinomaista herkkyyttä toisen tarpeille, mikä puheessa ilmeni mm. kykynä olla hiljaa ja kuunnella. *'Se oli raskasta, parempi, kun kuunteli vain.'*

Iäkkäät naiset olivat toteuttaneet omassa naisen elämässään yhteisön perinnettä, vastuullisuuden ja huolehtimisen velvoitetta ja kokivat suurta tyytyväisyyttä tehdystä työstä. Samalla hoitavat puoliset osoittivat omaa aktiivisuutta ja innovatiivisuutta osallistumalla vaikeinakin aikoina ympäröivään elämään hoidettaviensa kanssa. Merkitykselliset kokemukset myös kantoivat ajassa, jolloin menneisyyden kerronta antoi suhteutusperustan nykyiselle elämäntilanteelle (Hänninen 2000, 58). Herkällä mielellä matkaavilla iäkkäillä oli kyky löytää tasapainoa ja hyvää oloa nykyisyyteen luovista toiminnoista, kuten runoista ja musiikista. Mutta samalla liekö kokemuksena halvaantuneen ja dementoituneen puolison hoitaminen ja saattaminen pikku hiljaa hautaan saakka tuonut osaltaan aran, herkän ja jopa pelokkaan mielen mahdollisen oman avuttomuuden edessä. Herkkä mieli loi perusvireen elämään sekä väritti kerrontaa ja suhtautumista omaan vanhenemiseen. Vaikka tulevaisuus pelotti, se ei kuitenkaan lamannut elämänhalua, mitä osoitti elämänmyönteisen iäkkään kertojan monessa elämänsä vaikeassa vaiheessa yllättänyt tunne: *'Me vanhan kansan ihmiset yleensä selvitään kaikesta.'*

7.4 Elämä lahjana

Tähän elämänteemaan olen luokitellut kaksi naista, joita yhdisti nykyisyyden rauhallisuus, tyytyväisyys ja kiitollisuus. Kerrontaan valikoitui kokemuksia, joiden saamalla merkityksillä oli vahva side sekä historiallisiin tapahtumiin että kulttuuriin, jossa ne oli luotu. Jerome Bruner (1996, 3) korostaa merkitysten alkuperässä kulttuurista tilannetta ja toteaa, että kulttuuri antaa välineet keskusteluun ja siten kerrontaan jäsentää ja ymmärtää maailmaamme (myös Labov & Waletzky 1967, 13). Ensimmäistä haastattelua, sekä kertojaa että kerronnan si-

sältöä leimasi harras uskonnollisuus. Se suorastaan huokui levollisuutena ja tyyneytenä sekä ilmauksina, kuinka häntä ja hänen perhettään on kannettu. Kertoja hahmotti ja muisti asioita tarkkaan ja kerronnan ilmapiiri oli vapautunut. Ilmiselvästi hän nautti seurasta ja siitä, että olin hänen asioistaan kiinnostunut. Olin enemmän kuuntelija ja lisäkysymysten tekijä. Aikanaan *'pankkineitinä'* toiminut kertoja oli hoitanut lisäksi kodin ja osallistunut maataloustyöhön. Mutta tämän päivän kerronnassa hän ei miettinyt naisen elämää monen työn *'loukussa'* ja sen tuomaa tiukkuutta, vaan pikemminkin ajan riittävyttä. Aika oli sidoksissa sekä kokijaan että kulttuuriin (mm. Ollila 2000, 13-14; vrt. Kenyon ym. 1999, 45, *'story time'*). Aikaa tuntui olleen kaikkeen sekä lasten- ja kodinhoitoon että ansiotyöhön, naapureille, ystäville ja vieläpä vieraille avun tarvitsejoille ja lemmikille.

'Mutta aikaa oli niin kuin enempi, oli aikaa tehdä käsitöitä, käydä kissan kanssa ongella tuolla järvellä. Ihmisillä oli aikaa käydä naapureissa. Mukava, kun oli niitä, jotka tuli vaan kutsumatta.'

Iäkäs kertoja oli lämmin ja osaa ottava ihminen, mutta kuitenkin rationaalinen miettiessään tuon tuosta omaa turvallisuuttaan yksin asuvana naisena tai tehdessään teräviä huomioita ympäristön asenteista, kun hänelle saatettiin puhua kuin lapselle. Vanha talo ulkorakennuksineen loi kodikkaan pihapiirin, mitä vaikutelmaa täydensivät sisällä olevat vanhanaikaiset huonekalut. Pianon kansi oli auki merkinä musiikkiharrastuksen jatkumisesta. Iäkäs kertoja oli ollut kirkkokuorossa 64 vuotta, mutta *'nyt jäin pois, kun jotkut kysy, että ootko sä vielä kuorossa'*. Liekö oma päätös vieläkään ollut poisjäämisen syy, niin mieluisia kerronnan kokemuksia olivat kuoroesiintymiset ja retket ympäri Suomea. Kertojan kodissa ei ollut lainkaan mukavuuksia. Huolimatta korkeasta iästä ja jokapäiväisen arkisen elämän työläydestä kertoja oli suoraselkäinen, ryhdikäs nainen. Vaikutelmaa korostivat arvokas pukeutuminen ja nutturalle kammatut hiukset. Aviomies oli kuollut jo aikoja sitten, mutta yhdessä eletty aika eli kerronnassa mieluisina muistoina. Vietin tässä kodissa reilut kaksi tuntia.

Toisen haastateltavan koti oli tilava rivitaloasunto. Iäkäs haastateltava oli alussa kovin niukkasanainen ja kerronta liikkui vain yleisellä tasolla. Vasta ensimmäisen tapaamisen loppupuolella ilmapiiri vapautui ja oli sen jälkeen lämminhenkinen ja myönteinen. Kerran keskustelun aikana haastateltava kysyi, että ei kai tämä mene nauhalle, jolloin kertasin alussa läpikäytyt asiat luottamuksellisuudesta. Lisäksi tytär odotti minua toisen tapaamisen alussa, ilmeisesti hänkin halusi varmistua asiani oikeellisuudesta. Kerronta eteni enemmän yhteisesti keskustellen kuin spontaanisti ja se oli ilmaisutavaltaan lyhyttä, mutta pohtivaa. Sen täyttivät läheisten elämän asiat. Kertojan oman perheen muodosti vain tytär, kun sota oli jo varhain vienyt aviomiehen, mutta hänen elämänsä oli kuulunut paljon muita autettavia ja hoivattavia. Kaikesta huokui tyytyväisyys tähän päivään ja myös siihen, mitä oli jäljellä. Kertojalla oli monia sairauksia, jotka vaikeuttivat elämää. Lähellä asuva tytär mahdollisti kuitenkin kotona asumisen. Erityinen ilon lähde oli jokaviikkoinen matka päivätoimin-

taan, jota edeltävää päivää kertoja luonnehti *'kuin lauantai'*. Tapaamiset kestivät yhteensä kaksi ja puoli tuntia.

7.4.1 Perinne ohjaavana ja velvoittavana

Perinteen ohjaama tiukka moraali rakentui korostetusti tämän teeman iäkkäiden naisten kerrontaan, ja se ilmeni mm. käyttäytymisen ja puhutavan arviointina sekä ennen kaikkea naisen valintoina. Kerronnassa paljastui kertojan asenne ja sen moraalinen maisema (esim. McLeod 1997, 46). Toinen kertojista lähti liikkeelle kotitalon elämästä, kun hän, talon tytär oli juuri avioitunut, mutta menetti pian nuoren aviomiehensä rintamalla. Samoihin aikoihin myös perheen äiti sairastui vakavasti ja kuoli. Tytär ei solminut uutta avioliittoa, mutta leskeksi jäänyt isä sitä vastoin löysi pian uuden puolison. Kertoja paheksui isänsä käytöstä: *'Enhän minäkään ole naimisiin mennyt ja te vanha mies.'* Ajan moraalinen selkäranka näkyi myös puheessa vanhempien teitittelynä, joka eli ilmeistä murroskautta, kun osa haastateltavista oli teititellyt ja osa taas sinutellut vanhempiaan. Teitittely liitettiin kunnioittavaan puhetapaan, mutta samalla siitä kuvastui vaatimuksen ja etäisyyden häivä.

'Joskus kun äiti pani vihaksi ja me sanottiin sinäksi, voi kun se häväisi. Se oli paha paikka, vaikka eihän Jumalaakaan teititellä.'

Naiset tekivät työtä perheen, läheisten ja vähäosaisten hyväksi, mikä elämän järjestyksenä tarkoitti ensin työtä, sitten perhettä ja läheisiä sekä lopuksi, jos lainkaan itseä. Kyseinen kertoja, jonka tätä elämän vaihetta kuvasi mukautuminen vaikeuksiin joutuneiden läheisten tarpeisiin, ei ilmaissut kerronnassa uhrautumisen tai menetyksen tunteita. Ilmeisesti yhtäältä oma elämäntilanne, aviomiehen jääminen rintamalle ja toisaalta aikaan rakentunut sukupuolinen ja moraalinen malli tukivat hänen omaksumaansa naisen elämää. Siinä oma elämä jäi kapeaksi ja korvautui sosiaalisella, muille tekemisenä ja elämisena. Hän hoiti ja kasvatti oman lapsensa lisäksi muiden vaikeuksiin joutuneiden tai avun tarpeessa olevien sukulaisten lapsia jakaen kodin ja samalla yksityisyytensä ko. perheiden kanssa. Mutta hän esitteli omaa elämäntyötään kiitollisuuden aiheena, mikä tämän päivän horisontista katsoen oli hoivaa saaneiden lasten kiintymys ja jatkuva yhteydenpito. Liekö epäitsekkäällä elämäntavalla osuutta, mutta haastatteluissa oli vastassani harvinaisen tyytyväinen, elämänmyönteinen ja läheisiään arvostava iäkäs ihminen. Hänelle oli tosin muodostunut käsitys, että nyt hänen vuoronsa on saada huolenpitoa, jonka hän on aiemmin ansainnut. Kerronnasta oli löydettävissä tämä moraalisesti oikeutettu käsitys (ks. Bruner 1986, 11; 1990, 49; myös Harre 1986, 183). Kyseisen kertojan elämässä työnteon ja etenkin hoivatyön palkitsevuus tuli näkyväksi ajassa.

'Silloin kun sisar odotti toista lastaan, aina sanottiin, kun sen puutui jalat, että sitten lakkaa, kun se lapsi syntyy. Mutta ei, niin meni molemmat jalat, halvaantui, polio. Joutui pyörätuoliin. Suuri perhe ja työtä oli paljon maalaistalossa. Ei siinä auttanut, minä menin tyttäreni kanssa sinne hoitamaan. Minä asuin siellä ja hoidin perhettä, kunnes oma tytär meni työelämään ja rupesi seurustelemaan ja otti miehen. Sehän oli kamala mun lähtee sieltä siskon tyköä, kun tyttäreille syntyi lapsi ja mun piti mennä hoitamaan sitten tyttären

lasta. Oon aivan ollut näiden joukossa. Ne on likisiä kaikki lapset, joita on hoitanut. Lap-
sen lapset kaulailee.'

Pyyteettömän, inhimillisen auttamistyön arvostaminen oli erityisesti agraari-
seen kulttuuriin sidottu toimintamalli, joka oli myös avun pyytäjien tiedossa.
Äidin antama malli oli käytössä, mutta kerran toinen teeman kertoja oli suhtau-
tunut hiukan penseästi kiertolaisten avunpyyntöön ja sai iäkkäältä romaaninai-
selta huomautuksen: *'Äitis oli hyvää ihminen'*. Täten inhimillinen auttamistoimin-
ta situoitui ajan sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiin.

7.4.2 Tyytyväisyys, usko ja kiitosmieli

Tyytyväisyys ja tyytyminen vähään auttoivat sopeutumaan vaikeissa elämänti-
lanteissa. Kerronnan tyytyväisyys saattoi tarkoittaa myös omaksuttua puhetapaa
(Harre 1986, 180), kun vähään piti olla tyytyväinen. Tämän päivän näkökulmasta
tarkasteltuna ko. aikaan näytti jo sinänsä liittyvän tyytyminen vähempään. Se,
että ei ollut paljon materiaalista runsautta, näyttäytyi myös ihmeteltävänä sopui-
suutena suurperheistä huolimatta. Monisukupolvisen perheen jäsenten välisiä
suhteita kuvasi kertojan toteamus: *'Äiti ja mieheni kiitti aina toisiaan.'*

Syvä usko jokapäiväisenä luottamuksena Jumalaan toi elämäntyytyväi-
syyden rinnalle vielä kiitosmielen, mikä tuli esille myös vaikeiden kokemusten
ja tapahtumien yhteydessä. Tällaisiksi muodostuivat läheisten kuolemat. Iäkäs
kertoja aloitti vaikeiden asioiden kerronnan vastasyntyneen lapsensa kuolemas-
ta. Tuohon aikaan eli viime vuosisadan alkupuoliskolla vastasyntyneen kuole-
ma ei ollut harvinaista ja perheessä oli yleensä useampia lapsia, jolloin oli taval-
laan 'särkymävara' (ks. Martelin ym. 2000, 46). Kyseinen kertoja menetti kui-
tenkin ensimmäisen lapsensa muutaman päivän ikäisenä ja koki vielä elävästi
nuo tapahtumat. Lapsi kuoli yllättäen sairaalassa ja henkilöstön tavanomainen
iloisuus oli vaihtunut hiljaisuudeksi. Lääkäri vain totesi kierrolla, että *'nyt mai-
doneritys lopetetaan, vauva on kuollut.'* Aivan erityisesti äidille oli jäänyt mieleen
henkilöstön kyvyttömyys tukea, kaikki vain häipyivät. Ainoastaan hengellinen
lauluryhmä, joka sattui vierailemaan laitoksessa, toi lohtua. Jopa laulun sanat
kaukaisesta tapahtumasta olivat mielessä:

*'Mainen onni vaihtuvainen
on kuin varjo kuutamon.
Herran armo toisin on
iankaikkinen.'*

Myös aviomiehen kuolemassa menetyksen suru vaihtui pian kiitosmieleen, kun
vaikeasti sairaan miehen ei tarvinnut enää kärsiä. Kertojalla oli tunne, että ystä-
vien ja läheisten rukoukset kantoivat häntä menetyksen yli. Tuota kuolemaa
kertoja halusi vielä kaukaisena purkaa yksityiskohtaisesti haastattelutilanteessa,
nyt kun aika antoi siihen mahdollisuuden. Tapahtuman kerronta auttoi järjes-
tämään muistoja, kerronta eteni kronologisesti aviomiehen viimeisiä vaiheita
seuraten, mutta mukaan tulivat myös omat tulkinnat asioista. Polkinghornen
(1996, 89) luonnehdinta kerronnasta luovana ja mennyttä uudelleen rakentava-

na jopa erilaisin tulkinnoin oli nähtävissä. Kokemusten merkityksellisyys, kontekstuaalisuus ja ajallisuus siirtyivät näin kerrontaan, jonka järjestys (juoni) eteni tapahtumaan ymmärrystä rakentaen kuitenkin oman historiallisuutensa varassa. Näin teoreettisesti kerronnan olemukseen edellä liitetyt elementit todentuivat iäkkään naisen kerronnassa (Bruner 1990, 43-50; myös McLeod 1997, 33-36; Tolska 2002, 103-104). Kertoja yhdisti miehensä metsätyön ja syövän, kun siihen aikaan myrkytettiin vesakoita. Vakuudeksi oletuksilleen hän tiesi myös toisen samaa työtä tehneen menehtyneen syöpään. Kertoja kuvasi tarkasti ja elävästi miehensä viimeiset vaiheet:

'Ylhäältä annettiin voimia ja hän itte otti sen ihan tynesti. Illalla huomasin, että hän on väsyneempi ja hän oli yksityishuoneessa. Jäin hänen luokseen; oli lauantai-ilta. Hoitaja toi sängyn, kun potilas oli niin rauhallinen, että minäkin sain levätä. Illalla puhuttiin ja vielä kahden aikaan yöllä luettiin iltarukous ja ruvettiin nukkumaan ja minä nukahdin heti. Ja aamulla kun hoitaja tuli, hän oli nukkunut ikiuneen. Siitä oon niin pahoillani, kun nukuin siinä.'

Usko oli ollut jo kyseisen kertojan äidin turva. Hän oli myös kertoja, joka puhui äidistään hyvin kauniisti. Äidin ja kodin arvomaailmaa hän välitti seuraavasti:

'Äidille oli kaikki kaikessa, kun maalliset avut vietiin pois, että asiat ylöspäin oli kunnossa. Äiti oli osattomien ja heikkojen ystävä. Meillä kävi paljon ihmisiä, ei se isoa ollut, mutta tuli sellainen tunne, että kaikki ois ollu hyvin.'

Tässä yhteydessä mietin, että ehkä kaikilta olisin voinut kysyä, millaisena he muistivat oman äitinsä. Mutta annoin jokaisen kertojan itse määrittää, mitä he halusivat omasta ja perheensä elämästä kertoa, mihin toi vahvistusta Brunerin (1987, 13) syvällinen ilmaus, että muistojen kutsuminen on tulkinnallinen teko. Kertojan isä oli kuollut keuhkokuumeeseen hänen ollessaan vasta neljä vuotta vanha. Myös isän kuoleman kertoja kuvasi yksityiskohtaisesti jopa viimeistä lyhyttä sairaalasta kotona käyntiä myöten, kun mitään ei ollut enää tehtävissä.

Toisen tähän elämänteemaan sijoittuvan kertojan puheessa oli rintamalle jääneen aviopuolison kuolema jo etäisempi, yhteistä aikaa oli ollut vähän ja siitä oli pitkä aika. Se liittyi kokemukseen monen yhteisestä kohtalosta. Muistojen elävöittäminen tapahtui mm. yhteisten juhlien, kuten kaatuneitten muistopäivän viettämisen ja kirjallisuuden kautta. Kirjallisuusvalintoja ohjasi yhtäältä usko, kun raamattu kuului jokailtaiseen lukuohjelmaan. Toisaalta tavatessamme havaitsin pöydällä talvisodasta kertovan kirjan. Jälkimmäinen osoitti, ettei kertoja halunnut kadottaa merkityskontekstia eikä hän ollut hankkinut uutta perhettäkään. Vaikea asia sai vielä tämän päivän kerronnassa koruttoman ilmaisun ja vakavan ilmeen.

'Kun meidät vihittiin, joutui sotaväkeen ja sitten alkoi sota. Ne vietiin ensimmäiseks ja sitä menoa sitten. Sieltä (rintamalta) tuli melkein joka päivä kirje ja sitten ne loppui. Kyllä minä arvasin, pappi toi viestin. Kyllä se oli kova paikka. Meidät oli vihitty ja tyttökin oli.'

Rintamalta tulleet kirjeet olivat ko. kertojan, mutta myös monen muun tuon ajan naisen mielessä ja niiden myötä eletty pelko kirjeiden loppumisesta. Kirjeet olivat ilon ja surun tuojia, mutta myös tavallista tiedonvälitystä, kun puhelimia

ei juuri ollut. Kirjeiden keskeistä asemaa viestittää mm. Anne Ollilan (2000) tutkimus, jossa kirjeet antoivat kuvan suomalaisen sivistyneistön elämäntavasta 1800-luvun lopulla.

7.4.3 Toiminta vanhuudenkin turva

Molempien tähän teemaan luokiteltujen naisten kodeista näkyi käsityöharrastus. Käsityöt olivat aikanaan tarjonneet kulttuuriin hyväksytyin keinon levätä ja rauhoittua työstä sekä tuntea hyödyllisyyttä. Edelleen käsityöt olivat aina saatavilla työn lomassa, *'semmonen henkireikä aina askareiden välillä'*. Mutta myös kutomapiireissä ja ompeluseuroissa käytiin, jolloin sosiaalinen kanssakäyminen vahvisti mielihyvän ja hyödyn kokemusta. *'Mulla oli oikein semmonen vika, että lankoja, lankoja.'* Kertoja luokitteli itsensä käsityöihmiseksi. Käsityötaito oli äidin perintöä, mutta myös 14-vuotiaana käyty kutomakurssi oli vielä mielessä. Taidon osoituksena kodissa olivat arvokkaat pellavaverhot.

Kertoja, jonka toimintakyky ja siten elämämpiiri oli melko rajoittunut, koki osallistumisen iäkkäiden kerhoihin ja päivätoimintaan merkittävänä. Kiinnittyminen samanikäisten toimintaan tuotti myönteisiä kokemuksia ja tunnetta yhteisestä vanhenemisestä. Mielihyväänsä hän ilmaisi mm.: *'Siinä on juhlan tuntua. Juttelemme paljon ja nauretaan; on juhannustanssit ja herraklubi'*.

Molemmat kertojat kokivat toimintakykynsä heikentyneen siinä määrin, että he tunsivat jo vanhuutta ja vaivoja. Mutta siitä huolimatta kertojat vieroksuivat lääkkeitä, lääkäriapua ja apuvälineitä. Niihin turvautuminen oli paitsi vähäistä myös tarkkaan harkittua. Toinen kertojista käytti kamferitippoja ennen saunaan menoa, muita lääkkeitä ei ollut käytössä. Mutta toisella heistä oli pitkäaikaissairauksia, jotka edellyttivät hoitoa. Kuvaavaa oli, että vaivoja tutkittiin ensin vanhasta lääkärinkirjasta ja sen perusteella arvioitiin, kannattaako hakeutua lääkäriin. Kontrollia oli havaittavissa myös apuvälineisiin suhtautumisessa. Yhtäältä apuvälineet koettiin liikkumista helpottaviksi. Mutta toisaalta niiden olemassaolo teki toimintakyvyn menetyksen ja vanhuuden näkyväksi, minkä takia niitä vieroksuttiin. Helin (2000) toteaa, että tekninen kompensatio edellyttää toiminnanrajoitteen tiedostamista, tunnistamista sekä myös aktiiviteettia toimia ja hakea siihen muutosta. Myös hän havaitsi, että vaivojen julkituomista tai vanhaksi leimaantumista vältettiin, jolloin erityistarpeet saattavat jäädä mainitsematta (emt., 178). Toinen kertojista turvautui apuvälineisiin, jolloin tavatessamme havaitsin, miten tarkkaa oli apuvälineiden hierarkia. Erehdyksessä kerroin havainneeni rollaattorin ulko-oven pielessä ja kyseessä olikin pyöräkelkka, minkä kertoja närkästyneenä korjasi.

'Ei oo, mulla ei oo vielä rollaattoria, kyynärsauvatkin oon saanu vasta hiljan. Hankalaa, mutta ei vielä rollaattoria (melkein kiihtyi). Tuolla pihalla on sellainen potkukelkka.'

Tässä elämänteemassa korostui kotona asumisen ja elämisen tärkeys, kun kodin askareet liikuttivat ja pitivät toimintakykyä yllä. Yhtäältä vanheneminen ja toimintakyvyn heikkeneminen tuntui, mutta toisaalta halu mennä ja toimia oli säilynyt. Kun kokemuksiin tuli kehon tuntuminen ja heikentyminen, se vaikutti

kuitenkin koko ihmiseen (myös Heikkinen 1996, 196), kuten toinen kertoja arkiaskareillaan pihapiirissä oli havainnut:

'Masentaa, kun ei jaksakaan enää, vaikka mieli tekis tehdä. *No, kun kaikki nousee*. Pihakin oli ennen tasainen, mutta mikä siinä on, kun siihen on tullut mäki. Kirkostakin kun tulee, niin siihen on tullut sellainen nousu.'

7.4.4 Suhde vanhenemiseen: rauhallinen mieli

Rauhallinen suhtautuminen vanhenemiseen rakentui kerronnassa eletyn elämän kautta ja näkyi tässä hetkessä tyytyväisyyden ja kiittollisuuden tunteina. Kertojat olivat kohdanneet elämässään menetyksiä, sairautta ja oman toimintakyvyn vaikeuksia, kuten muutkin tutkimukseen osallistuneet iäkkäät kertojat. Edelleen sieltä oli havaittavissa joko hyvin epäautenttinen tai hyvin uskonnollinen elämä. Edellistä sävytti uskollisuus ja läheisten tarpeiden mukaan orientoituminen, mikä ei suinkaan välittynyt katkeruutena tai elämän kadottamisena. Sen sijaan suhtautumista kuvasi rauhallisuus sekä omaan vanhenemiseen että koko elämään, vaikka esimerkiksi liikuntakyky oli melko rajoittunutta. Nuori aviomies oli aikaan jäänyt rintamalle, mikä aika eli vielä muistoissa ja siten kerronnassa. Nykyisyyden tyytyväisyys oli niin voimakkaasti läsnä tapaamisissamme, että kysyin siitä. Kertojan oma tulkinta lähti lapsuudesta:

'Äitee oli elämään tyytyväinen, vaikka oli yhdeksän lasta. Ei se marissu ikänä liioin. Tot-tapa se sieltä. Jos sitä rupeis marisemaan, ei täällä kävis kukaan.'

Rauhallinen ja tyytyväinen olo liittyi tunteeseen yhteisestä elämästä läheisten kanssa ja tietoisuuteen hoivan vastavuoroisuudesta. Se oli ajan ja kulttuurin värittämää sisäistynyttä kerrontaa. Rauhallinen suhtautuminen vanhenemiseen oli voimakkaana läsnä myös syvässä uskonnollisuudessa. Elämä kokonaan, kaikki sen tapahtumat ja myös oma vanhuuden vaihe nähtiin Jumalan ohjaamina ja kiittollisuuden aiheina. Suhtautumistavassa löytyy yhtäläisyyttä Nourin & Helterlinen (1998) tutkimuksen jäsenyksen 'Jumalan ohjaama elämä', jossa ihminen elämässä ja kuolemassa on Jumalan hallussa. Maaseudun naisen perintöä raamitti usko, tosin jotkut kertojat kokivat sen liiankin voimakkaana (ks. edellä 7.1.1). Uskonto kantoi elämää, se eli yhteisön normeissa ja asenteissa sekä kyseisen kertojan kohdalla usko oli kaikessa, myös kerronnassa mukana. Se ei ollut ahdistavaa, vaan ilmiselvästi vapautta ja rauhaa tuova. Levollinen olo ja rauhallinen suhtautuminen vanhenemiseen leimasivat myös kantajaansa.

'Vanhuus tuntuu ihan valoisalta, kun on viimeisellä viivalla, matka loppuu ja pääsee perille kotiin ja näkee kaikki rakkaansa siellä. *Kun ei tarttis mihinkään laitokseen jäädä*'.

7.5 Toimielias elämä

Nämä haastateltavat kertoivat melko erilaista elämäntarinaa, mutta molempien elämäkerronnassa korostuivat toimeliaisuus ja työ. Toinen heistä kuvasi maatalon naisen työnteon eetosta ja toinen kertojasukupolven ajan virkanaisen elämää. Edellisen haastateltavan tapaaminen alkoi kerrostalossa sijaitsevan kodin esittelyllä ja jatkui sotaveteraanityön ansiomerkeillä, jotka saivat arvoisensa sijaan sekä kerronnassa että kodissa. Erityisen arvon kertoja antoi veteraanimerkille, joka kuvaa kolmea sukupolvea ja jonka hän oli saanut muistoksi ansiokkaasta työstään ko. järjestössä. Kertoja oli hyväkuntoiselta vaikuttava iäkäs nainen, joka muisti ja hahmotti asioita tarkasti. Hän kertoi mielellään elämästään ja puhui paljon, jolloin oma paikkani oli enemmän taustalla ja myötäeläjänä. Tapaamisemme aluksi kerronta välitti kuvaa, että kaikki on sujunut lähes vaivatta ja ongelmitta, kun hän monilapsisen perheen äitinä kertoi mm. lastensa elämästä ja heidän etenemisestään elämässä. Vasta toinen tapaamisemme elämäkartan johdatteluna toi keskusteluun syvemmän ilmeen, kuten maatalon naisen elämän arjen, työn raskauden ja kohdatut koettelemukset. Kerronnan iteratiivisuuden hyöty tuli konkreettisesti esille (ks. Atkinson 2002, 132; myös Rubin & Rubin 1995, 46-47). Erityisesti kertojaa kosketti lapsen kuolema, kun poika oli kuollut parhaassa miehuusiässä. Menetyksen kertominen liikutti molemmilla tapaamiskerroilla kyyneliin asti. Melko pian kerronta siirtyi kuitenkin toimintaan ja osallistumiseen, jotka elävöittivät kerrontaa sekä nykyisessä elämänvaiheessa että eletyn elämän varrella ja joiden arvon myös kertoja tunnisti:

‘Körttiseuroja oli, maatalousnaisissa olin aikaasin ja sitten sotaveteraaneissa. Mitä olis ollu ellei harrastukset olis ollu niin läheisiä.’

Erityisesti toiminta veteraanityössä siivitti tämän päivän jopa kiireistä arkea ja sen myötä odottivat monet juhlat ja matkat. Kaksi tapaamistamme kestivät yhteensä reilut kolme ja puoli tuntia.

Toisella tähän elämänteemaan luokitellulla iäkkäällä naisella oli oivallinen keskustelutaito, kyky kuunnella ja puhua lämpimästi. Haastateltavan koti, vanha hirsitalo oli sisustettu historiaa ja muistoja vaalien. Kaikesta näkyi kertojan rakkaus kauniiseen, kodissa oli paljon mm. kuivakukka-asetelmia ja muistoesineitä. Keskustelun ilmapiiri oli avoin ja oma osuuteni oli myötäelää sekä tehdä tarkentavia kysymyksiä. Elämäkerronta oli sekä sisällöltään rikasta että menneitä kokemuksia ja tapahtumia arvioivaa (Labov ja Waletzky 1967, 37; Heikkinen 1996, 202). Erityisesti maamme historia ja sota-aika saivat kerronnassa kunnian kohtelun, mistä kertoi myös tämän päivän harrastus, aktiivinen toiminta sotaveteraaniniaisissa. Kertojan toimintatarmo oli ihmeteltävä hänelle tärkeiden asioiden parissa. Myös aviomies oli toiminut sotaveteraanityössä, joten toimintaan sisältyi myös halu ylläpitää ja elävöittää edesmenneen puolison muistoa. Samanaikaisesti kertoja korosti tarvitsevansa yhä enemmän hiljaisuutta ja yksin oloa itsensä hoitamiseen, jolloin hän vetäytyy runojen, mietelauseiden ym. kirjoitelmien pariin.

Toisen tapaamisemme alussa selostin elämänkartan idean ja ensimmäisestä kerrontatilanteesta hahmottamani kuvan. Kertoja liikuttui silminnähden, kuinka hänen rönsyilevästä puheestaan olin nuo tärkeät tapahtumat poiminut. Toisella kertaa kerronta kohdentui enemmän avioliittoon ja myös sota-ajan muistoihin. Bruneria (1990, 43) mukaillen kerronta jaksottuu tapahtumina, toimintoina ja tunteina osana oman elämän juonta, jota läpäisee historiallisuus. Kaksi tapaamisamme kestivät yhteensä lähes viisi tuntia.

7.5.1 Kunnollisuus ja vastuullisuus

Kertoja, ison maatalon tytär, muisteli ihaillen vanhempiensa kasvatusasenteita, joissa korostuivat uskonto, käytöstavat ja ennen kaikkea opettaminen työnteokoon. Hän kertoi elämästään jo lapsuuden kodin ajoilta ja tuotti hyvin samankaltaisia asioita ja arvoja kuin ensimmäisen teeman iäkkäät kertojat (edellä 7.1.1). Hänen kerrontaansa rakentuivat kunnollisuus ja vastuullisuus, jotka ilmenivät niin ikään ensiksi arkisina vastuutehtävinä ja jotka liittyivät mm. nuorempien sisarusten hoitoon sekä kodin- ja eläinten hoitoon.

'Olin jotain seitsemän vuoden vanha ja paimeneen oli matkaa seitsemän kilometriä. En yltänyt pyörän istuimeltakaan. Siinä oli semmonen puulauta ja jossa oli lovet ja se pantiin siihen välikköön. Lehmät oli kesänavetas ja ne oli kyttyellä siellä. Lypsäjän jäljeltä piti mennä irrottamaan lehmät ja sitten paimeneen. Äiti neuvoi vaan, että päästä ensin Neikka, joka oli johtaja ja sitten sitä mukaan irrota muut lukot. Varjele ettei ne mene naapurin kaurapeltoon. Isä mulle selitti, että siellä on pitkiä ja hoikkia salaojia, jos lehmä kellahtaa sinne ja menee seljälleen, niin kieli menee kurkkuun ja se tukehtuu ja kuolee. Mähän kuljin aivan lehmien vieressä ja murehdin, mä oon ollu aina hirviän tunnollinen. Aina piti tulla toimeen ja keinot keksiä. Nyt vanhana oon aatellu, että kyllä ne on leimansa lyöny koko ihmiseen.'

Toiseksi kunnollisuuden vaatimus sisältyi tiukkoihin uskonnon raamittamiin kasvatusasenteisiin. Kirkko tuli kertojalle ja hänen sisaruksilleen tutuksi jo varhain, ensin sinne mentiin mieluusti, kun päästiin samalla kirkolle ja myöhemmin vähän patistamalla. Esimerkki kunnollisuuden ja vastuullisuuden kasvu-taustoista:

'Ei sunkaan meitä oo koskaan kasvatettu, vaan meidän on pitäny ymmärtää vähästä. Heti tiesi, jos jotain pöhölää puhuikin, niin isän olemuksesta näki, että nyt tuollaista olematonta. Kuri oli siinä ilmapiirissä. Ja kirkkoon meitä aina karhattiin, vaikka olis oltu lauaintaina tansseissa, niin pyhänä mentiin kirkkoon.'

Kolmanneksi toinen kertojista, myös maatalon tytär, tuotti kerronnallaan yhteiskunnallista vastuuta, kuten sotavelkojen maksaminen ja vähäosaisten auttaminen. Erityisesti sotavelat yhdistivät ihmisiä, mutta myös harmittivat.

'Se oli täyttä työtä, että sai sotavelat maksetuksi, kyllä sai olla mottimettässä sun muualla. Sitten sai antaa sormuksensa kädestänsä, että sai ryssille maksaa'.

Sota-aika koettiin yhteisenä asiana. Tuon ajan kollektiivinen vastuu ilmeni myös kodeissa, kun naiset kokoontuivat ompeluseuroihin tekemään yhdessä käsitöitä tai leipomaan rintamalle lähetettävää. Samalla mahdollistui toiminnan

avulla purkaa yhteistä alitajuntaista pelkoa läheisen menettämisestä. Lisäksi sota-aikaan ja sen jälkeiseen aikaan liittyi puutetta ja monenlaista avun tarvetta. Kertoja muisti, että ruokaa ja yösiä annettiin aina sitä tarvitsevalle kulkijalle.

Koulutus naisen elämän kasvutaustana näyttäytyi näiden kertojien kohdalla kahtena ääripäänä, kun toinen kertojista oli saanut valita maatalon työn ja opiskelun väliltä, jolloin hän valitsi opiskelun. Toisella kertojista ei tätä mahdollisuutta ollut, mutta tietoisuus koulutuksen tärkeydestä tuli esille omien lasten kohdalla. Hän yritti asioida tyttärtään opiskeluun, mutta perinne tuli vastaan:

‘Mistäs herran tähden apua ois saanu? Ainut kehdon heiluttaja. Kerran tytön teki mieli oppikouluun ja minä jo puhuin asunnon sille serkun luota, mutta isäntä pani kovasti hanttiin. Kuka silloin tenavia hoitais, jos sitä kotoa pois lähdettais? Ei antanu periksi, siten nämä nuorimmat on käynny kouluja.’

7.5.2 Maatalon nainen ja virkanainen

Maatalon naisen kerronta rakentui työnteon eetoksen ympärille. Ajan tavan mukaan hän oli osallistunut miehensä rinnalla raskaaseen maataloustyöhön aikana, jolloin ei ollut työtä helpottavia koneita. Tiukka sukupuoli- ja roolijako naisten ja miesten töihin toteutui sitä vastoin lasten- ja kodinhoidossa. Kor-kiakankaan (1996) muisteluaineistossa naisten ja miesten töiden raja kulki koti- ja navettatöiden ja tallin välillä. Miehillä töiden arvostushierarkiassa rajan ylittäminen oli vaikeampaa kuin naisille. (Emt., 132.) Naiset osoittivat joustavuutensa osallistumalla maatalouden vuotuistöihin, mikä tuli esille useiden tutkimuksen naisten kertomana. Tavallisessa maatalossa naisen avun lähteet olivat tuolloin vähissä, vain ison talon emännällä oli mahdollisuus saada palvelustyttö avukseen. Oma äiti lasten isoäitinä osoittautui tarpeelliseksi auttajaksi ja hoivaajaksi. Hän oli usein pienimmän lapsen tuudittaja ja mahdollisti siten naisen ulkotöihin osallistumisen. Kertoja korosti kuitenkin maatalon naisten maahenkeä, jonka avulla naiset selvisivät. Konkreeteista työn tuloksista osattiin nauttia, kun raskas työ palkittiin oman maan sadolla.

‘Kun oon maalla ollu ja asunu ja maasta piti saada se ruoka. Meikäläinen on ollut raskaan työn raataja, pellolle on pitänyt keritä, perhe ollu ja keritä tekemään navetta-askareet. Ei oo tarvinu takuta, että mitä tekis.’

Naisten ja miesten työnjaon ehdottomuus loi osaltaan sukupuolista syrjintää, mikä oli jäänyt kyseisen kertojan mieleen. Samoin hän oli kokenut arkisessa päätöksenteossa, jossa hänen ja monen muun naisen kokemuksena oli miehen hallitseva asema perheessä. Miehisen kulttuurin hallitsevuus oli ajassa oleva tosiasia, mitä Vakimo (2001, 263-265) kuvaa ‘miesten maaseutuna’ ja Beauvoir (1949/1999) nimeää sukupuoliseksi toiseudeksi. Kertojan kohdalla alkoi tiedostamisprosessi jo tässä vaiheessa, jolloin se käynnistyi oman äidin johdattelmana. Kertoessaan tuosta ajasta hän ei tuntojaan peitellyt:

‘Nainen on se, joka joutuu tekemään, kun iltapäivällä työt loppuu, niin mies lukee lehteä ja nukahtaa lehden alle, mutta mennäpä nainen sinne lehden alle makaamaan... Äiti tapas sanoa, kun sinä aina itket kaikkea, ettei sinun saa itteäs kypsäks itkeä, sinun pitää ko-

vettaa luontos ja pitää puoles. Minä sisuunnuin siitä ja opin, ei sitä itkemällä vaan pitää sanoa, väliin ehkä liikaakin.'

Maaseudun naisen elämään kuuluivat niin ikään kotisyntytykset. Tällä naisen elämän hyvin henkilökohtaisella alueella kerronta paikantui ensin yleiselle tasolle, mikä ei koskettanut omia syvimpiä kokemuksia. Vasta toisen tapaamisen yhteydessä kerronta siirtyi omiin kokemuksiin ja henkilökohtaiselle alueelle. Ehkä kerronnassa tuli ensin esille, miten naisen kuului yleensä puhua synnytyksistä ja lapsista tai millaisena usein äidiltä omaksuttu malli salli niistä kerrottavan. Guba & Lincoln (1994, 110) toteavat, että mentaaliset rakenteet ovat perustaltaan sosiaalisia ja kokemuksellisia sekä luonteeltaan paikallisia ja kulttuurisia. Kertojasukupolven ajan ympäröivä kulttuuri väritti kerrontaa (ks. Bruner 1987, 14; myös 1990, 1996). Ensimmäisen tapaamisen yhteydessä kertoja toi spontaanisti esille lähinnä lastensa lukumäärän, minkä jälkeen hän siirtyi kertomaan lastensa elämästä. Aihe oli hyvin läheinen ja sen merkitys mielihyvää ja elämän jatkuvuutta tuottavana asiana oli nähtävissä.

Toisen kerran tavatessamme kertojan mielestä ehkä tärkeimmät asiat lapsista oli puhuttu ja hän siirtyi kokemuksissaan yleistä puhetta syvemmälle. Kertoja oli synnyttänyt kotona.

'Yhden kerran kättilö ei kerinnyt. Se oli toisessa kylässä, meidän isäntä oli sotahommissa. Naapurin vanha isäntä meni hakemaan sitä kättilöä, kun meidän isäntä sille oli valamiiksi puhunu. Puhelimia ei paljon ollut. No se ajo kauhian lenkin ja ajamaton mettätie niin, että hevonen oli aina pudonnut polvia myöten. Kättilöllä oli lappu ovelta, oli toisessa paikassa avustamassa. Lapsi oli kaksi tuntia sitten syntynyt, kun kättilö tuli. Mutta mun äiti, vanha ihminen oli siinä ja katkaisi napanuoran. Se poika just, joka on kuollu, oli tukehtumispaikassa, kun kättilö tuli. Se joutui hätäkasteeseen, naapurista haettiin kaksi todistajaa. Ei kotisyntytyksistä mitään kauhua jääny, kun ei muita ollu ja ei kenelläkään muulla. Padassa oli lämmitettävä vesi ja puut kannettava puuladosta. Se oli kovin alkeellista. Se oli ihana, kun vaaleanpunaisen käärön sai vierelleen. Kaikki meni ihan hyvin. Vain yhden kerran kävi noin.'

Kertoja yhdisti fatalistisesti synnytykokemuksiaan ja lapsen elämää, kun synnytyksessä oli ollut vaikeuksia ja sitten poika kuoli yllättäen parhaassa miehuusiässä. Syyllisyyden tunteita ei tapahtumiin kuitenkaan näyttänyt liittyvän, vaan lähinnä tunne, että itse ei voinut vaikuttaa olosuhteisiin. Sen sijaan laitos-synnytykset olivat ilmeisen steriilejä, tavanomaisia ja helppoja, kun ne eivät saaneet kerronnassa tilaa. Edward Bruner (1986a, 7) toteaa kerronnan valikoivasta tulkinnasta, että kerronnassa suosimme toisia muistoja ja vältämme toisia (myös Gergen 1985, 268). Ehkä kertoja halusi tuoda esille naisen elämästään niitä piirteitä, jotka eniten erottuivat tämän päivän elämästä, kuten Helstin (2000) tutkimuksessa *'Kotisyntytysten aikaan'*. Kunkin erilaiset menneisyydet elivät kertojen mielessä, samalla kun muistot kiertyivät nykyaikaan. (Emt., 25-26.) Elämäkerronta representoi kerronnan ehtojen ja mahdollisuuksien tulkitsemana tuon ajan naisen elämää maaseudulla.

Ainoana iäkkäistä kertojista nainen uskaltautui puhumaan ehkäisyasioista. Keneltäkään en niistä kysellyt, vaan annoin heidän valita, mitä kukin halusi omasta naisen elämästään kertoa. Aiheen karttaminen osoitti sen olleen liian intiimi keskusteltavaksi, siitä ei ehkä ollut 'kulttuurista puheoikeutta' ja lisäksi

tuolloin ei edes ollut tietoa ehkäisyvälineistä eivätkä ne olleet tavallisen maaseudun naisen ulottuvilla. Viime vuosisadan alkuvuosikymmeninä lapsia syntyi yleensä koko naisen fertiili-ian ajan. Maaseudulla syntyvyys pysyi korkeana aina 1930- ja 1940-luvuille saakka. (Martelin ym. 2000, 42,48.) Myös kertojan kokemuksissa tiheät raskaudet vaikeuttivat elämää ja kuormittivat elimistöä. Paalaaminen liian pian raskaaseen työhön jätti väsymyksen lisäksi tavallisena vauvana kohdun laskeuman.

'Sen muistan tukalana, kun lapsia tuli joka vuosi ja silloin ei ollut 'mustia jaskoja' enempää kuin e-tabletteja. Täytyy sanoa niin kuin naapurin emäntä, että vahinkoja meillä ainakin on ollu kaikki. Kuitenkin sen, joka oli tulossa, mielihyvin otti vastaan. Sitten tuli se kohdunlaskeuma, joka pönkittiin paikoilleen.'

Erilaista kerrontaa synnytyksistä edusti toinen tähän teemaan luokiteltu kertoja. Hän oli ollut pitkään lapsettomassa avioliitossa. Koulutus ja työ sekä sitä kautta itsenäisempi elämä toivat mukanaan toisenlaisia valintoja. Omat päätelmät iän ja kalliin lapsen sekä alan asiantuntemuksen yhdistämisestä johtivat haluan taata lapselle paras mahdollinen alku, joten hän hakeutui kättilöopistolle yksityislääkärin hoitoon. Hän ilmaisi tapaamisissamme itsekkin olevansa erilainen tapaus, ei mikään keskiarvo: *'Mä oon elämässä vaeltanut omat reittini ja kouluttanut.'*

7.5.3 Yhteisyys

Yhteisen elämän kokemus näytti liittyvän pitkään yhdessä asumiseen ja yhdessä työn tekemiseen, sen sijaan toinen tämän teeman kertoja, ja ainoana koko aineistossa, korosti perheenjäsenten välistä keskusteluyhteyttä. Hänen kerronnastaan välittyi keskustelun tärkeys lujittamassa perheyhteyttä. Viisas nainen, joka oivalsi keskustelun merkityksen inhimillisessä kanssakäymisessä. Keskusteluyhteyden seurauksena molemmat puoliset ymmärsivät toistensa ratkaisuja ja hyväksyivät ne vaikeissakin asioissa. Hänellä oli kuitenkin naisen taito, *'kuljettaa miestä takakujia vaivoitellen'*.

Yhteisyys omiin vanhempiin koettiin läheisenä, sen sijaan miehen vanhempiin hiukan etäisenä. Maatalossa elänyt kertoja toi moneen kertaan esille äidin avun, mikä oli paitsi edellä esille tullutta konkreettista hoivaa, myös neuvoja ja tukea naisen arkisessa elämässä sekä lohdutusta ja rohkaisua sen vaikeuksissa. Samalla äiti edusti jatkuvuutta ja yhteisön perinnettä. Miehen vanhempiin yhteys oli varovaisempaa ja siihen sisältyi arvostelluksi tulemisen pelkoa, mutta suhdetta voi kuitenkin luonnehtia auttamissuhteeksi molemmiin puolin. Läheinen yhteys isovanhempiin säilyi maalaistalossa kuolemaan saakka. Samalla hoivan vastavuoroisuus toteutui jatkuen isovanhempien hoitovastuuna loppuun saakka.

Ajan kulttuuriseen kuvaan ei kuulunut perheasioiden jakaminen, mikä perheen suojeluna sai iäkkään kertojan humoristisen tulkinnan: *'Ei näitä seinää edemmäks sano akka, kun pihalla puhui.'* Iäkkäät naiset kertoessaan tänä päivänä elämän varrella kohdattuja tapahtumia ja vaikeuksia sekä auttoivat kerronnalla itseään että sijoittivat itsensä agraarisen yhteisön sosiaaliseen kontekstiin. Siten

kerronta mahdollisti selityksen asioille yhdistämällä ne juoneksi, jonka kautta tapahtumat saivat ymmärryksensä yhteydessä laajempaan elämän kontekstiin (ks. Polkinghorne 1988, 21). Maatalon naisen kerronta liikkui ajassa ja arvioi sekä mennyttä että nykyistä:

'Mä olin nuori ja oli kauhian mukava kuunnella kylän nuorten juttuja, kuka oli kenenkin luona ollu friiuulla ja kun oli nuoruutensa tavallaan ohittanut, kun perhe tuli kohta. Olin 18, kun menin naimisiin. Mies oli 9 vuotta vanhempi. Ei se siinä arkielämässä tuntunu, mutta ehkä myöhemmin, ei sitä olla tasassa. Se kumminkin vanhenee edellä, joka on edellä. Varmaan hyvin käsitätte, minkälaista minun elämäni oli. Se oli vielä saanut vanhan ajan kasvatuksen, ettei mihnään tapauksessa koskenu naisten töihin.'

Edes toimintakyky ei rajoittanut näiden naisten elämää, joten molemmat heistä saattoivat nykyisessä elämänvaiheessa jatkaa omaksumaansa yhteisöllistä ja toimeliasta elämää. Erityisesti järjestötoiminta toi elämään tapahtumia, joihin he mieluusti osallistuivat. Sotaveteraanityö näyttäytyi molempien naisten kerronnassa sekä velvollisuutena että arvonantona ajalle, johon liittyi paljon rakkaita ja raskaita muistoja. Heillä oli myös vastuutehtäviä läheiseksi muodostuneessa veteraanityössä. Tämän elämänvaiheen aktiviteeteista myös bingo veti mukaansa toista kertojaa, tosin sen suosio ei enää ollut läheskään niin suurta kuin 1970 -luvun maaseudulla, mutta pelin viehäytys ja samanhenkisten tapaaminen tuli kuitenkin esiin. Edelleen haastateltujen lapset huolehtivat elämän tämän vaiheen aktivoinnista, kuten esim. *'olin tyttären kanssa Isoo Anttia oopperaa katsomassa'*. Toimeliaalla elämänasenteella oli omaa oloa parantava vaikutus, minkä oli erityisen hyvin oivaltanut lääkealalla työskennellyt haastateltava:

'Enkä oo ihan joka mielenliikettä noteerannu, vaan oon pistäny vauhtia päälle ja menny ja joskus, kun on tullu nuutunu olo, niin silloin lähden pihalle ja kävelen lenkin.'

Edelleen yhteisyyttä kerronnassa loi ystävyys, jonka olemusta toinen kertojista eritteli:

'Mulla on yks oikein hyvä ystävä, jonka kanssa me kerrotaan ilomme ja surumme. Se jotenkin helpottaa, kun saa asiasta toisenkin mielipiteen kuulla, eikä vain luottaa siihen omahan minähän. Hän käsittää mun elämäni ja tietää sen, mitä mulla on ollut vaikeuksia.'

7.5.4 Kohdatut kuolemat ja iankaikkisuus

Kertoja, jonka poika kuoli parhaassa miehuusiässä, oli menettänyt paitsi poikansa myös lapsen, joka piti hänestä huolta. Monet myönteiset kokemukset muistuttivat vielä niin, että haastattelutilanteessa ahdistava olo purkautui itkuksi ja helpottui vasta, kun katselimme piirongin päältä ja albumista pojan sekä hänen perheensä kuvia. Toisen haastattelun jälkeen ymmärsin hänen erityistä kiintymystään edesmenneeseen poikaan. Kertojalla oli useita lapsia ja hänellä oli myös paljon huolta jostain lapsestaan.

'Tyttäreni on semmonen, että ei voi kääntää sitä, että menis vähän taaksepäin. Aina on se sama oikoonen olemus, itte itensä arvostanu vain. Ei mitään toista ihmistä kohtaan, semmosta hyvän mielen tunnetta.'

Aviomiehen kuolema sai merkityksensä yhteisen elämän kautta. Molemmat kertojat suhtautuivat rauhallisesti aviomiehensä kuolemaan ja sitä pidettiin jopa luonnollisena, vaikka se olisi tullut aivan yllättäen.

'Edeltäpäin ei ollut mitään, yhyren kerran se sano, jotta voi miten kamalasti kraappas rintahan... ja sitten löytyi kuolleena.'

Kertoja suhtautui hyvin rationaalisesti aviomiehen kuolemaan ja hyväksyi kuoleman faktana, *'se oli pois, mikä oli pois'*. Siihen liittyi myös suremisen rajoittaminen kansanomaisella uskomuksella, ettei koskaan saa surra liikaa kuolleita omaisiaan, jotta he saavat rauhan. Maatalon nainen upotti surunsa työhön, joka siten tarjosi myös selviytymiskeinon.

Toisen kertojan yhteys kuolemaan syntyi jo aviopuolison sairastamisaikana, kun kuolema raotti oveaan. Vaikeat sydänkohtaukset käyttivät puolisoa jo etukäteen rajan tuolla puolen. Kuoleman kosketuksista jäi kuitenkin hyvä olo, mikä ilmeni mm. kuolemanpelon väistymisenä. Aviopuolisolle näytettiin jotain sellaista, mistä hän ei olisi halunnut palata takaisin. Kuoleman jälkeen yhteys aviopuolisoonsa säilyi keskusteluyhteytenä hänen haudallaan. Siellä vaikeat asiat ovat selkiytyneet, kun niitä on saanut jakaa. Tulkintaan yhdistyi vahva usko hengelliseen yhteyteen rukouksen kautta.

'Se on hoitoa, kun käyn J.:n haudalla, niin mä melkein ääneen puhun, jotta jos sulla on mahdollisuus sanoa Taivaan Isälle, että se vähän kattois mun perään. Sitten kun tuun kotia, niin selvä juttu, nythän mä tiedän mitä mä teen.'

Omien vanhempien saattaminen kuolemaan oli luonnollinen, erityisesti maa-seudun naisen elämään kuuluva asia (Utriainen 1999, 254-285), mihin kerronnassa ei liittynyt ahdistusta. Tämän vaiheen hoitorasitus ei myöskään tullut esille, pikemminkin se näytti tuoneen iäkkäälle kertojalle hyvän ja rauhallisen mielen. Äidin viimeinen toive toteutui ja hän sai kuolla haluamassaan paikassa, kotona.

'Sitten äiti sairastui ja pyysi, että älkää lähtekö viemään minnekään, että hän sais täällä kuolla. Äiti oli sitten kotona koko ajan, ei se halunnut sairaalaan. Pikkuhiljaa heikkeni ja heikkeni. Ruokahalu loppui kokonansa, ei siinä ollut sen kummenpaa. Kotona oli hautajaiset.'

7.5.5 Sota-ajan muistoja

Kertojan muistikuvissa sodan aikaiset kokemukset olivat säilyneet yllättävän elävinä ja sellaisina ne tulivat kerrontaan, mikä kertoi mm. tunteiden voimasta ja pysyvyydestä sekä niiden sosiaalisista yhteyksistä ihmisen elämässä (myös Bruner 1986, 109,114; Heikkinen, R-L. 2002, 219-222).

‘Mä oon ollu 19 vuoden, kun oon ollu sodassa. Ylioppilasruusut jäi kotiin kuihtumaan, kun oon lähteny. Olin viestilottana ja puhelinlottana. Mulla on tammenlelvätunnus ja saan rintamasotilaseläkettä. Se oli sitä sotaa, kun mentiin eteenpäin. Värtsilään mentiin kolme päivää taistelujen jälkeen ja siellä savus rauniot. Meillä oli kiellot, että ei saa mennä marjapuskiin, vaikka kuinka olis kypsiä marjoja, oli elokuu. Raivattiin sellaiset kämpät meille ja me pantiin keskelle lattiaa laverit, mutta ne luteet meni pitkin kattoa ja sitten ti-putti laverille. Meillä oli viereises huoneessa puhelinkeksus. Meitä oli sellainen porukka, jonka kanssa oli yhdessä käyty koulua ja sotaan lähdeettiin, koska se oli velvollisuus.’

Kertojan lämmin ja osaa ottava suhtautuminen asioihin ulottui kerronnassa vuosikymmenten taakse, kun monien ikätoverien elämänkohtalot murehduttivat ja heidän viime vaiheidensa selville saaminen edes joten kuten antoi jonkinlaisen helpotuksen. Haastattelijana sain kuulla monia koskettavia tarinoita. Kerrontaan välittyi naisen elämän suruja, iloja ja ikävää. Sota-aika ajoittui tutkimuksen naisten varhaiseen aikuisuuteen, mikä merkitsi taitekohtaa, siirtymistä lapsuuden kodista omaan perhe-elämään. Aikaan liittyivät monet erot ja tapaamiset. Ne olivat keskusteluja, joista osaa en saanut nauhoittaa ja joiden yhteydessä luimme yhdessä tuohon aikaan liittyviä ‘salaisia’ kirjeitä tai katsoimme valokuvia. Nämä vanhojen muistojen dokumentit säilytettiin ruusukonveh-tirasiassa piirongin alimmassa laatikossa. Salaisuus näytti tulevan siitä, että asiat eivät kohdistuneet omaan, jo edesmenneeseen aviomieheen, vaan aiempiin muihin ystävyys- ja seurustelusuhteisiin. Myös kirjeenvaihto ventovieraiden rintamalla olleiden sotilaiden kanssa oli yleistä ja tapaamisia pyrittiin järjestämään. Monenlaisia hauskoja yllätyksiä sisältyi ensitapaamisiin jo tunnistamisessa, vaikka kirjeenvaihtoa oli saatettu käydä pitkään. Nämä vanhat, sodanai-kaiset ja tunnepitoiset muistot saivat aikaan elämän voiman aktivoitumista sy-vyyssuunnassa, mikä näkyi innostumisena. Kerronnan tunteet paitsi todettiin, ne myös elettiin uudelleen kerronnassa. Muistoilla ja niiden saamalla merkityk-sillä on aina tunnesisältö (edellä Heikkinen, R-L 2000b, 200), vaikka ajallinen viive tapahtumiin oli melkoinen ja kokemukset olivat elämän haalistamia. Asioiden ‘salainen luonne’ osoitti kuitenkin, että vahvasti tunnepitoisissa asioissa oli jotakin, mitä haluttiin säilyttää aina, vain merkitykset muuttuivat ajassa.

7.5.6 Uskossa

Iäkkäiden kertojien nykyinen elämänvaihe avasi tiedostamisprosesseja, mikä merkitsi asioiden kyseenalaistamista nyt, kun oli tullut aikaa ajatella ja uskal-lusta puhua. Usko oli tärkeä osa arkielämää lähes kaikilla tutkimukseen osallis-tuneilla, mutta kertojat kohdistivat siihen myös kritiikkiä samoin kuin ensim-mäiseen teemaan luokittelemani naiset. Kritiikistä saivat osansa sekä entiset että nykyiset uskontokasvatukseen liittyvät käytännöt. Toiseksi jotkut omanikäiset saivat kritiikkiä ylenmääräisestä uskon asioiden tuomisesta arkeen. Uskossa olemisen osoittautui miltei mittapuuksi, jolla ihmisen arvoa punnittiin.

‘Kyllä määhdyyn siihen, että jokainen saa uskoa tavallaan, mutta ei sitä aivan tartte halle-luja olla. Ois niin kiva, kun ois semmonen naapuri, jonka kanssa sais maailmaa parantaa, mutta kun heti kysyy, että onko se uskossa.’ (kuiskaten)

Kertoja, jonka kasvutaustaa raamitti vakava uskonnollisuus, arvosteli tämän päivän lasten uskontokasvatusta, joka oli hänen mielestään saanut toisen ääripään. Hänen kirkkomatkoilla tekemiensä havaintojen perusteella nykykäytäntö sai tuomionsa:

'Lapsetkin saa temmeltää vaikka papin olkapäällä. Kaikki satukirjat ja evähät mukana. Mä sitäkin aattelen, että kyllä lapset pääsee kerhois ja semmosis Jumalan sanan äärelle. Ennen luettiin etukäteen laki, että kirkos istutaan niin kuin kirkos istutaan.'

Iäkäs kertoja nimesi uskon ja luottamuksen vastakohtaksi katkeruuden, jota hän luonnehti epäluottamukseksi Jumalaa kohtaan. Niinpä vaikeatkaan asiat eivät olleet katkeroittaneet hänen mieltään, vaan hän on voinut kantaa ne Jumalalle. Kirkko oli hänelle hiljentymis- ja kiitospaikka, joten uudet, näytelmänomaiset kirkonmenot häiritsivät häntä. Uskon asiat hänelle oli selvitetty jo lapsena. Se oli lapsenuskoa ja kodin perintöä, jollaisena hän halusi uskonsa säilyttää. Uskossa oleminen oli vankkumatonta, ei kuitenkaan synkkää.

'Jumala on minut tähän asti hoitanut, kyllä se hoitaa loppuun asti. Kun oon näin pitkälle päässyt, enkö mä nyt hautaan tästä pääse. Kyllä mä oon yrittäny olla aina ihminen ihmisten joukos. Enkä mä mitään semmosta oo tehny, että sitä oikein synniksi asti pitäis lukea (naurua). Paljon ois pois pantavaa, mutta en tiedä panisinko minä sitä pois (kerto i aiemmin olleensa nuorena villi), jos uudesti rupeisin elämään.'

7.5.7 Vapauttava tieto

Toinen tähän teemaan luokitelluista kertojista oli opiskellut yliopistossa ja piti itseään suorastaan etuoikeutettuna. Niin hän olikin, kun viime vuosisadan alkuvuosikymmeninä hänen sukupolvestaan ylioppilaita oli vain noin 3 % (Martelin ym. 2000, 45). Kouluttautuminen ja lukemisharrastus toivat erilaisen mahdollisuuden hankkia tietoa mm. vanhenemiseen ja sairauksiin liittyvistä asioista ja käsitellä niitä tiedon tasolla. Kertojalta oli hiljan leikattu kaihi, jonka hän selitti itselleen operaation yleisyyden kautta, kun tilastojen mukaan niin monelta hänen ikäiseltään leikataan kaihi.

Useimmat tutkimuksen naiset lukivat paljon, ja keskusteluissa tiedettiin mm. pitkäikäisyyden ja kognitiivisten kykyjen säilymisen olevan suvussa. Tällä tiedolla oli rauhoittava vaikutus, kun usealla kertojalla esiintyi dementoitumisen pelkoa. Seuraavassa tähän elämänteemaan sijoittuvan naisen kerrontaa suvun perinnöstä ja vanhenemisestä:

'Tiedän, että olen ikäihminen, mutta tätini, niin tip top, solakka ja suora, isän sisar. Hän ratkoo ristisanatehtäviä täyttä häkää ja kirjoittaa kauniilla käsialalla. Se on ihana olotila, kun on niin rauhallinen, vaikka kyllä sillä on sairauksia, mutta se ottaa kaikki vaan, että ne on mulle tarkoitettu.'

Hankitut opiskeluvälmiudet antoivat mahdollisuuden myös kielten opiskeluun, mistä osoituksena kyseinen kertoja kuunteli saksan kielen kasetteja korvalappustereoiden avulla. Saksan kielen taidon ylläpitämiseen oli selkeä motiivi. Hän oli saanut kutsun häihin Saksaan eikä korkea ikä tullut keskustelussa esiin minkäänlaisena esteenä tai hankaloittavana tekijänä lähteä matkaan. Tavates-

samme hän esitteli hankkimiaan tarkoin harkittuja häälahjoja, joista mieleeni jäivät harmaat, pitkävartiset villasukat ja evästyskin oli mietitty tulevalle aviomiehelle: *'pää kylmänä ja jalat lämpiminä'*.

Tieto näkyi myös suhtautumisessa lääkkeisiin, vaikka kertoja oli itse työskennellyt lääkealalla tai ehkä juuri siksi. Ensin hän kauhisteli pitkään sitä, miten paljon ihmisillä on lääkkeitä, hänelläkin tämänikäisellä saattaisi olla pitkä rivi:

'Siinä voisi olla verenpainelääkkeet, unilääkkeet ja ulostuslääkkeet. Oon ruvennu lisäämään mun Primaspan hommaan B 12 vitamiinia, syanikobolamiinia, tähän on lääke valtaisan anemiaankin. Energiaa se mulle ainakin on tuonut.'

Tietoa kertyi paitsi lukemalla ja asioita seuraamalla, myös ennen kaikkea arkielämän monenlaisten kokemusten ja eletyn elämän kautta. Elämäkokemukset olivat pitkässä elämänsä kuiteutuneet elämän viisaudeksi.

7.5.8 Elämäntaitoina ihmettely ja pysähtyminen

Elämän edetessä pienet asiat tulivat tärkeiksi, jolloin ihmeteltäviä ja nautinnollisia hetkiä riitti jokaiselle päivälle. Tällaisiksi muodostuivat esim. naapurin pikkulasten keräämä kukkakimppu piirroskortteineen, joka oli osoitettu myös kertojan kissalle tai luokkatoverien kukkatervehdys, joka hämmästytti jo lähestystä asioineen kukkakauppiaan, *'noin vanha ja vielä luokkatoverit'*. Vanheneminen ihmetytti ja sen 'kavaluus' tiedostettiin, kun se eteni jossain. Tutkiessaan kokemuksellista vanhenemista Heikkinen (1996, 199) on niin ikään havainnut sen näkymättömyyden kokijalle, kun vanhenemme, jokin on vain erilailla kuin ennen ja tapamme nähdä asioita muuttuu.

'Mikä siinä on, kun ihminen ei opi olemaan vanha.' tai
'Tällaisella, joka on ollut aika terve ja energinen, sitä voi yhtäkkiä räpsähtää.'

Luonto tarjosi mahdollisuuden pysähtyä ja ihmetellä, ja se koettiin monella tavalla hoitavana. Erityisesti iäkäs kertoja korosti metsää, *'ihanaa kun pienenä jo löytää metsän, niin se pysyy sitten.'* Hän oli löytänyt myös ajatelma- ja uskonnollisista kirjoista sellaista elämänsävisuutta, johon piti oikein pysähtyä ja hiljentyä.

'Mä kaipaan sellaista suurta hiljaisuutta, mä rakastan suorastaan yksinoloa kohtuudessa. Luen ajatelmakirjoja ja levähtäkää vähän uskonnollisia pieniä juttuja. Mutta ei mitään, mitä mun pitää oikein ymmärtää. Vaan justiin sellaisia ihania kaikkia, joista mä nautin ja saan sellaisen mielenrauhan oikein.'

Ikääntymisen myötä kertojille oli kehittynyt taito käsitellä asioita ja luoda niihin erilaista suhdetta. Keskustelu osoitti, että kertojat pysähtyivät miettimään elämän ilmiöitä monella tasolla ja he tuottivat niitä sekä konkreettisesti että symbolisesti. Elämämme on kietoutunut kerrontaan sekä kuulijoina että kertojina (esim. Polkinghorne 1988, 160). Se on kerrontaa eletyn elämän koetuista tapahtumista, mutta myös unelmista ja kuvitelmista, jotka kaikki ovat mukana uudelleenkerronnassa. Erityisesti monet läpikäytyt vaikeudet tiedostettiin erilaisessa kulttuurisessa ympäristössä ja ymmärtävässä kehyksessä, missä koke-

muksen ajallisuus siirtyi kerronnan ajallisuuteen (ks. Bruner 1986a, 7-8). Elämä oli kouluttanut kaikkia kertojia elämäntilanteiden kautta, tehnyt nöyräksi ja kypsyttännyt vaatimattomuuteen. Myös tietoisuus oman elämän rajallisuudesta oli teeman kertojilla monella lailla läsnä.

'Teen lähtösiivoja. En pahoilla mielin, vaan mulla on järki ennen tunnetta.'

'Vähemmän on elämää edessä kuin takana'.

'Kun kaikki on ohi ja sen elämän elänyt, on elänyt sen omana elämänään.'

7.5.9 Suhde vanhenemiseen: aktiivinen mieli

Aktiivinen mieli suhtautumisessa omaan vanhenemiseen rakentui elämänkerronnassa monenlaisena toimeliaisuutena. Teeman kertojilla oli melko hyvä toimintakyky ja he osallistuivat harrastus- ja yhdistystoimintaan aktiivisesti. Toimeliaisuus toi sisältöä elämään, mutta myös tunteen ajan riittämättömyydestä.

'Mulla on hirveän paljon ystäviä, mutta välttämättä en ehdi kaikkia kohdella niin kuin mä haluaisin.'

Tämän päivän aktiivisuus suhtautumisessa omaan vanhenemiseen tarkasteltuna eletyn elämän kautta oli jatkumo aiemmalle toimeliaalle elämälle, mutta melko erilaisilla taustoilla. Yhtäältä taustalla oli kerrontaa maatalon naisen työn raskaudesta, joka välittyi konkreettisesti tekemisen ja väsymisen kokemuksina. Työ kiireenä, velvollisuutena ja ajoittain jopa maaseudun naisen kahleena oli tämän päivän puheessa vaihtunut merkityksinä monenlaista nautintoa, vapauden tunnetta ja ystäviä tuovaksi yhdistystoiminnaksi. Oma yksilöllinen elämä ja aktiivinen toimijuus tulivat kerronnassa näkyviin, mikä ilmeni maatalon naisen elämässä suoranaishana emansipaationa. Lincoln ja Guba (2000, 181) esittävät tutkimuksen käytännön eräänä mahdollisuutena positiivisen sosiaalisen muutoksen ja toiminnan emansipoitumisen.

Toisaalta aktiivisen ja osaksi kiireiseksi muodostuneen elämän taustalla oli myös tietoinen valinta suhtautumisessa vanhenemiseen, vaihtoehto oman itsensä ja vanhenemismuutosten tarkkailulle. Siihen liittyi pidemmän koulutuksen avaamat mahdollisuudet ja valinnat jo aiemmin sekä nyt tiedostava suhde vanhenemiseen. Yhteisön perinne oli erilainen, kun ison maatalon tytär sai mahdollisuuden valita kouluttautumisen. Aktiivinen suhtautuminen vanhenemiseen ja nykyiseen elämänvaiheeseen vertautuu Lasletin (1996) elämänvaihejaottelun 'kolmanteen ikään', jonka hän näkee iäkkään ihmisen elämässä vapautena toteuttaa henkilökohtaista elämää (emt., 192-194). Alan Walker (2001, 222) tuo puolestaan esille työn jälkeen aktiivisen kansalaisuuden, joka niin ikään todentui näiden naisten aktiivisuutena järjestötoiminnassa. Aktiivisen mielen omaavilla arki muodostui päivävästaiseksi kuin edellä suhtautumisessa, jota hallitsi mielen sallivuus ja itsensä säästäminen. Lisäksi aktiivista mieltä ja suhtautumista tuki suvun muiden pitkäikäisten ja toimeliaiden naisten esimerkki.

'Se on geneeissä, jotenkin minä kuulun sellaiseen sukupolvien ketjuun, meillä on niin vahvat sukujuuret. Siellä on isoäiti ollu jo vahvana. Äiti oli talon emäntä ja sillä oli aina kiire. Tämä Lakeuskin on kasvattanu.'

8 KERRONNAN KUVA NAISEN ELÄMÄSTÄ

Edellinen luku avasi iäkkäiden naisten elämäkerronnassa rakentuvaa yhteyttä nykyiseen elämänvaiheeseen ja suhtautumistapaa vanhenemiseen. Martin Kohlia (1981, 65) mukaillen ihminen tuo esille menneisyydestä niitä kokemuksia ja tilanteita, jotka ovat relevantteja nykyisyydessä. Tässä ja seuraavassa luvussa haen vastauksia kysymyksiin: miten iäkkäät naiset esittivät kertojasukupolven ajan naisen ja tämän päivän iäkkään ihmisen elämää. Tarkastelutaso siirtyy elämäkerrallisesta repertuaarista yhteisölliseen, kun kerronnan kokemukset ja tapahtumat toistuivat monen iäkkään naisen kerronnassa samansuuntaisina sisältöinä kuvaamassa tuon ajan naisen elämää. Ne olivat jaettuja kokemuksia¹⁵ ja yhteisöllisiä, kun niiden rakentumiseen vaikuttivat kulttuurin malli ja yhteisön traditiot, mutta samalla ne olivat jokaisen kertojan yksilöllisesti kokemia. Lisäksi kaikessa kerronnassa yhteinen, sosiaalinen elämä ja kulttuuri olivat muovaamassa henkilökohtaista kerrontaa ja ilmaisivat itseään sen kautta (mm. Riessman 1993, 5; Bruner 1987, 15). Narratiivi on tyhjä ilman sosiaalista kontekstia, kuten Labov & Waletzky (1967, 13) toteavat. Lukujen etenemisessä painottuu kronologia.

8.1 Kodin perintö: vähästä paljon

Elämän varhaisvaihetta koskevia elämänhistorian kokemuksia ja tapahtumia kerrottiin niukasti. Iäkkäiden kertojien vähäisistä maininnoista lapsuuden kodeistaan voi päätellä niissä vallinneen vakava uskonnon ja työn henki, mutta samalla kiinteä yhteisöön kuulumisen tunne. Kerronnasta oli helppo havaita, että merkitykselliset asiat kantoivat pitkälle aina tähän päivään saakka. Edelleen siitä oli havaittavissa, että monet kaukaiset asiat saivat nykyisyydessä sel-

¹⁵ Edward Bruner (1986b, 148) toteaa etnografisissa havainnoissaan, että kertomusten jakaminen ei ole täydellistä, vaan niissä on monia variaatioita ja ihmiset manipuloivat kertomuksia – *but stories are shared*.

keän tulkinnan ja kulttuurisen kehyksen. Täten korostui kokemusten kerronnan reflektio, ei pelkkä toimintojen ja tunteiden kerronta (Bruner 1986a, 5; myös Heikkinen 1996, 202-203). Osa kertojista suorastaan sivuutti tämän elämänvaiheen, *'se oli tavallista sen ajan elämää'* tai *'ei siinä sen kummenpaa'*, osa heistä taas kuvasi elämänsä varhaisvaiheita henkilökohtaisemmalla tasolla. Jälkimmäinen tuli esille erityisesti naisten kohdalla, joilla oli myöhemmin mahdollisuus itsenäisempään elämään.

Yhteisön perinne sosiaalisti ajan naisen elämään. Kertojat saivat ja omaksuivat paljon perinteessä koeteltua kokemustietoa sekä tuon ajan ja kulttuurin kirjoittamatonta normistoa. He olivat vastuullisuuden tunteen läpikäyjiä, joten työ, moraaliset arvot, uskonto ja isänmaa eivät olleet vain *'kliseitä'*, vaan tässä kerronta-aineistossa ne todentuivat tutkimuksen naisten elämässä, valikoituivat kerrontaan ja läpäisivät elämää. Elämän varhaisissa vaiheissa itsenäiseksi kasvamisessa korostuivat annetut vastuutehtävät, yhteinen keskustelu ei sinänsä tullut esille. Vaikka itsenäisyys ja siten pärjäämisen tunne luotiin vanhan ajan vaatimuksilla, niihin yhdistyivät kuitenkin kokemus huolenpidosta ja omasta tärkeydestä. Naisten kerronnassa huolenpito liitettiin osaksi työn teon opettamista. Taustalla oli havaittavissa sekä ajan vastuullisuutta korostava perhekulttuuri että työnteon keskeinen merkitys jo tuossa vaiheessa elämää. Työnteko korostui myös Pirjo Korkiakankaan (1996) tutkimuksessa *'Muistoista rakentuva lapsuus'* ja hän havaitsi, että työnteko määritteli kaikkea elämänmenoa ja sen muistelu rakentui osaksi aikuista minuutta (emt. 327-328). Muussa iäkkäisiin kohdentuvassa kerronnallisessa tutkimuksessa tulee niin ikään esille työn suuri arvostus (esim. Gubrium 1993, 12; Heikkinen, R-L. 2002, 216). Naiset olivat omaksuneet työteliään ja vahvat arvot omaavan maaseudun naisen mallin.

Sukupuolten eriarvoisuuden juuria löytyi mm. kasvatuskäytännöistä, joilla oli epäilemättä osuutensa esim. työnjaon tiukkaan hierarkiaan maalaiselämässä (myös Korkiakangas 1996, 132). Kokemukset eriarvoisuudesta, suoraan sukupuolisesta toiseudesta (Beauvoir 1949/1999) vahvistuivat, kun maatalon tyttären koulutus nähtiin ilman arvoa. Samalla naiset olivat usein itse uusintamassa perinteistä naisen elämän mallia, kun taas tämän päivän kerronta tunnisti ja tiedosti asioita. Edelleen voi miettiä, kuinka paljon kriittisyys oli nykyisyyden tuomaa kerronnan ja uudelleen kerronnan reflektoidessa elettyä ja koetua (esim. Kohli 1981, 67-68). Muistot sisälsivät kertojan omaksumat arvot ja moraalit (Bruner 1986, 114). Ensimmäiseen elämänteemaan sijoittuva kertoja tuotti rohkeasti yksilöllisiä sukupuolten eriarvoisuuteen liittyviä kerrontakokemuksia. Hän liitti kuitenkin kerronnan alkuun ikään kuin luvan kysymisen: *'voinko kertoa, kerronko vielä...'*, mikä saattoi olla tietoisuutta omaksutun sosiaalisen normin rikkomisesta tai rajan ylittämisestä. Kaiken kaikkiaan iäkkäiden naisten kerronnan kuva elämän varhaisvaiheista ja ajasta lapsuuden kodissa oli suhteellisen turvallinen, se piirtyi tasaisena myös elämäkarttoihin, ja elämä eteni vaiheeseen, jota määrittivät keskeisesti työ ja perhe.

8.2 Työnteon eetos

Naisten kerronta työstä ja perheestä oli ensimmäisen tapaamisen yhteydessä etupäässä neutraalina kerrottua maaseudun naisen työnteon eetosta. Se oli yhteisenä koettujen asioiden jakamista, ehkä myös sääntöjen ja traditioiden mukaista puhetta. Yhteisesti jaettavissa olevat muistot auttavat jäsentämään aikaa ja elämää, tosin niidenkin konstruointi lähtee kunkin omasta tilanteesta käsin, kuten Korhokangas (2002) kuvaa muistojen kollektiivisuutta ja yksilöllisyyttä (emt., 180-183). Kerronnan funktiona ensimmäinen tapaaminen edusti enemmän referentiaalista tasoa eikä sisältänyt liiemmin arviointia (Labov & Waletzky 1967, 13,20).

Aineiston keruun kaksivaiheisuus toi kerrontaan toisen tason, kunkin yksilölliset kokemukset omasta elämästään ja niiden reflektion nykyisyyden valossa. Tämä ilmeni kerrontana, johon tulivat mukaan sekä elämän arki työn raskautena ja väsymyksen tunteina että henkilökohtaiset asiat. Kerronnassa erottui harvojen kodin ulkopuolella työssä käyneiden naisten ääni, jossa oma elämä ja persoonallinen elämisen tapa oli näkyvä ja kuuluva, joskin sosiaalinen tuli voimakkaana ja velvoittavana mukaan. Kodin ulkopuolinen työ toi näiden naisten elämään mahdollisuuden lisääntyneeseen itsenäisyyteen, vapautusta vaikeasta elämäntilanteesta ja tietoisuuden taloudellisesta turvallisuudesta. Sen sijaan maatalon naisten kerronnassa esille tulleita väsymyksen tunteita ei liitetty kodin ulkopuoliseen työhön. Tässä on eroavaisuutta Honkasalon (1993) tutkimuksen havaintoihin tehdastyön raskaudesta, mutta samalla voidaan löytää joitain yhtymäkohtia maatalous- ja tehdastyön luonteesta, niiden kuormittavuudesta ja epäitsenäisyydestä. Myös itsenäisenä yrittäjänä toimineen naisen kerronta välitti työntäyteistä elämää, mutta niin ikään ilman negatiivisia väsymyksen tunteita. Kodin ulkopuolinen työ painottui elämänteemassa, jossa kerronta loi nuorekasta suhtautumistapaa omaan vanhenemiseen.

Sen sijaan maataloustyötä tekevien naisten kerronnasta erottui agraarisen yhteisön kulttuurinen malli. Maatalon naiset hoitivat lasten- ja kodinhoidon lisäksi myös karjan ja navettatyöt. Lisäksi he osallistuivat maatalouden raskaisiin vuotuisiin töihin, jopa siinä määrin, että lapset ja koti hoituivat ajan tavan mukaan sivussa huomaamattomasti. Kaikkien tutkimuksen naisten kerronnassa korostui työ, ja sitä oli moninkertaisesti sekä maatalon työtä tehneillä että kodin ulkopuolisissa työssä käyneillä naisilla. Keskeiseksi näytti nousevan toimijuus (vrt. Harre 1983, 44; 1986¹⁶), rakentuiko kerronta lähes kokonaan toisille tekemiseen ja olemiseen vai löytyikö sieltä jokin oma, itsenäinen alue. Vaikka elämä oli työ- ja perhekeskeistä, kerronnassa oli havaittavissa naisten halu laajentaa elämänpiiriä ja osallistua kodin ulkopuolelle. Tätä osoitti omaksutun hoivan ja toisille tekemisen suuntaaminen paitsi omaan elämään työn ja perheen hyväksi myös yhteisölliseen toimintaan. Tällaisiksi muodostuivat etenkin sotaveteraani-

¹⁶ Rom Harre (1986) kuvaa sosiaalis-konstruktivistisen paradigman tutkimusavaruutta kolmiulotteisena, joista yksi ulottuvuus kuvaa ihmistä aktiivisena toimijana ja passiivisena toiminnan kohteena. Kaksi muuta ovat esitysulottuvuus julkinen ja yksityinen sekä toteuttamisulottuvuus yksilöllinen ja kollektiivinen. (Emt. 180-181).

ja invalidityö, joka liittyi ymmärrettävästi sodanjälkeiseen aikaan, sekä maaseudulla toiminta maatalousnaisissa.

8.3 Näkymätöntä naisen elämää

Naisen elämän tärkeitä henkilökohtaisia tapahtumia olivat lasten syntymät, joista erityisesti kotisynnytykset muistettiin. Niistä välittyi ajan ja kulttuurin ehtoja luova vaikutus. Vaikka olosuhteet, kuten sota-aika determinoivat tapahtumia ja tilanteita, oma tiedon taso osoittautui kuitenkin keskeiseksi naisen elämän mahdollisuuksia erottavaksi tekijäksi. Kerrontakokemuksissa syntyi suorastaan dissonanssia maallikkotiedon ja ammattitiedon välillä, kun pitempi koulutus ja alan tieto toivat mukanaan erilaiset valinnat. Kotisynnytyksistään enemmän kertonut haastateltava välitti tietoa ja tunnetta naisia yhdistävästä ja yhteisesti jaetusta kokemuksesta. Muusta ei tiedetty ja kaikilla naisilla oletettiin olevan samanlaista. Tieto oli perinteen ja kokemuksen muovaamaa, missä voidaan havaita analogiaa kerrontaan luomassa jatkuvuutta, osallisuutta ja ymmärrystä. Myös kerronnan tunnetta yhdisti sosiaalinen konteksti ja moraalinen arviointi (mm. McLeod 1997, 40,46), mikä oli ajassa ja kulttuurissa hyväksyttyä ja kuului agraariseen traditioon.

Keskustelun konventiot naisen elämässä ovat ajan myötä muuttuneet. Tässä mm. vaihdevuodet eivät saaneet kerronnassa tilaa eivätkä hormonihoito ymmärrystä, vaan luonnonmukaisuutta arvostettiin yli kaiken. *'Mä en kyllä syö hormoneja, vaan aattelin, että hiotkoon.'* Nuoruuden vaihdevuodet kuitenkin veivät. Ne muodostivat iäkkäiden naisten kerronnassa vain huomaamattoman tai miltei olemattoman vaiheen elämän edetessä ja lähes poikkeuksetta jouduin niihin erikseen viittaamaan. Siihen saattoivat vaikuttaa pitkä ajallinen viive, halu välttää liian intiimiksi koettua aihetta tai sitten ajan keskustelu ei ollut tuottanut mitään kulttuurista kuvaa vaihdevuosista jaettavaksi (vrt. Kangas 1998, 165-171). Lisäksi omat subjektiiviset vaivat mitätöitiin, mikäli niitä oli ollutkaan. Täten vaihdevuodet muodostivat vain sivujuonteen näiden naisten elämässä (myös Topo 1999, 187), jonka siihen aikaan täytti työ. Lisäksi naiset eivät olleet tottuneet puhumaan oman elämänsä hyvin henkilökohtaisia asioita saatikka perustelemaan niitä. Kerronnan ja kulttuurin keskinäinen suhde ajan taustoittamana tuli jälleen esille (esim. Bruner 1987). Myös tuo kulttuuri oli oman historiallisuutensa tuote. Naisten henkilökohtaisissa asioissa monien käytäntöjen juuret olivat äidin osoittama malli ja sen traditio.

'Oma äitini istu illat ja kehräs. Siinä oli pyyheliina, jolla kuivas hikeä välillä ja jatko kehräämistä. Ei siinä kiinnitetty huomiota siihen, mitä nämä on. Eikä hän edes tienny semmosista vaihdevuosista. Äiti oli 1898 syntynyt.'

Tähän elämänvaiheeseen liittyvissä kokemuksissa ja tapahtumissa tuli jälleen esille sukupuolten eriarvoisuus, joka oli juurtunut agraariseen yhteisöön ja ylläpiti kerronnassa sukupuolisen toiseuden (mm. Beauvoir 1949/1999) koke-

muksia. Jotkut vieroksuivat sitä jo tuolloin ja eriarvoisuutta tunnistettiin ainakin tämän päivän horisontista arvioituna. Tiedostavampaan suhtautumiseen saattoi vaikuttaa tämän päivän tieto ja ymmärrys, mikä on eittämättä vaikuttamassa koko tutkimuksen kerronnallisessa lähestymistavassa. Aika 'kultaa tai multaa' menneisyyden kokemuksia riippuen kertojasta ja hänen tilanteestaan. Lisäksi aika ja siihen liittyvä kulttuurinen malli voidaan myös luoda uudelleen kunkin tapahtuman yhteydessä (Ollila 2000, 13-14; vrt. Kenyon ym. 1999, 45).

8.4 Naisen vahvuus vaikeuksissa

Iäkkäiden naisten elämä eteni monien vaikeuksien kautta. Kerrontaan valikoituneet vaikeudet osoittivat yhtäältä niiden saamaa merkitystä vielä nykyisyydessä. Toisaalta oli nähtävissä Brunerin (1996, 142; 1999) toteamus, että kertomisen arvoinen tarina on syntynyt usein suruista ja huolista. Vaikeista kokemuksista kertoessaan iäkkäät naiset siirtyivät enemmän oman elämänsä toimijoiksi, jolloin persoonallinen ote ja yksilölliset valinnat tulivat esille. Elämänkarttaan vaikeudet piirtyivät siten, että niiden syvyys ilmaisi kokemuksen vaikeutta ja vahvuus taas sen kestoja elämässä (ks. Clausen 1998, 200-202). Elämänvaikeuksissa tuli esille elämää kokonaisuutena pohtiva ote. Reflektio ammensi kerronnan dialektiikasta etsien merkityksiä ja yhteyksiä, jolloin elämänvaikeuksia suhteutettiin elettyyn elämään ja nykyisyyteen, lähiyhteisöön ja sen tukeen sekä ajan henkeen. Tällöin kokemusten sosiaalinen konteksti ja kerronnan reflektion monet tasot tulivat näkyviin. Samalla kerronta sekä paljasti että kätki asioita, mutta kerronnallisuus antoi mahdollisuuden myös tavoitella ja tulkita siihen piilotettua (ks. McLeod 1997, 38). Myös kerronnan selitysominaisuus oli näkyvissä (Polkinghorne 1988, 21; Bruner 1990, 49), kun vaikeisiin asioihin etsittiin ymmärrystä. Mutta jos näitä asioita olisi kerrottu aiemmin, olisiko puhetapa ollut perinteisempi vai toiko ikä ja elämäkokemus myös rohkeuden arvioida vaikeita asioita.

Pitkässä elämäkulussa kertojien monet läheiset olivat kuolleet. Nämä menetykset muodostuivat elämäkulun vaikeimmiksi tapahtumiksi. Kerronnassa kuolemakokemukset erottuivat toisistaan, kun joku oli menettänyt vastasyntyneen lapsensa, joku nuoren tai aikuisen poikansa, kaikki avioliitossa olleet kertojat olivat menettäneet puolisonsa ja joku kaksi puolisoaan sekä luonnollisesti omat vanhempansa. Kuolemasta kertominen oli kuoleman kohtaamista, mikä herätti eläviä menetyksen, surun ja ikävän tunteita. Kuolemakerronnassa tunteet olivat ymmärrettävästi läsnä, jolloin kerronnan tunnekokemusten uudelleen rakentaminen oli konkreettisesti tunnistettavissa (McLeod 1987, 40-41). Suhtautumistapoja kuolemaan väritti ensiksi läheisyys edesmenneeseen, jolloin oma lapsi meni kaikkien muiden edelle. Toiseksi niissä näkyi kunkin persoonallinen olemisen ja elämisen tapa. Ja kolmanneksi menetyksen kokemiin vaikutti kuoleman ajoittuminen ja se elämäntilanne, mihin kuolema sijoitui. Näin rakentuneet sosiaaliset kontekstit 'merkitsivät' myös tunnekokemuk-

set emotionaalisina tiloina, Brunerin (1986, 114) ajattelua lainaten. Samalla oli havaittavissa, miten merkitykset jäsensivät menetyksen kokemuksia, minkä aseman ne saivat kerronnassa. Ja päinvastoin kokemusten kerronnassa saama järjestys, juoni kantoi merkityksiä. (Edellä Ricoeur 1981, 166-167; Polkinghorne 1996, 85.)

Oman lapsen kuolema oli pysäyttänyt ajan ja pimentänyt elämän pitkäksi aikaa. Siitä välittyi lohduttomuus, jossa samalla, kun aika pysähtyi, vain sen kuluminen toi helpotusta. Tuo pysähtynyt aika ilmeni nuoren poikansa menettäneen äidin kerronnassa näkymättömän ja näkyvän välissä, jona aikana vuodenaikakin oli ehtinyt vaihtua. Ollila (2000) kuvaa tutkimuksessaan 1800-luvun lopun elämää ja ajan pysähtymistä siinä, jolloin maallinen aika pysähtyi paitsi kuolemassa myös vaikean sairauden yhteydessä esim. parantolaelämässä (emt., 131-132). Tässä tutkimuksessa muut elämänvaikeudet ilmaistiin suruasteikolla, jota mitattiin mm. yöunien menetyksenä, mutta lapsen kuoleman koskettaessa naisen elämää, koko elämä näytti pysähtyneen.

Iäkkäiden naisten kerronnasta oli tulkittavissa useita erilaisia suhtautumistapoja aviomiehen kuolemaan, joka vei jo ajallisesti yhtäkkiä tai näyttäytyi ensin muutaman kerran tai sitten kuolema antoi aikaa valmistautua. Ensiksi kuolemassa jatkui yhteys puolison arkipuheena haudalla, jolloin yhteinen elämä oli sisältänyt paljon keskustelua ja toisen mielipiteen kunnioittamista. Toiseksi suhtautumistapaa kuolemaan ilmensi uskossa koettu rauha, tyytyminen Jumalan tahtoon ja varmuus yhteyden jatkumisesta iankaikkisuudessa. Kolmanneksi kuolema näyttäytyi kerronnassa melko rationaalisena tai siihen liitettiin jopa helpotuksen tunteita. Edellisessä aviomiehen äkillinen kuolema oli kova paikka, mutta suru peittyi työhön ja jäi sinne. Myös taustalla eletyssä elämässä korostui yhteinen työ, muistot elävöityivät työssä ja yhteinen elämä sai merkityksensä työn kautta. Kun kuolema myös vapautti vaikeasta elämäntilanteesta tai ajoittain raskaasta hoitovastuusta, se kosketti naisen elämää eri tavoin riippuen yhteisestä elämästä. Huojennuksen tunteessa kerronta haki varovasti tasapainoa, kun puolison kuolema oli helpotus sekä puolisolle että kertojalle itselleen. Aviopuolisoiden suhde oli muuttunut pitkäaikaiseksi hoivasuhteeksi, josta kuolema vapautti. Samoin kokivat myös kertojat, jotka olivat eläneet alkoholisoituneen puolisonsa kanssa. Näin läheisen kuolemaan liittyvä tunne joutui myös moraalisen arvioinnin kohteeksi (mm. McLeod 1997, 46). Ja viimeiseksi kuolema tuli esille etäisenä, monen tuon ajan naisen yhteisen kohtalon kautta, kun sota oli vienyt puolison.

Kertojien pitkään jatkunut aviomiehen hoivasuhde vaihtui vuosien myötä saattamiseksi kuolemaan, kuten myös omat vanhemmat hoidettiin ja saatettiin loppuun saakka. Kuolevan lähellä olosta muodostui siten rauhallinen ja pitkä, mikä tuotti myös saattajille mielihyvää ja tyydytystä heidän saadessa jatkaa perinteiseen agraariseen yhteisöön luontunutta naisten hoivaketjua. Kuoleman ja naisen yhteys on nostettu esille viimeaikaisessa kuolemadiskurssissa (Utriainen 1999). Kuolevan vierelle asettuu yleensä nainen, mitä asettumista kuvaavat äitiyteen vertautuvat sanat, kuten lähellä oleminen, koskettaminen, saattaminen ja hoitaminen (ks. Utriainen 1999, 255). Entisajan kotikuolemassa nainen oli il-

man ammattihoitajan roolin verhoa, jolloin kuolematutkijan metaforat, läsnäoleva ja riisuttu, kuvasivat hyvin kuolevan hoitajaa. Läsnä olemisen mahdollisuuksia voi tietysti suhteuttaa maatalon naisen kiireeseen. Kotikuolemassa oli kuitenkin tuttu elämä ympärillä. Ero hyvän ja huonon kuolettajan välille piirtyy Utraisen (1999) mukaan jäämisen ja lähtemisen sekä tekemisen ja olemisen välille (emt., 261-262). Liekö tässä myös ero naisen ja miehen suostumisessa kuolevan vierelle.

Kuolemadiskurssi kuolevan vierelle asettujista tai siinä kävijöistä paikallistuu paitsi naiseen, myös kuolemaa 'hallitseviin' tahoihin, lääketieteeseen ja uskontoon. Utraisen (1999) mukaan kuolemapuhe, kuten sen rituaalit etenevät peräkkäisessä järjestyksessä, ensin lääkäri, sitten pappi. Tässä tutkimuksessa elettiin vielä pääosin aikaa ennen steriiliä sairaalakuolemaa ja sen kylmyyden paljastumisesta seuraavaa saattohoidon vaatimusta (mm. Peräkylä 1985). Tosin pitkän hoivasuhteen loppuvaiheessa iäkkäät naiset joutuivat luovuttamaan puolisonsa laitokseen, mutta saattoyhteyden jatkumista kuvasi mm. läheisen päivittäinen syöttäminen laitoksessa. Useiden kertojien vanhemmat olivat kuolleet kotona, jolloin kotikuolemassa toteutui kuolevan toive loppuun saakka, saada kuolla omassa kodissa ja läheisen ihmisen, tyttären tai vaimon saattamana. Samalla kotikuolemassa tuli näkyväksi tämän päivän saattohoidon ideaali 'läsnäolo' (ks. Utriainen 1999, 74-80). Mikään edellä esitetyistä lähestyvää kuolemaa merkityksellistävistä tahoista ei korostunut tuloksissa, läsnä olivat vain tytär tai vaimo ja kuoleva läheinen. Lääketiede osaksi torjuttiin ja osaksi se oli apuna, mutta se ei hallinnut. Usko oli usean kertojan arjessa koko ajan mukana, ja se läpäisi kaikkia elämänvaiheita ja tapahtumia, myös kuolemakokemuksia.

Monista menetyksistä ja vaikeuksista huolimatta iäkkäiden naisten yllättävän elämänmyönteinen asenne rakentui kerrontaan ja oli tunnistettavissa jo tapaamistilanteissa. Liekö myönteisyys vienyt heitä elämässä näin pitkälle ja johdattanut myös vaikeiden asioiden merkitysten uudelleen pohtimiseen. Myönteisyys koeteltiin elämänvaikeuksissa ja se konkretisoitui mm. toivon ylläpitämisenä, kestävyyttenä, päättäväisyytenä ja rohkeutena suuntautua ulospäin. Esimerkiksi vaikeasti sairaan aviomiehen hoitamisen ja melko aktiivisen osallistumisen yhdistäminen osoittivat rohkeata ja persoonallista toiminnan tapaa, kun viranomaisapua ei ollut saatavilla. Lisäksi ko. toimintatapa palautui uskoon ihmisen halusta elää ja kokea loppuun saakka. Pohdinnat hoitokäytännöistä toimivat yhtäältä suosituksena kyseisen toimintamallin hyödyistä, kun vaihtoehtona oli/on tavalla tai toisella sairaan ihmisen 'eristäminen' joko kotiin tai laitokseen. Toisaalta pohdinnat osoittivat iäkkäille kertojille tehdyn työn arvon ja oman minän merkityksen¹⁷. Näin kerronta myös hoiti iäkstä kertojaa (mm. Bruner 1987, 14).

¹⁷ Tänä päivänä konstruktionistisen näkemyksen mukaisesti minuutta, sen merkitystä sekä jatkuvuuden tai jatkumattomuuden kokemusta rakennetaan koko elämän ajan yhteydessä sosiokulttuuriseen (Marin 2002, 93).

9 IÄN JA KERRONNAN AVAAMA NÄKÖALAPAIKKA

Iäkkään naisen elämänvaihe tarjosi näköalapaikan elämään. Naisten pitkä ajallinen tarkasteluperspektiivi ja kerronnan reflektio muuttivat näkymää elämästä ja itsestä. Ensiksi kerronta oli tiedostavampaa, jolloin asioita ei otettu suoraan, vaan niitä arvioitiin ja tarkasteltiin etsien menneestä ymmärrystä. Menneisyyden kokemusten valikoituminen tapahtui nykyisyyden kontekstissa (mm. Kohli 1981, 67). Kerronnassa naisten sosiaalinen ja kulttuurinen perinne olivat mukana ja ne saivat ansionsa mukaan milloin kiitosta milloin kritiikkiä. Asioiden pohdinta ilmaisi, että iäkkäät kertojat olivat mukana jatkuvassa kasvussa ja muutoksessa.

Toiseksi iäkkäiden naisten tähän elämänvaiheeseen liittyi monentasoinen ja läheinen suhde aikaan (mm. Ricoeur 1981, 165). Nykyisyys rakentui kerronnassa monesta ajasta, kerroksina ja vastavuoroisesti, mutta myös sen rajallisuuden tunnistavana. Oman ajan ja elämän päättymisen läheisyys ilmeni viittauksina, *'kun on näin iällä'* tai *'kun aika käy vähiin'*. Kolmanneksi suhtautuminen itseensä oli muuttunut, kun itselle annettiin lupa elää ja nauttia ilman aiemmin elämää täyttäneitä velvoitteita. Samalla kuitenkin osa koki toimintakykynsä ja jaksamisensa heikentyneen. Vaikka mieli ilmensi elämänhalua, keho alkoi tuntua ja oireilla. Nämä muutokset iän ja kerronnan avaamalta näköalapaikalta olivat yhteydessä yhtäältä moniin elämäkokemuksiin ja tapahtumiin sekä niiden myötä kehittyneeseen kykyyn nähdä syvemmälle ja kauemmas elämän olemusta. Toisaalta nykyinen elämänvaihe yhdisti myös ajan determinaatioon ihmisen elämässä. Jerome Bruner (1987, 31) on avannut paljon ajattelua kerronnan ytimeistä. Tapamme kertoa ja sen myötä käsitteellistä omaa elettyä elämää muuttuvat lopulta resepteiksi kokemusten hahmottamiseen, ei vain ohjaamaan tätä päivää, vaan myös suuntaamaan tulevaan.

Elämäkartan piirroksissa useat alaspäin suuntautuvat 'piikit' ajoittuivat iäkkään naisen elämänvaiheeseen ja kuvasivat kohdattuja vaikeuksia, omaa tai läheisten sairauksia, kuolemantapauksia ja/tai lasten perheiden vaikeuksia. Kenenkään elämäkartan käyrä ei kuitenkaan jäänyt niihin, vaan kerronta eteni taas myönteisenä koettuihin asioihin, jotka tuottivat elämään mielekkyyttä ja mielihyvää, kuten esim. ystävyys, isovanhemmuus ja veteraanityö.

9.1 Menneestä nykyiseen - tiedostavasta ymmärtävään

Menneisyyden kokemukset ja tapahtumat toivat ymmärrystä tähän päivään sekä siirtyivät osaksi tulevaa (mm. Kaufman 1986, 150; Heikkinen 1994, 227). Agraarisen kulttuurin käytännöt ja normit toimivat nykyisyydessä lähinnä merkitysperspektiiveinä (Mezirow 1991), ne olivat 'läsnä', niitä tunnistettiin ja niillä oli yhteys nykyisyyteen, mutta ne eivät enää hallinneet elämää. Nykyisessä elämänvaiheessa mennyt sai myös symbolisen merkityksen, kun entinen maatalon naisen vanhan emännän paikka oli vaihtunut itsenäiseen elämään. Maaseudun naisen sosiaalisesta ja kulttuurisesta perinteestä nousi kerrontaan ja nykyiseen elämänvaiheeseen sieltä ammentuvia tärkeitä sisältöjä, kuten esim. toiminnallisuus, yhteisyys ja jopa omat luonnonmukaiset hoitomenetelmät. Erityisesti yhteisen elämän kokemus kulki mukana ja kristallisoitui kerronnassa oman ikäisten ystävien tärkeytenä. Ystävyysyhteys hyvään oloon oli havaittavissa usean iäkkään kertojan kohdalla, mitä kuvasi erään heistä sanoma: *'vanhetaan käsi kädessä'*. Myös ystävyys oli joillekin symbolista, sitä ylistettiin, mutta todellisuudessa sairastelu ja toimintakyvyn vaikeudet hankaloittivat yhteydenpitoa tai jopa estivät sen. Erittäin korosteisuuden kerronnassa sai lapsuudesta saakka kestänyt ystävyysyhteys. Ikätoverien ystävyys antoi mahdollisuuden nykyisessä elämänvaiheessa yhteisen elämän kokemiseen ja jakamiseen sekä menneiden yhteiseen muisteleamiseen. Lisäksi ikätoverien ystävyys ilmeni huolenpitoa toisesta.

Isovanhemmuuden perinne velvoitti ja palkitsi, mikä kerronnasta välittyi mm. tarpeellisuuden tunteena. Isovanhemmuus oli omien lasten elämän varoista seuraamista, kevennetyn vastuun kantamista (myös Marin 2002, 111). Samalla se toi jatkuvuuden, ilon ja hyödyllisyyden kokemuksia. Myös Jerrone (1993, 237) raportoi isovanhemmuudesta elämäkerrallista jatkuvuutta ja vastavuoroisuutta tuovana. Maaseudun naisen elämään oli kuulunut hoivaketjun jatkuminen ja sen vastavuoroisuus. Nyt tuohon perinteeseen oli tullut katkos, kun iäkkäät kertojat elivät itsenäistä elämää ja useimmat erossa lastensa perheistä, eivät *'syytinkiläisinä'*. Perinne eli kuitenkin lastenlasten hoivana ja muistoina omien vanhempien hoitamisesta. Iäkkäiden naisten kerronta kirkasti kontekstin tärkeyden, kun lastenlapset olivat useille kertojille *'kaikki kaikessa'*.

Nykyisessä elämänvaiheessa elämäkerronta jäseni ja eheytti omaa elämää, kun jokainen sai valita ja muokata millaista kuvaa itsestään ja elämästään hän halusi tuoda keskusteluun (mm. Riessman 1993, 11). Toiseen keskusteluun ja kerrontaan toi konkreettisuutta elämäkarta, jossa kunkin elämäkerronnan visuaalinen kuvaus sekä ihmetytti että ihastutti iäkkäitä kertojia. Monet vanhenemistutkijat ovat niin ikään havainneet kerronnan ja muistelun elämää koostavan merkityksen (mm. Heikkinen 1994, 234). Havainnot yhdistyvät moniin kerronnan sisäisiin tekijöihin (edellä Kenyon 1999, 41; Kenyon ja Randall 2001, 5-6). Kerronta tarjosi tulkinnan mahdollisuuden elämään. Nykyisyys oli näköalapaikka, ei vain menneeseen, vaan tiedostava suhtautuminen ja kokemustiedon viisaus näkyivät myös tämän päivän asioiden seuraamisena ja kannanot-

toina niihin. Kuvaavaa oli, että eletyn elämän kokemukset ja tapahtumat saivat naisten kerronnassa enemmän ymmärrystä kuin tämä päivä.

Sota-aikaan liittyvät kokemukset ja tapahtumat rakensivat vielä nykyisyyttä ja suorastaan ihmettelin tuon ajan kontekstin säilymistä mm. hartaana isänmaallisuutena. Se ilmeni esimerkiksi tämän päivän harrastuksissa ja kirjallisuuden valinnoissa. Sotaan lähteminen joillekin naisille oli ollut itsestään selvyys ja velvollisuus. Sota-ajan tapahtumia ei liiemmin vielä nytkään kerronnassa arvioitu, vaan velvollisuuden- ja vastuuntunteeseen oli kasvatettu ja kasvettu jo kotona. Tunne laajeni ja vahvistui sodan aikana suhteessa isänmaahan ja edelleen vastuulliseen perhe-elämään. Vaikka tämän päivän kerronnassa velvollisuus ja vastuullisuus olivat implisiittisesti läsnä, monia asioita ei enää otettu samalla lailla annettuina, vaan suhtautuminen oli tiedostavaa ja sallivaa. Kiipeätkin kokemukset näyttäytyivät kerronnassa elämän rikkautena, mikä epäilyksettä eheytti elämän kokonaisuutta.

Myös uskonto tuli esille lähes jokaisen naisen kerronnassa. Elämän näköalapaikalta mahdollistui kuitenkin myös kriittinen kerronta uskonasioista, joten niitä kyettiin ja uskallettiin tiedostaa yhä paremmin. Kerronnassa 'lapsen usko' välittyi erityisen hoitavana, sallivana eikä siihen liittynyt syyllisyyttä. Tällainen usko antoi perusluottamuksen elämään, päinvastoin kuin ahdas usko, joka liitettiin epävarmuuteen.

Tiedostaminen myös vapautti iäkkäitä naisia, mikä haastattelutilanteissa huokui levollisena olona ja minkä tulkitsin lupana elää omaa elämää. Myönteisyys ja vapautuneisuus asettuivat vastakkaisiksi tutkimuksen teoriaosassa esitettyyn vanhenemista loitontavaan kulttuuriin ja naisen vanhenemisen siinä saamaan negatiiviseen sävyyn (mm. Arber & Ginn 1991, 35-36; Hockey & James 1993, 9-18; Kangas & Nikander 1999, 13-17). Kerronta oli tietoinen sekä menneestä että nykyisestä, mutta se ammensi niistä usein vain parhaan.

9.2 Olemassaolon vapaus

Iäkkäiden naisten kerronnassa kokemus ajasta ilmensi olemassaolon vapautta. Ensiksi aika näytti koostuvan tekemisestä ja olemisesta, jossa aikaa oli. Se oli läsnä eikä aikaa tuotu esille jatkuvasti edellä kiirehtivänä, tavoittamattomana ja riittämättömänä. Siten monen iäkkään kertojan ihmettely kohdistui ajan kokemisen muuttumiseen: mihin aika on tänä päivänä kadonnut. Ennen aika ja elämä kuuluivat yhteen (ks. Heidegger 1926/2000, 496-503), niitä ei eroteltu, vaan oltiin läsnä siinä mitä tehtiin. Useat tutkimuksen naiset ilmaisivat kyllä työn paljouden, mutta ajan puute tuli esille harvemmin. Lähinnä maatalon emännillä oli vuotuistöihin liittyvä kiire. Ajan riittävyys korostui iäkkään naisen kerronnassa, joka loi rauhallista suhtautumista omaan vanhenemiseen. Siten ajan kokemuksellisuus ja kulttuurisidonnaisuus tulivat esille (esim. Ollila 2000, 12-14). Yhtymäkohtia näkyi niin ikään kertojasukupolven ajan elämää jäsentävään erillaiseen aikakäsitykseen. Maaseudulla luonnon syklisyys jäseni aikaa ja määrittä

töiden ajoittamista, mutta luonto antoi mahdollisuuden myös odotteluun. Sen sijaan lineaarinen aikakäsitys aikatauluineen ja kalenteripäivineen antaa kovin vähän tilaa olemassaolon vapauden tunteelle. (Vrt. Ollila 2000, 18-19, 32-47.)

Toiseksi elämän ihmettely ja ihastelu antoivat aikaa ja siten olemassaolon vapautta sekä mahdollisuuden nähdä ja kokea enemmän. Jo Descartes oli oivaltanut tämän ihmettelyyn sisältyvän ihmeen (Heinämaa 2000). Ihmetys oli hänelle ensimmäinen kaikista tunteista, kun muilla tunteilla rakkaus, viha, halu, ilo ja suru on kaikilla vastakohtansa, mutta ihmettely on vapaa kaikista vastakaisuuksista. Se ei arvioi kohdettaan hyvänä eikä pahana, vaan pysähtyy ja suostuu empivään ja odottavaan tilaan. Vain ihmettelyyn kykenevällä ihmisellä on vapaa ja liikkuva mieli, ja hän kykenee vielä kehittymään. (Heinämaa 2000, 52-59.) Iäkkäiden kertojien kyky pysähtyä ja nauttia kertoi asenteesta, jossa oli tiedostettu tämän hetken arvo, kun huomina oli epävarma. Ihmetyksen aihe oli jo oma ikääntyminen, kun vuosien kuluminen oli tapahtunut huomaamattomasti, *'itseltä salaa'*. Vanhenemisen *'salaisuus ja kavaluus'* tuli esille sisällä, itseltä piilossa olevana, jopa yllätyksellisenä verrattuna näkemykseen vanhenemisen naamioista, *'the mask of ageing'* (Gubrium 1986), joka kätkee ja peittää taakseen muuttumattoman minän. Featherstone & Hepworth (1991) kuvaavat vanhenemisen naamioita siten, että se piirtää jännitteen ulkoisen olemuksen sekä sisäisen kokemuksen ja persoonan välille. Jälkimmäinen alkaa prominoida tietoisuuttamme, kun vanhenemme. (Emt., 382.)

Kolmanneksi lukeminen tuli ikää myöten yhä tärkeämmäksi ja toi iäkkäille kertojille olemassaolon vapautta, ajan ja henkisen vapauden kokemuksina. Se oli yhteydessä moniin myönteisiin tekijöihin nykyisessä elämänvaiheessa. Lukeminen helpotti omien vaikeiden elämänkokemusten käsittelyä, se auttoi jäsentämään niitä ja toi samaistumisen kokemuksia, kuten esimerkiksi Pääntalon kirjojen kautta puhe kääntyi oman avioliiton vaikeuksiin. Lukeminen toi mieleen avaruutta. Kun oma liikkuminen oli rajoittunutta, lukeminen antoi sijaa mielikuvitukselle sekä mahdollisuuden haaveilla niistä maisemista ja paikoista, joista luki. Edelleen lukeminen toimi ikkunana nuoruuteen ja muistoihin, mikä paljastui kirjavalinnoista, esim. talvisotaa ja maalaiselämää käsittelevistä kirjoista. Lisäksi lukemisella haluttiin pysyä asioissa ajan tasalla ja vielä viimeiseksi, usean kertojan mainitsemana, lukemisen uskottiin ehkäisevän dementoitumista. Joku kertoi saaneensa mallin lukuharrastukseen isältä: *'Vein isälle kerran Pikku jättiläisen, se luki sen moneen kertaan kuin raamatun.'*

Edelleen runot, musiikki, käsityöt, luonto ja vielä liikunta yhdistyivät luovuuden kautta olemassaolon vapauteen. Työn ja perheen aikana korostuivat monen kertojan kohdalla käsityöt. Nykyisessä elämänvaiheessa ne eivät tulleet esille samassa määrin, mikä oli ymmärrettävää, kun katsoi joidenkin kertojien jäykistyneitä ja koukistuneita sorminiveliä. Mutta käsityöihmiseksi itsensä luokitelleet olivat sitä edelleen. He halusivat esitellä omia töitään ja monen kodista näkyi käsityötaito. Useimmilta löytyi edelleen jokin pieni käsityö, kuten sukan-kudin, joskin sitä vähäteltiin suhteessa aiempiin töihin. Taustalla oli havaittavissa edelleen implisiittisesti se, että jotain hyödyllistä pitäisi tehdä. Käsityö oli aikanaan tarjonnut naiselle myös sosiaalisesti hyväksytyyn levähdyksen arjesta. Musiikki tuli vain parin kertojan mainitsemana esille elämäniloa tuovana teki-

jänä ja molemmilla musiikista nauttimisen juuret olivat pitkällä menneessä ja josuvun perintöä. Iäkkäät kertojat olivat eläneet lähellä luontoa ja yhä vielä luontosuhde koettiin läheiseksi ja mieluisaksi, vaikka se toteutui monen kohdalla vain näkymänä ikkunasta tai parvekkeelta. Ehkä elämän ja ajan rajat, syntymä ja kuolema ovat paljain juuri luonnossa, jonka osaksi iäkäs ihminen itsensä tuntee. Lisäksi luonnon kiertokulku symboloi monin tavoin elämän kehää (mm. Hockey & James 1993, 29; Lindqvist 2003, 29-32).

Liikunta taas yhdistettiin sekä mieleen että kehoon, kuten aviomiestänsä pitkään hoitanut kertoja koki käynnit järjestetyssä jumpassa *'henkireikäni'*. Liikunnan monipuolista hyötyä tuotettiin kokemuksissa konkreettisesti, kun liikunta illalla toi unta ja aamulla sen avulla saatiin keho liikkeelle, *'käyntiin'*. Taustalla motivoimassa oli halu oman toimintakyvyn ja itsenäisyyden säilyttämisestä mahdollisimman pitkään. Riitta-Liisa Heikkisen (1995) tutkimuksen kerronnallisessa aineistossa tuli niin ikään esille iäkkäiden henkilöiden liikunnalla tavoittelema hyöty, kun liikunta koettiin terveyttä, toimintakykyä ja tyytyväisyyttä tuovana (emt., 312). Myös Marjatta Marinin (1999) tarkastelussa liikunta ilmeni eräänä hyvän vanhenemisen keskeisenä ehtona, mikä näkyi eri ikäpolvien suuntautuneisuudessa harrastuksiin (emt., 191, 207-208).

Ja viimeiseksi elämänhalu oli tunnistettavissa tekijänä, joka oli säilynyt ja toi iäkkäiden naisten kerrontaan ja elämään olemassaolon vapautta haluna toimia, vaikka toimintakykyyn oli tullut sitä hankaloittavia tekijöitä. Elämänhalun säilyminen oli implisiittisesti kaikkien edellä esitettyjen iäkkään ihmisen olemassaolon vapautteen liittyvien tulkintojen taustalta. Joustava ja tasapainoa etsivä mieli sekä kyky ylläpitää elämään mielekkyyttä tuovia tekijöitä olivat osaltaan tuomassa elämänhalua ja edesauttoivat sen säilymistä. Lisäksi elämänhalu yhdistyi epäilemättä mielialaan. En havainnut tutkimuksen iäkkäillä kertojilla depressiivisyysoireita, joten hankaliin asioihin ei juututtu eikä alakulo jäänyt perusvireeksi elämään. Nuorekkaan mielen omaava kertoja mainitsi mielialasta puhuttaessa, että *'siitä on pidettävä huolta'*.

Olemassaolon vapautta pikemminkin rajoitti kuin tuotti se, että useat tutkimuksen naiset eivät halunneet tai uskaltaneet kiinnittyä vanhuuteen (myös esim. Hurd 1999). Tämä kertoo osaltaan vanhuuteen liitetyistä mielikuvista, suhtautumisen jäykkyydestä ja vanhuuden *'toiseudesta'*, jolloin vanhuus mielletään mm. fyysisenä ja henkisenä haavoittuvuutena sekä pitkäaikaissairautena ja riippuvuutena (ks. mm. Estroff 1993, 251-252; Hepworth 1993, 33-34). Jopa iäkkäimmät tutkimuksen naisista epäröivät vanhaksi ihmiseksi asettumista. Itsensä kokonaan vanhaksi nimittäneitä oli vain vanhin, 92-vuotias kertoja ja kertoja, jonka toimintakyky oli melko rajoittunutta. Edellisellä tunne vanhuudesta oli tullut noin 90-vuotiaana kesäjuhlakentällä väsymisestä ja jälkimmäiselle, 83-vuotiaalle kertojalle liikuntakyvyn huomattavasta menettämisestä. Mutta heillä kummallakaan kasvaminen ei ollut lakannut, vaan henkinen kasvu tuli esille, kun elämää pohdittiin ajan ja elämäkokemuksen läpi.

9.3 Vanheneva keho ja mieli - erikseen ja yhdessä

Monen iäkkään kertojan kohdalla tekeminen ja toiminta-areena olivat kaventu-
neet ja keho¹⁸ alkoi muistuttaa itsestään iän ja lisääntyvien sairauksien myötä
(ks. myös Heikkinen, R-L. 1996, 196; 2000a, 479; Öberg 1996, 715). Kun elämään
tuli jokin arkea hankaloitava tai vanhuudesta muistuttava tekijä, iäkkäiden
naisten mieli¹⁹ etsi kerronnassa siihen tasapainoa. Mieli ilmeni elämänhaluna
eikä halunnut kiinnittyä vanhuuteen. Heikkenevä ja oireileva keho oli koko
ajan kerronnan kokemuksissa läsnä, samalla kun mieli haki selviämisen ja pär-
jäämisen kokemusta. Siten elämänhaluinen mieli, iätön luonne sekä heikenty-
nyt ja oireileva keho koettiin samanaikaisesti. Tämä tasapainon etsiminen ver-
tautuu ikääntymistutkimuksessa mm. mielen kompensatioon (Helin 2000, 173-
176), joustavaan ja mukautuvaan mieleen (Brandtstädter 1997, 116,123-124) sekä
kykyyn tai mahdollisuuteen käyttää sopeutumisstrategioita valikointia, opti-
mointia ja kompensointia (Baltes & Baltes 1990, 21-22). Tutkimuksen iäkkäiden
kertojien elämänhalu ja halu toimia näyttivät säilyneen elämän edetessä ja oli-
vat yhteydessä edellisen luvun kuvauksiin olemassaolon vapaudesta. Omaan
luonteeseen liittyvät ilmaisut osoittivat pysyvyyttä ja siten samuutta: *'oon ollut
aina kova ja päättävä luonne'*. Tässä voidaan nähdä yhteyksiä Heikkisen (1994,
233; 1996, 198) luonnehdintaan siitä, että samuus ja minuus kulkevat elämässä
käsi kädessä ja Ricoeurin (1991, 198) näkemykseen samuuden ja minuuden dia-
lektiikasta, jossa välittäjänä on kertomus.

Eletty elämä ajan vaurioiden paikantui kehoon, mikä iäkkäiden naisten ker-
ronnasta erottui väsymisenä, voimien vähenemisenä ja jaksamattomuutena se-
kä toimintojen hidastumisena. Elämän edetessä myös terveysnäkökulma alkoi
yhä enemmän prominoida ja näkyä monen kertojan kohdalla elämää hankaloit-
tavina sairauksina. Samalla terveyden arvo tunnustettiin ja sitä tuotettiin kiitol-
lisuuden aiheena *'siitä oon kiitollinen, että oon saanu olla niin terve'*. Vanhenemista
ei kuitenkaan rakennettu suoraan sairauksista, vaan niihin tehtiin jopa rajaa.
Toimintakyvyn heikkenemisestä kertoessaan moni jatkoi toteamalla, kun on jo
'niin iällä' ja tehnyt *'ikänsä raskasta työtä'*. Tämä osoitti kokemustiedon viisautta,
kun tänä päivänä gerontologisessa tiedossa mietitään vanhenemista ja toimin-
takykyä sekä edelleen arjesta selviytymistä. Niitä ympäröivät monet toisiinsa

¹⁸ Mielen ja kehon erottelun ontologian problemaattisuutta on käsitelty filosofisena kysy-
myksenä (ks. edellä Heidegger 1926/2000, Beauvoir 1949/1999, Merleau-Ponty 1962, Lai-
ne 1993, Heinämaa 1996, 2000, Palin 1996). Edelleen monet vanhenemistutkijat (esim.
Kaufmann 1986, Tikka 1994, Tornstam 1994b, Laslett 1996, Öberg 1996, Andrews 1999,
Heikkinen, R-L. 2000a) ottavat kantaa mieli-ruumis -dualismiin. Lisäksi konstruktivistin-
nen paradigma nähdään jopa kritiikkinä dualismille (ks. Gergen 1985, 271; Wahlström
1997, 2-3). Tässä tutkimuksessa tietoisena yllä olevista keskusteluista vanheneva mieli ja
keho osaksi erottuivat kerronnassa, mutta yhdistyivät kokemuksellisesti.

¹⁹ George Meadin (1934/1962) määrittelyssä mieltä ei voi tarkastella vain inhimillisen yksi-
lön organismin näkökulmasta, vaikka 'fokus' on siellä. Mieli on kuitenkin olemukseltaan
sosiaalinen, myös sen biologiset funktiot ovat ensisijaisesti sosiaalisia (emt., 133). Mead
asettaa sekä mielen että itsen sosiaalisen prosessin termeiksi (emt., 186). Tässä tutkimuk-
sessa mieli sai kokemuksellisen sisällön: *'minun mieleni ei oo kokonaan vanha'*, missä to-
teamuksessa mitä ilmeisemmin ovat mukana sekä biologinen että sosiaalinen konteksti.

yhteydessä olevat, vaikuttavat ja/tai altistavat tekijät, joissa vanhenemisprosessien aiheuttamat muutokset saattavat olla vain aste-eroja oire- ja sairausmuutoksiin (Heikkinen, E. 2000b, 221-222; ks. myös 2002, 27; vrt. Verbrugge & Jette 1994). Elämänkulussa kohdatut rasitustekijät ovat vaikuttamassa toimintakykyyn sekä yksilöllisten prosessien että ympäristön ja sosiaalisen tuen kautta. Samalla terveyden ja vanhenemisen sidos oli yhteydessä koko elettyyn elämään. Eino Heikkinen (1995) toteaa 'tervettä vanhenemistä' käsittelevässä artikkelissaan, että terveys ja vanheneminen ovat sosiaalisia, kulttuurisia ja lääketieteellisiä käsitteitä sekä lisäksi ajassa muuttuvia (emt., 114-116).

Kerronta rakensi myös suhtautumista kehon vanhenemismuutoksiin, kun oman elämänhistorian tapahtumat, toiminnat ja tunteet valikoituivat kerrontaan. Historia kulkee jokaisessa elämäkertomuksessa (ks. Bruner 1986b, 153; 1990, 43-44; myös McLeod 1997, 33-34), mutta myös keho on historia (Merleau-Ponty 1962, 81), joka osaksi kätkee ja osaksi paljastaa elettyä elämää. Iäkkäiden kertojien suhtautumistavoista omaan vanhenemiseen saattoi havaita pienen epäilyn jaksamisen suhteen, kuten *'kyllä se nyt taitaa ruveta olemaan'*. Toimintojen hidastumisesta kerrottiin lähes poikkeuksetta kohdistamalla puhe yksityiskohtaiseen konkretiaan, jalkoihin, mutta jalat myös symboloivat liikkumisen tärkeyttä iäkkäälle ihmiselle. Jalkoja kuvattiin kankeiksi, hitaiksi, väsyviksi tai *'oon huonojalkainen'*. Edelleen toimintojen hidastuminen ja entistä nopeampi väsyminen aiheuttivat harmia ja ärtymyksen tunteita, *'suututtaa, jalat ei kestä'*. Lisäksi melko itsenäisesti selviytyvien naisten kerronnasta tuli esille väsymisen tunnistaminen, mutta sen humoristinen leimaaminen ja mitätöiminen *'liekö laiskuutta'*. Suhtautumistavat rakentuivat kerronnassa ja tulivat omina kokemuksiina arvioiduiksi (ks. Labov & Waletzky 1967, 37). Lisäksi nämä tulkinnalliset tavat suhtautua ikäväsymisen tuntemuksiin kertoivat elämänasenteesta, jota voi yhteisesti luonnehtia peräänantamattomaksi. Tämä korostui pientilan emännän elämäntilanteessa. Jaksamisen ongelma toi tähän päivään dissonanssia: yhtäältä elämää leimasi sallivuus ja halu säästää itseä, toisaalta taas halu säilyttää oma itsenäinen elämä.

Harmistuneen ja jopa aggressiivisen suhtautumisen takana elämänkulussa ilmeni sisukkuutta ja suoranaista taistelua, kun elämäkin oli muodostunut osaltaan taisteluksi alkoholin vaikeuttaessa perhe-elämää. Ikäväsymisen mitätöiminen taas saattoi liittyä useamman kertojan kokemaan aikaan, jolloin jaksamisen ongelmat oli salattava, ettei leimattu laiskaksi. Tekemisen kulttuuri tuli esille erityisesti agraarisessa yhteisössä. Nainen ei voinut väsymyksen tunteita ilmaista, joten niiden myöntäminen ei ollut helppoa nytkään (vrt. Honkasalo 1993). Tätä päivää ja suhtautumistapaa vanhenemiseen leimasivat nuorekas ja/tai aktiivinen mieli, johon väsymisen myöntäminen ei edes sopinut.

Iäkkäät kertojat rakensivat elettyä elämänsä mieluusti tekemisen kautta, mikä oli keskeisesti maaseudun naisen perinteistä elämää ja siten lähtemättömästi mielessä. Nykyisessä elämänvaiheessa toiminnallisuus oli luonnollisesti vaatimatonta, mutta mieluisaa. Toiminnallisuus esti liiallisen keskittymisen omiin vanhenemismuutoksiin, toimintakyvyn menetyksiin ja sairauksiin. Toimintakyvyn menetysten suhteesta aiemmin omaksuttuihin päämääriin on to-

dettu mm., että juuttumisen sijasta joustava suhtautuminen ja omien vertailukriteerien muuttaminen helpottavat oman minäkuvan säilymistä (mm. Brandts-tädter 1997, 120). Helppoa tuo sopeutuminen ei aina ollut, kun oli kyse pitkälle elämässään itsenäisesti selviytyneistä naisista. Myös Satu Helin (2000, 173) toteaa, että toimintakyvyn kompensoinnissa mielen osuus on keskeinen osa koko kompensatioprosessia, kuten oman tilanteen arviointia ja tavoitteiden asettamista.

Voimien ja jaksamisen väheneminen ilmeni huolena arjen sujuvuudesta, hyvin käytännöllisinä asioina, jotka kerronnassa usein kilpistyivät sekä toiveeseen saada olla kotona että pelkoon laitokseen joutumisesta. Useimmat tutkimuksen naisista olivat omaksuneet agraarisen kulttuurin vanhan ihmisen elämisen mallin, jossa ei ollut tarvinnut muuttaa mihinkään ja jossa nainen vanhelessaan oli talon vanha emäntä. Hoivan vastavuoroisuus oli tiedossa eikä toimintakyvyn heiketessä ollut pelkoa joutumisesta mihinkään. Kerronnan taustalta oli tulkittavissa tämä yhteisöltä omaksuttu malli sekä samalla huoli siihen tulleesta muutoksesta ja sen aiheuttama epävarmuus.

Tutkimuksen naiset halusivat säilyttää itsenäisyytensä. Vaikka toiminnot olivat hidastuneet ja veivät paljon aikaa, kukaan tutkimukseen osallistuneista ei halunnut muuttaa edes palvelutaloon. Päinvastoin palveluasuntoihin liitettiin epäily, että siellä *'passataan'* avuttomaksi. Erityisesti ilman mukavuuksia asuva kertoja oli miettinyt asiaa ja toi esille, että *'siellä tulee pian huonokuntoiseksi'*. Puheessa oli aavistus objektivoivan kohtelun mahdollisuudesta. Yhtäältä palvelukoti-instituutio normeillaan voi käyttää valtaa ja toisaalta iäkkäiden ihmisten ryhmä voi tukahduttaa yksilön tahdon.

Vanheneva mieli ja keho erottuivat kerronnassa, mutta yhdistyivät kokemuksellisesti. Kokonaisuus alkoi painottua kerronnassa, mitä pidemmälle elämä eteni. Iäkkäät kertojat suhtautuivat kehon vanhenemismuutoksiin ja toimintakyvyn menetyksiin luonnollisina ja väistämättöminä, jopa vähämerkityksellisinä verrattuna mielen virkeyteen ja kognitiivisten kykyjen säilymiseen. Tällä voidaan nähdä yhteyksiä sopeutumisstrategioiden (edellä Baltes & Baltes 1990) käyttöön. Edelleen koko elämän arvot olivat vanhenemisen myötä henkistyneet, samalla tiukat tekemisen ja hyödyn raamittamat arvot menettivät merkitystään (vrt. Tornstam 1994a,b).

10 MITÄ KERRONTA RAKENSI – TULOSTEN YHTEENVETO

Tutkimuksen tavoitteena oli pyrkiä ymmärtämään vanhuutta ja vanhenemista iäkkäiden naisten elämäntarinan kautta. Tutkimuksen lähestymistapa yhdisti elämää ja kerrontaa. Elämäntapahtumia ei oletettu vain tapahtuneiksi, vaan ne rakentuivat uudelleen iäkkäiden kertojien mielessä tapahtumina, tunteina ja toimintoina. Edelleen ne rakentuivat yhteydessä ympäröivään elämään, sen sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. (Ks. Bruner 1987, 11-12; Guba & Lincoln 1994, 110-111.) Kerronta tarjosi iäkkäille naisille tulkinnan mahdollisuuden elämään. Yhtäältä kerronta etsi yhteyksiä ja merkityksiä, toisaalta se eteni ajassa ja kokemuksissa, myös elämäntarinan johdattamana. Siten keskustelua ja kerrontaa veivät aika ja merkitykset, jolloin asioiden saamat merkitykset yhdistyivät paitsi nykyisyyteen myös elämäntarinaan. Lisäksi elämäntarinnassa rakentui yhteys, juoni, joka tuli ymmärrettäväksi laajemmassa elämän yhteydessä ja erilaisina suhtautumistapoina vanhenemiseen. Tuloksissa ensiksi iäkkäiden naisten yksilölliset kokemukset ja tapahtumat loivat kunkin omaa elämää ja suhtautumista vanhenemiseen. Toiseksi usean kertojan jakamat kokemukset välittivät kuvaa naisen elämästä, johon tulivat mukaan kertojaskupolven ajan yhteisö ja sen kulttuurin traditiot. Samalla näkyi tuon ajan naisen elämään avasi ymmärryskontekstia vanhenemistulkinnolle. Kolmanneksi iäkkäiden kertojien kokemukset välittivät kuvaa aikamme vanhuudesta.

Iäkkäiden naisten kerronta lapsuuden maisemista oli vähäistä. Sieltä heillä oli kuitenkin paljon arvokasta ammennettavaa, kuten oppiminen työhön ja vastuuseen, yhteisöllisyys, moraaliset ja uskonnolliset arvot sekä isänmaallisuus. Aika sai osakseen myös kritiikkiä kohdistuen esimerkiksi tyttöjen koulutuksen eväämiseen ja liian ahtaaseen uskontokasvatukseen, tosin tarinan reflektion ja nykyisyyden ymmärryksen myötä. Elämän edetessä monet elämänvaikeudet nousivat muistoista kerrontaan, kuten läheisten sairaudet, kuolemat, maatalon naisen työn raskaus, avioliiton vaikeudet ja sota-aajan kokemukset. Tällöin elämän tavalliseen arkeen tuli katkos tai ongelmia (Labov & Waletzky 1967, 34; Bruner 1999; 1990, 47-48), joihin iäkkäät kertojat etsivät selitystä ja ymmärrystä (Polkinghorn 1988, 21, 171-174). Niille löytyi usein tulkinta, joka palveli sekä

nykyisyyttä että iäkästä kertojaa ja jossa pitkä elämäkokemus sekä kerronnan avaamat mahdollisuudet yhdistyivät. Kulttuurin malli ja traditiot tulivat vahvana maaseudun naisen elämään ja sosiaalistivat yhteiseen elämään. Yhteisyys väritti kertojasukupolven naisen olemisen tapaa ja kerrontaa, kun elämä rakentui perheen, isovanhempien, ystävien ja naapureiden sekä kyläyhteisön kautta. Perheyhteys tuli kerronnassa korostetusti esille. Joskus sosiaalinen saattoi suorastaan peittää oman henkilökohtaisen elämän. Kertojien kokemuksissa yhteisyyttä koettiin ja luotiin, sillä monet sekä materiaaliset että henkiset asiat olivat yhteisiä.

Iäkkäiden kertojien kiinnittyminen koko elämään tuli näkyviin. Eletty elämä, tärkeinä tapahtumina ja kokemuksina matkasi nykyisyyteen sekä loi yhteyttä ja ymmärrystä eteenpäin elämässä (ks. Bruner 1990, 43). Näin yksittäiset tapahtumat eivät olleet erillisiä, vaan niillä oli merkitys ja paikka kunkin elämän kokonaisuudessa (mm. Polkinghorne 1988, 6,18; ks. myös Bruner 1996, 133-136). Siten kerronta antoi merkityksen nykyisyydelle osana sitä yhteyttä, johon menneisyys ja tulevaisuus liittyivät. Eletystä elämästä iäkkäät kertojat olivat omaksuneet myös vanhan naisen mallin. Tämä päivä oli kuitenkin kulttuurisesti toinen, missä entinen eli muistoina sekä oli tiedostamisen ja arvioinnin kohteena. Iäkkään naisen elämänvaihe ja kunkin suhde vanhenemiseen rakentuivat kerronnassa eletyn elämän kautta, kulttuurin ja historian läpäisemänä sekä geneettisen koodin evästämänä. Erilaiset suhtautumistavat kuvasivat elämän edetessä sekä pysyvyyttä ja jatkuvuutta että muutosta. Tulkinnat nuorekas, salliva, herkkä, rauhallinen sekä aktiivinen mieli suhtautumisessa omaan vanhenemiseen eivät olleet erillisiä, vaan iäkkäiden kertojien kokemukset ja tapahtumat tunteineen ja toimintoineen loivat niitä merkityksinä nykyisyydessä. Samalla iäkkään ihmisen elämäkerronnan eksistentiaalis-ontologinen merkitysulottuvuus tuli esille.

Elämä kohtalona ja omina valintoina -teemaan välittyivät kerronnasta yhtäältä naisen elämän kohtalomaiset vaikeudet, kuten aviopuolison alkoholiongelma tai oma halvaantuminen. Toisaalta siihen tulivat kertojasukupolven naisten aikaan nähden itsenäiset valinnat, kuten työskentely myös kodin ulkopuolella. Suhtautumista vanhenemiseen kuvasi nuorekas mieli, joka rakentui elämäkerronnassa ja yhdistyi mm. itsenäisyyteen, rohkeuteen sekä huumorin täyttämään elämänasenteeseen. Edelleen tämän suhtautumistavan omaavat korostivat haluaan pysyä ajassa ja elämänmenossa kiinni mm. harrastamalla lukemista. *Kova elämä* taas rakentui kerronnassa, jota raamittivat tiukka työn tekeminen ja toinen toistaan seuraavat menetykset. Kerrontakokemukset kuvasivat yksin selviytymistä ja pärjäämistä. Nykyisessä iäkkään naisen elämänvaiheessa elämän kovuus oli vaihtunut sallivuuteen, lupaan olla ilman velvoitteita ja pakkoa. *Elämä hoivaajana ja hoitajana* -teeman keskeinen juonne oli aviomiesten pitkäaikainen ja vaikea sairaus sekä sen myötä aviopuolisoiden muuttuminen hoidettaviksi. Tuota aikaa ei tuotu esille raskautena, vaan puolison hoitaminen loppuun saakka oli velvollisuuden ja vastuun täyttämistä, mikä toi osaltaan tyytyväisen, mutta osaltaan myös herkän ja aran mielen. Herkkyys tuli esille jo elämän varrella ja nyt suhtautumisessa omaan vanhenemiseen ja mah-

dolliseen omaan avuttomuuteen. Herkkään mieleen yhdistyi luovuuden voimavaroja, kuten runojen kirjoittaminen, luontoyhteyden säilyttäminen ja musiikin harrastaminen. *Elämä lahjana* rakentui kerronnassa yhtäältä hyvin epäautenttisesta naisen elämästä ja toisaalta hyvin uskonnollisesta elämästä. Edellisessä elämäntehtävänä korostui avun tarpeessa olevien läheisten pyyteetön auttaminen ja jälkimmäistä leimasi arjessa eletty usko Jumalaan turvaten. Molemmat kantoivat rauhalliseen nykyisyyteen ja suhtautumiseen omaan vanhenemiseen. Viimeinen teema *toimielias elämä* ilmeni ensiksi maatalon naisen työn täyttämänä ja raskauttamana elämänkerrontana. Toiseksi se oli pidemmän koulutuksen ja oman ammatin omaavan virkanaisen kerrontaa. Molempien toimieliasista arkea yhdisti tänä päivänä osallistuminen ympäröivään elämään, erityisesti yhdistystoimintaan ja edelleen aktiivinen suhtautuminen omaan vanhenemiseen. Jälkimmäistä kerrontaa sävytti vielä aktiivisuuden lisäksi hyvin tiedostava asenne elämään ja vanhenemiseen.

Iäkkäät naiset loivat paitsi omaa elämänkerronnasta paljastettavissa olevaa suhdetta vanhenemiseen myös aikamme vanhuutta. Kokemuksellista vanhuutta ja nykyistä elämänvaihetta he tuottivat hyvin myönteisin määrein. Siihen liittyi keskeisesti olemassaolon vapauden tunne omassa iäkkään ihmisen elämässä. Kerronnassa se oli ensiksi *ajan vapautta*. Elämänajan objektiivinen raamittaminen ja ajan lineaarisuus menettivät logiikkansa. Aika oli sekä konkreettisesti läsnä että läpäisi elämää. Aika häipyi usein merkitysten alle elämänkerronnassa, jolloin merkitykset jäsensivät tapahtumia, kokemuksia ja niiden ajoittumista. Iäkkäät kertojat elivät siten monessa ajassa yhtä aikaa ja erikseen. Subjektiivinen aika ja kerronta olivat kietoutuneet vastavuoroisesti kertojasukupolven ajan yhteisöön ja kulttuuriin, mutta samalla myös nykyisyyteen ja kerrontahetkeen, jakamiseen kertojan ja kuulijan välillä (vrt. edellä *'story time'*, ks. Kenyon ym. 1999, 45; Kenyon & Randall 2001, 6-7). Ajallisuus jäsentää kuitenkin inhimillistä olemassaoloa ja se ulottuu myös kerrontaan, kuten Ricoeur (1981, 165) toteaa. Ajan vapaus ei tarkoittanut iäkkäiden naisten kerronnassa pelkästään vapauksia lineaarisesti etenevästä ja usein aikatauluina kahlitsevasta kronologiasta, vaan miten ikä ja kerronta antoivat mahdollisuuden koota oman elämän merkityksellisiä palasia ja itseä sekä ajassa että elämänkulussa.

Toiseksi olemassaolon vapaus näyttäytyi kerronnassa *toiminnan vapautena*. Sitä ilmaistiin mm. lupana olla ja elää haluamallaan tavalla, sallivuutena sekä mahdollisuutena osallistua ja toimia oman toimintakyvyn suomissa rajoissa esim. veteraani- ym. järjestötoiminnassa. Aiemmin elämää rajoittaneet velvollisuudet ja vastuullisuus olivat poissa. Kolmanneksi olemassaolon vapautta ja siten myönteiseksi koettua vanhuutta ilmensi *henkinen vapaus*, joka osoitti kertojien kykyä pohtia ja arvioida elettyä ja koettua (ks. Labov ja Waletzky 1967, 37; Heikkinen 1996, 202) tai pysähtyä ja ihmetellä elämää. Lisäksi henkisen vapauden aitoja ilmauksia olivat lukeminen, runojen kirjoittaminen, musiikin kuuntelu sekä eläminen mielikuvien ja haaveiden maailmassa.

Kerronnan kuva vanhuudesta sai toisen ilmeen, kun vanhuutta torjuttiin, loitonnettiin itsestä ja 'työnnettiin' aina vain kauemmaksi. Runoihin tuntojaan purkanut iäkäs nainen kuvasi eräässä säkeessään:

'Pienet ihmiset ja vanhat unohdetaan,
arvovallan välillä on liian suuri rako,
toisilla eläkkeet ja palkat liian suuret,
taas on toiset ei kun aivan pienet.
Kaikki aika lailla pelottaa,
miten tässä käy,
ikäihmisellä ei ollenkaan mitään arvoa,
eikä parempaa toivoa näy.'

Vanha kansanviisaus sanoo, että *'vanhuus ei ole vika'*. Kuitenkin tämä tutkimus osoitti sekä vanhuuden myönteisyyden että sen pelottavuuden. Vanhuudesta puhuttiin verhoituna, kun tulevaisuus pelotti. Yhtäältä vanhuutta ja vanhene- mista saatettiin pitää liian abstrakteina käsitteinä samaistua, kuten Sharon Kaufmanin (1986, 161; 2000, 109) tutkimuksessa, sen sijaan puhuttiin toiminta- kyvyn menetyksistä ja arkisen elämän hankaloitumisesta. Toisaalta vanhuuden jälkeen ei ole seuraavaa ikävaihetta odotettavissa, vaan siellä on piste, kuten Timo Airaksinen (2002) pohtii vanhuuden olemusta tulevaisuusorientaation loppuna ja suuntautumisenä lapsuuden mielikuviin. Samoin Kaufman (1986, 2000) toteaa tutkimuksessaan, että iäkkäiden kerronta reflektoi mieluummin elettyä elämää tulevaisuuden ja mahdollisuuksien puuttuessa. Kuitenkin hän toteaa, kuten tässäkin tutkimuksessa, että merkitys voi syntyä vain nykyisyy- dessä, josta mennyttä ei voi erottaa. Vaikka iäkkäät kertojat kartoivat vanhuut- ta käsitteenä, kerronta suuntautui myös nykyiseen elämänvaiheeseen etsien näköaloja ja ymmärrystä menneestä.

Kaiken kaikkiaan vanhuuskuvaa ja uskallusta kiinnittyä vanhuuteen rasit- tivat eniten epävarmuus toimintakyvyn ja terveyden menetyksestä, mihin jou- tuu ja kuka hoitaa. Yhteiskunnallinen vanhuus määrittyi siten epävarmuutena, muutoksen ja toiminnan kohteeksi joutumisen pelkona sekä asettui näin ollen käänteiseen suhteeseen kerronnan luomaan kokemukseen omasta vanhuudesta. Objektiivisen vanhuuskuvan negatiivisuudesta huolimatta useimpien iäkkäi- den kertojien tähän päivään ja tulevaisuuteen toi levollisuutta usko sekä sen myötä luottamus Johdatukseen ja edesmenneiden läheisten jälleennäkemiseen. Monen iäkkään kertojan mielessä ajallinen elämä sai merkityksensä sitä seuraa- vasta iankaikkisesta elämästä (myös Ollila 2000, 108). Lisäksi yhteys elämän jatkuvuuteen ja iloon löytyi lastenlasten, ystävien ja mm. veteraaniryönn kautta.

11 POHDINTA

11.1 Tutkimuksen luotettavuus

Luotettavuuden tarkastelu liittyy keskeisesti kerronnallisuuteen ja sen avaamaan tutkimukselliseen lähestymistapaan. Iäkkäät naiset kertoivat elämänsä tapahtumia ja kokemuksia, jolloin elämänkerronnan 'totuus' palautuu tutkimuksessa edellä ilmenneeseen jaotteluun kerronnan ulkoisista ja sisäisistä tekijöistä (edellä Kenyon ym. 1999, 41; Kenyon ja Randall 2001, 5-6). Edelliset muistuttivat kerronnassa tapahtumien raportointia ja jälkimmäiset olivat yhteydessä kerronnan omaperäiseen ytimeen. Naisten kerronnassa ulkoiset kriteerit painotettiin historiallisten esim. sota-ajan tapahtumien ajoittumiseen ja paikantumiseen sekä oman ja perheen elämänhistorian faktoihin, kuten esimerkiksi lasten syntymiin ja sairauksiin. Kerronnan ulkoiset tekijät liittyivät usein tapahtumien kronologiaan ja Labov ja Waletzky (1967) raportoimaan referentiaalisuuteen (emt., 20), jolloin niiden voidaan tulkita edustavan kerronnan *historiallista totuutta*²⁰. Mutta jo ulkoisten tekijöiden kerrontaan sekoittui oma kokemusmaailma ja sen tulkinnat, jotka sitten painottuivat sisäisissä tekijöissä. Elettyyn ja koettuun tulivat mukaan omat arvioinnit, tunteet, kuvitelmat ja haaveet (ks. myös Labov ja Waletzky 1967, 37).

Kerronnan päähenkilö oli iäkäs kertoja ja hän rakensi kertomustensa sisällön, jolloin todentui tutkimuksen näkemys totuuteen ja luotettavuuteen, *mikä oli merkityksellistä ja mikä oli tarpeellista* (Lincoln & Guba 2000, 167). Tämä päivä antoi iäkkäille kertojille tarpeellisen näkökulman oman elämän kokonaisuuteen. Myös merkitykset muuttuivat ajassa, kuten tutkimus osoitti. Näin totuus kiertyi kertojaan ja nykyisyyteen (myös mm. Kohli 1981, 69) saaden *subjektiivisen totuuden* muodon, joka oli koeteltu sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissa. Myös narratiivisen gerontologian tutkijat Kenyon (1996a, 670) ja Ruth (1994, 212) nä-

²⁰ Martin Kohli (1981) kirjoittaa elämäkerrallisen aineiston 'totuuden' problemaattisuudesta, yhtäältä kerronnan uudelleen konstruoivasta luonteesta ja toisaalta oletuksesta, että kerronnassa on myös jotain totta. Hän toteaa, että *'emme odota vain arviointia, vaan myös näyttöä; ei vain situationaalista, vaan myös historiallista totuutta'* (emt., 69-72).

kevät kysymyksen totuudesta kokonaan väärin asetetuksi. Sen sijaan eettisesti keskeistä on hyväksyä iäkkäiden ihmisten kerronnat, jotka he ovat itse kukin valinneet.

Kriittisiksi tasoiksi luotettavuuden tarkastelussa Lincoln & Guba (2000) nimeävät ensiksi autenttisuuden sekä toiseksi menetelmän, sen kontekstuaalisuuden ja koko tulkinnan prosessin. *Autenttisuus* on luotettavuutta ja sillä on vahva eettinen ja moraalinen painotus. Elämäkertomusten autenttisuuden 'kuuleminen' edellytti sekä nöyryyttä että herkkyyttä. Tutkimusaineistoa kerätessäni halusin eläytyä kunkin kertojan tilanteeseen siten, kun se toiselle ihmiselle on mahdollista. Myöhemmin aineiston eri käsittelyvaiheissa nuo tilanteet olivat elävinä mielessä ja kertojat 'henkilöityneinä' läsnä. Tämä auttoi säilyttämään kerrontakokemusten autenttisuutta ja kontekstin aitoutta tutkimuksen eri vaiheissa. Raporttiin ei kuitenkaan välity kaikki kerrontatilanteiden anti ja vivahteet, joita sain kokea näiden iäkkäiden naisten tapaamisissa. Kenyonin (1996a) huomautus autenttisuuden suhteesta totuuteen on selkeä: autenttinen tarina ei reflektoi totuutta sen enempää kuin epäautenttinen väärää, vaan henkilökohtaisen kerronnan peruselementti on hermeneuttinen kehä (emt., 671).

Kirjoitin jokaisesta tapaamisesta myös tutkimuspäiväkirjaa, joka toimi aineiston keruuvaiheessa paitsi havainnointiaineiston kirjaamisen myös reflektion välineenä. Tästä itsereflektiosta, kuten kerronnasta, löytyi hermeneuttinen kehä. Näin ollen autenttisuus oli tutkimuksen tekijän rehellisyyttä sekä pyrkimystä aitouden säilyttämiseen ja välittämiseen lukijalle.

Autenttisuutta on myös tutkimuksessa mahdollistuva tietoisuuden ja olemassaolon laajeneminen, '*ontological and educative authenticity*' (Lincoln ja Guba 2000, 180-181), joka niin ikään saa vahvan moraalisen painotuksen. Iäkkäiden naisten kerronta oli eletyn ja koetun uudelleen kertomista ja esittämistä, elämän uudelleen rakentamista (mm. Bruner 1987), jolloin aika ja elämäkokemus antoivat mahdollisuuden vaikeiden asioiden merkitysten uudelleen määrittämiseen. Näin toimi jo kerronnan logiikka, mutta uudelleen määrittely avasi myös tiedostavampaa suhtautumista naisen elämässä. Tämä toteutui yhtäältä kondentuen omaan elämänhistoriaan, kuten erityisesti tulososan ensimmäisen teeman, Elämä kohtalona ja omina valintoina, kertojat tekivät. Toisaalta tiedostava suhtautuminen kohdentui yhteisölliseen elämään, mitä osoittivat mm. kriittiset kannanotot maaseudun naisen perinteiseen elämään ja asemaan.

Luotettavuuden tarkastelussa toinen pohdittava alue on menetelmän ja tulkinnan suhde, kun Lincoln & Guba (2000, 178) lainaten millään menetelmällä ei voida täysin saavuttaa kontekstuaalista totuutta, kyse on aina tulkinnoista. Tulkinnallisuus on narratiivisessa tutkimuksessa vielä moninkertaista (esim. Riessman 1993, 10). Kerronnallisen aineiston käsittelyn ja analyysin periaatteet olen kuvannut luvussa Tutkimuksen kulku, mutta reflektion monivaiheisuutta ja -kerroksisuutta oli vaikea purkaa sanalliseen muotoon. Toimintaa ohjasivat uskollisuus aineistolle, eksaktius sen käsittelyn ja analyysin vaiheissa sekä rehellisyys raportoinnissa.

Pohdin kerronnallisen aineiston analyysin luotettavuutta vielä soveltamalla Riessmanin (1993) kuvaamia neljää kriteeriä uskottavuus, vastaavuus, kohe-

renssi ja tulosten hyöty/käyttö (emt., 64-68). Ensiksi *uskottavuuteen* pyrin mm. esittämällä raportissa tulkintojani tukevia alkuperäiskerrontoja. Myös Lincoln ja Guba (1985) toteavat uskottavuudesta, että tutkijan tulee osoittaa tutkimuksessa tuotettujen rekonstruktoiden yhteys alkuperäisiin todellisuuksiin ja niiden rakenteisiin (emt., 296). Toista luotettavuuskriteeriä, kerrotun ja tulkitun *vastavuutta*, '*correspondence*' arvioi iäkäs kertoja, joka ilmaisi haastattelukeskusteluisa halunsa lukea tulokset (liseniaattitutkimus). Palautteessa hän ihmetteli, kuinka tavallisesta, arkisesta puheesta olin saanut niin paljon irti ja ilahtui tulosten myönteisyydestä todeten, että '*hänen on nyt helpompi jatkaa elämäänsä vanhana naisena*'. Vielä Atkinsonia (202, 134) mukailen: mitä lähemmäksi kontekstia pääsee, sitä lähemmäksi pääsee merkitystä. Tätä viisautta kohti olen pyrkinyt, kun tein itse haastattelut, niiden litteroinnin, elämäkartan piirroksiset sekä luonnollisesti analyysin ja tulkinnan.

Koherenssin kautta voi arvioida kerronnan luokittelun johdonmukaisuutta sekä sitä, miten onnistuin kuvaamaan kerronnasta erottuvan yhteyden eletyn elämän kokemuksista nykyisyyteen. Tutkimuksessa yhdistelin elämäkerrontoja sen perusteella, miten erilailla iäkkäät naiset suhtautuivat vanhenemiseensa. Sekä teemoittelu että kerrontojen yhdistely luokittelivat ja siten typistivät narratiiviseen tutkimukseen liitettyä pyrkimystä kokonaisuuteen. Siltä osin tutkimus edustaa Polkinghornen (1996) mukaan ja ahtaasti nähtynä paradigmaattisen eikä narratiivisen analyysin operaatioita (emt., 84-85). Tämä koherenssin lopullinen arviointi jää raportin lukijan tehtäväksi, kuten myös tutkimustulosten lopullinen hyöty ja käyttö jäävät myöhemmin nähtäviksi.

Tutkimustulosten luotettavuutta paransi osaltaan aineiston keruussa käyttämäni elämäkarta ja sen myötä haastattelujen iteratiivisuus. Ensimmäisten tapaamisten yhteydessä elämäkerronta liikkui paljon aiheesta toiseen, jolloin kerronta ja keskustelu olivat melko yleisellä tasolla. Gielen ja Elderin (1998) menetelmäkirjassa '*Methods of Life Course Research*' esitelty elämäkarta (Clausen 1998, 201) auttoi jäsentämään ensimmäisen kerrontatilanteen kokemuksia ja tapahtumia sekä helpotti kerronnan kohdentumista toisessa kerrontatilanteessa. Elämäkarta sai aikaan paitsi toivottua jäsentymistä kerrontaan, myös pysähtymistä ja pohdintaa sekä toi asioille syvemmän ilmeen. Samalla elämäkarta oli tutkijalähtöinen valinta, joka rajasi toisen tapaamisen kerrontaa ensimmäisen haastattelun keskeisiin tapahtumiin. Kuitenkin kerronnan sisältö oli iäkkäiden naisten valitsema ja siten heidän omassa elämässään merkityksellisiksi arvottamansa näkökulmat.

Kerrontatilanteissa oli valmiiksi annettuna näkökulmana elämäkartan ohella myös naisnäkökulma. Kertojasukupolven naisille ei suinkaan ollut helppoa puhua omasta elämästään, saatikka naisen elämästä, sen sijaan asioista puhuttiin mielellään läheisten elämän kautta (myös Riessman 1993, 3). Kunkin elämänteeman alussa kuvasin haastattelutilanteita havainnointiaineistoa hyödyntämällä, jolloin kuvausten erilaisuus kertoo tilanteiden vaihtelevuudesta, niiden painotuksista ja kestosta. Pyrin haastattelutilanteissa olemaan taustalla kuuntelijana. Kuitenkin kerrontatilanteissa keskusteltiin paljon. Joidenkin haastateltavien kerronta oli yhtenäistä ja kerrontakokonaisuudet seurasivat toisiaan,

kun taas jotkut odottivat kysymyksiä ja heidän ilmaisunsa oli niukahkoa. Tosin toinen tapaamiskerta helpotti tilannetta.

Iäkkäiden naiskertojien ikäjakauma oli tutkimuksessa peräti 20 vuotta. Ikäero tuli iäkkäimmän haastateltavan kohdalla esille muihin kertojiin nähden joinakin varhaisina muistikuvina ja vanhahtavina kielen ilmaisuina. Tutkimuksen näkökulmassa tuo ikäero ei kuitenkaan erottunut ajallisesti eikä kulttuurisesti erityisenä kohorttivaikutuksena. Erilaista kieltä saattoi sen sijaan tuottaa iäkkäimmän kertojan osalta hänen muista poikkeava enemmän kaupunkilainen taustansa. Muiden iäkkäiden kertojien tilanteita yhdisti agraarinen lähtökoh- ta, joka on tuloksissa vahvasti läsnä ja luettavissa.

Tutkimuksessa saadut tulokset eivät ole perinteisessä mielessä yleistettäviä, vaan ne ovat kontekstuaalisia (esim. Lincoln & Guba 1985, 110-119). Sen sijaan tutkimuksessa voidaan yleistämisen sijaan puhua tulosten *suhteuttamisesta* osaksi laajempaa kokonaisuutta (Alasuutari 1999, 248-251) tavoitteena avata uusia näkökulmia ja teoreettista ymmärrystä vanhenemiseen, mihin keskusteluun tämä gerontologinen tutkimus pyrkii osallistumaan.

Laadullisen tutkimuksen luonteeseen kuuluu lisäksi tutkimuksen tekijän tausta (Varto 1992, 112-113), jota väritti mm. oma elämäkokemukseni sodanjälkeisen sukupolven lapsena ja agraarinen lapsuusperinne. Ne saattoivat osaltaan vaikuttaa keskusteluun ja kirjoittamiseen. Sen sijaan esiymmärrys iäkkään naisen elämänvaiheeseen on syntynyt viime vuosina vanhustyön opettajana, mikä on käynnistänyt ajattelu- ja tiedostamisprosessin iäkkään naisen elämään ja mihin looginen jatke olivat gerontologian opinnot ja tämä tutkimus. Tieteellinen taustani esiymmärrykselle on terveystieteellinen, mihin pitkä työskentely sosiaalialan koulutusyhteisössä tulee mukaan. Lisäksi Smithiä (1994, 286) mukaillen kaikessa kirjoittamisessa on omaelämäkerrallista. Myös tämä tutkimus piirtyy osaksi oman elämän kertomusta.

11.2 Tutkimuksen eettiset ongelmat

Eettiset ratkaisut korostuivat jo aineiston keruuvaiheessa, jolloin keskeistä oli, miten iäkkäät kertojat vakuutuivat *'tietoisien suostumuksen'* periaatteesta (edellä Kayser-Jones ja Koenig 1994, Kenyon 1996a, Kvale 1996). Tähän liittyvät tilanteet ja tulkinnat kuvasin huolellisesti tulososassa. Keskustelutilanteiden eettinen herkkyys oli tunnistettavissa, mistä Kaufman (1994) toteaa, että niissä rakennetaan luottamus vuorovaikutukselle ja samalla todentuu tutkijan asenne ikäihmisiin ja vanhenemiseen (emt. 1994, 128,130-131.) Elämän kertomusten jakamisen palkitsevuutta on tuotu usein esille, mutta ei aina (ks. Atkinson 2002, 128), mistä sain kokemuksen myös tässä tutkimuksessa. *'Tietoisien suostumuksen'* periaatteen kohdalla epäonnistuin tiedon antamisessa henkilölle, joka ei alustavasta lupautumisestaan huolimatta halunnut puhua menneisyydestään ja rajautui siten tutkimuksen ulkopuolelle.

Huolta aiheutti joidenkin kertojien epäluuloisuus anonymiteetin säilymisestä. Tutkimusraportissa kuvasin myös nämä ongelmatilanteet. Päätin ennen tutkimuksen julkaisemista antaa raportin luettavaksi ja arvioitavaksi iäkkäälle naiselle, joka esitti selkeästi epäilyksiään nauhoitukseen liittyen tapaamistemme aluksi (ks. Atkinson 2002, 131). Edelleen hänen kohdallaan pohdin, olisiko haastattelu pitänyt keskeyttää, mutta toisaalta sain myös kuvan, että hän halusi puhua vaikeita asioitaan pois. Kyseinen kertoja sai tilaisuuden arvioida omien asioidensa esiintymistä tuloksissa. Tällöin sovimme jonkun autenttisen ilmauksen muuttamisesta, millä hälvennettiin hänen epäilynsä tunnistettavuudesta. En halunnut 'rasittaa' kaikkia osallistujia paksulla monistenipulla, etenkin kun useimmat eivät millään tavalla osoittaneet epäluuloisuutta tutkimusta kohtaan.

Tulososan yhteen elämänteemaan sijoittui vain yksi kertoja, jolloin punnitsin raportointia tunnistettavuutta ajatellen. Tämä iäkäs nainen kertoi yksityiskohtaisesti mm. menetyksistään, jotka jätin sitten raportista osaksi pois. Tutkimuksen tarkoituksen kannalta eletyn elämän tapahtumien ja kokemusten yhteys omaan suhtautumistapaan vanhenemiseen oli jo nähtävissä ja luettavissa ilman näitä hyvin henkilökohtaisia asioita. Tällöin autenttisuus joutui eettisen ja moraalisen arvioinnin kohteeksi yhtäältä *anonymiteetin* säilymisen ja toisaalta *oikeudenmukaisuuden* kautta, äänen ja tilan antamisena kaikille kertojille ja kertomuksille rehellisesti ja tasapuolisesti (ks. Lincoln & Guba 2000, 180; myös Atkinson 2002, 133). Lisäksi vaikka joku kertoja sai vain vähän tilaa tai joidenkin autenttiset dokumentit olivat lyhyitä katkelmia, se ei tarkoittanut kyseisten kertojien ja kertomusten marginalisointia, vaan kuvasi aineiston luonnetta.

Haastattelututkimuksen käsikirjassa varoitetaan iäkkäiden ihmisten kohdalla iän määrittelemästä ongelmalähtökohdasta ja stereotyyppioista, kuten haavoittuvuus, riippuvuus ja sairaus (Wenger 2002, 276; vrt. Kayser-Jones & Koenig 1994, 18-21). Tässä tutkimuksessa olin niistä tietoinen, mutta sain siirtää ne tapaamisissamme syrjään ja taustalle, kuten ajoittain tutkimuksen tekijänkin roolin ja siirtyä oppijan rooliin (vrt. Gubrium & Holstein 2002, 158-159). Ikä ja elämäkokemus vahvuuksina näkyivät tutkimuksessa mm. selviytymiskeinojen moninaisuutena ja lisääntyneenä elämän ymmärtämisenä. Riskin ja hyödyn näkökohtia (Atkinson 2002, 132) punnitsin, kun havaitsin miten vahvana kuolemateema naisen elämässä tuli esille ja miten voimakkaita tunteita erityisesti lapsen kuolema vielä kaukaisena herätti. Tässä vaiheessa omasta ammatillisuudesta ja myötäelämisestä oli hyötyä niin, että erotessamme iäkkäille kertojille jäi rauhallinen olo.

Elämäkerronnat eivät olleet yhtenäisiä ja selkeitä, vaan pikemminkin irrallisia ja kompleksisia sekä vielä ajassa liikkuvia. Keskeiseksi nousi se, mitä kerronnan kokemukset, tapahtumat ja tunteet välittivät ja miten ne välittyivät. Tulososassa on autenttisia ilmauksia ja kerrontoja, mutta siellä on paljon omaa tulkintaani. Iäkkäiden naisten kerrontoja halusin analysoida ja tulkita heidän integriteettiään kunnioittavalla tavalla pohjaten myös tutkimuksen oletukseen iäkkäistä ihmisestä kokonaisuutena ja kokevana. Lisäksi eettisesti mieluisaa oli havaita, kuinka kerronta yhdisti nykyisyyden kunkin oman elämän juuriin ja palkitsi silminnähden iästä kertojaa.

11.3 Iäkkäiden naisten erilaisia suhtautumistapoja vanhenemiseen

Tutkimuksen taustalla oli halu lähestyä vanhuutta ja vanhenemistä kontekstissaan, iäkkäiden naisten omina kertomuksina ja samalla yhteydessä koko elettyyn elämään. Kertojat loivat elämäänsä, itseään ja vanhuuttaan. Kerrottu ja eletty elämä kietoutuivat toisiinsa (Kenyon 1994, 196; Randall 1995; 2001, 35; Kenyon ym. 1999, 40-41; Kenyon & Randall 2001, 4-5). Tuloksissa eroteltiin mieltä ja kehoa. Edelliseen piirtyivät nuorekas, salliva, herkkä, rauhallinen sekä aktiivinen mieli suhtautumisessa vanhenemiseen. Kehon tuntemukset taas täytyivät lisääntyvästä väsymyksestä ja toimintojen hidastumisesta. Kertojien suhtautuminen vanhenemiseen tuli ymmärrettäväksi, kun kuva elämän kokonaisuudesta oli hahmottunut. Suhtautumistapojen variaatioille rakentui kerronnassa juonen tavoin yhteyttä ja ymmärrystä (ks. Ricoeur 1981,167; myös Polkinghorne 1988, 18-20), samoin suhtautumisessa ikäväsytymisen tuntemuksiin ja toimintojen hidastumiseen löytyi yhteyttä eletyn elämän kokemuksista. Näkemys vanhuuden elämäkerrallisuudesta (myös Kenyon 1996a, 671; Randall 2001, 33) vahvistui, kun iäkkäät naiset kerronnassaan oivalsivat ja yhdistivät asioita sekä loivat merkityksiä läpi elämänhistorian. Täten elämä täydentyi ja eheytyi kokonaisuudeksi riippumatta elämäkokemusten ja -tapahtumien laadusta, samoin riippumatta kertojan omasta tiedosta sen suhteen. Lisäksi suhde vanhenemiseen peilasi osaksi näkymää tulevaisuudesta.

Kaikkien kertojien elämänasenne yllätti myönteisyydellään (myös Heikkinen, R-L. 1994, 231; 2000b, 194), jossa osaltaan kerronnan uudelleen tulkitsevat ja 'parantavat' elementit olivat mukana (mm. Bruner 1987). Elämänmyönteisyys sai korostuneen sävyn niillä kertojilla, joiden suhtautumista nykyisyyteen ja omaan vanhenemiseen kuvasi rauhallisuus, suhtautumista menneeseen kiitollisuus ja tulevaan luottamus. Tuloksissa se näkyi koko elämäkerrontaa hallitsevana tyytyväisyytenä. Tämän päivän näkökulmasta elämä välittyi lahjana, joka antoi mahdollisuuden keskittyä läheisten auttamiseen tai jossa koko elämä oli Jumalan mittaama ja hallitsema. Myös aiemmin on havaittu vanhuuden ja uskonnollisen elämän yhteys mm. elämäntyytyväisyyteen, psyykkiseen terveyteen, korkeaan moraaliin ja onnistuneeseen vanhenemiseen (Moberg 1993, 224). Myös Jaber Gubrium (1993) tutkimuksessa iäkkäiden laitoksessa (nursing home) asuvien kokemuksissa erottui kerrontahorisontti *'Lovin' the Lord'*, joka vertautuu hyvin tähän suhtautumistapaan. Rauhallisuutta siinä ilmensi, kun ei tarvinnut ryntäillä sinne tänne, sai vain olla. Pienet ja suuret asiat saivat merkityksensä yhteydessä tuonpuoleiseen elämään (emt., 69-85). Myös Anne Friedin (1998) ajatelmat siitä, kuinka elämä kasvaa hiljaisuudessa symboloivat näiden naisten elämää (emt., 59-62).

Elämäntyytyväisyys oli vahvasti sisäinen, elämäkulussa mukana seurannut ja jo äidin perintöä oleva ominaisuus. Takkinen (2000, 44) havaitsi elämäntyytyväisyyden ja elämän tarkoituksellisuuden tunteen olevan yhteydessä toisiinsa, jälkimmäiseen liittyivät myös vähäinen yksinäisyys ja depressiivisyys

sekä hyvä terveys itsearvioituna. Tässä tutkimuksessa naisille, jotka suhtautuivat korostuneen rauhallisesti vanhenemiseensa ja kokivat elämäntyytyväisyyttä, olivat läheiset ihmiset tärkeitä ja siten epäilemättä tuomassa tarkoituksellisuuden tunnetta elämään. Perheyhteys korostui, kun jokainen suurperheen jäsen sai kerronnassa osakseen kunnioitusta ja kiitollisuutta osoittavan kohtelun. Tuloksissa rauhallinen suhtautuminen ei näyttänyt liittyvän omaan senhetkiseen toimintakykyyn eikä ulkoisiin olosuhteisiin. Vai liekö sattuma, että toinen kertojista omasi tutkimukseen osallistuneista rajoittuneimman liikkumiskyvyn ja toisen kodista puuttuivat tyystin mukavuudet, tosin hän tiedosti mukavuudet toimintakykyä vievänä asiana.

Myös herkän mielen omaaminen samoin kuin edellä rauhallisen suhtautumisessa vanhenemiseen sisälsi samaa elämänmyönteisyyttä, mutta luottamus tulevaisuuteen oli vaihtunut pelkoon. Tulevaisuuden pelon taustalla voi osaltaan olla aikamme vanhuutta hylkivä, ageistinen asenne, jossa vanhan ihmisen hankkima arvokas omaisuus, pitkä ikä asetetaan kyseenalaiseksi (mm. Andrews 1999, 301). Osaltaan pitkän ja loppuun saakka jatkuneen puolisoiden hoidon myötä kertojat tiesivät, mitä huononeminen tuo tullessaan. Tämä oli havaittavissa myös Laura Hurdin (1999) tutkimuksessa. Se kohdentui pääosin iäkkäisiin naisiin, joista monet olivat hoitaneet huonokuntoisiksi tulleet läheisiään. He torjuivat puheessaan omaa vanhuutta vähättelemällä ja kätkemällä omia vaivojaan korostaen kuuluvansa 'ei-vanhoihin'. Tämän tutkimuksen naisten koko elämänkerronnassa herkkyys oli läsnä ja sitä tunnistettiin myös arkuutena. Kerrontaan valikoitui muistoista sitä hallitsevaksi juonteeksi aviomiehen pitkäaikainen ja vaikea sairaus, jonka myötä koko elämä muuttui (ks. Labov ja Waletzky 1967, 34; myös Bruner 1990, 47). Menneisyydessä tuli esille tuon ajan naiskulttuurille ominainen melko epäautenttinen elämä, joka sitten kulminoitui oman aviomiehen pitkään hoitovastuuseen. Yhtäältä elämä jo nuorena emäntänä oli ilmentänyt tekemisen ja jaksamisen vaateita, jotta olisi täyttänyt kulttuurin normit. Toisaalta se oli ollut tavallista työläisperheen elämää, jossa isä teki palkollisena 'talon' töitä ja josta tytär lähti kotiapulaiseksi 'herrasperheeseen'. Sekä herkässä että rauhallisessa suhtautumisessa vanhenemiseen löytyy yhtäläisyyksiä Öbergin (1997, 40) elämänkulkuluokituksen 'uhrautuvaan elämään', jossa tavallinen, hiljainen ja aina toiset huomioon ottava elämä sekä altruistinen hoiva johtivat rauhalliseen, valoisaan ja sopeutuvaan vanhuuteen. Tosin Öbergin tutkimuksessa oli kyse naimattomien ja lapsettomien naisten uhrautuvasta hoivatyöstä.

Elämänsä herkällä mielellä eläneet naiset osoittivat työllään henkisen vahvuutensa, kestävyytensä ja sopeutumisensa. He tuottivat tämän päivän hoivakulttuuriin yhteisölähtöistä kokemustietoa, josta olisi oppimista. Samalla kerronta etsi merkityksellisiä ja tasapainoa tuovia tekijöitä (edellä Bruner 1990, 49-50; McLeod 1997, 36-38). Herkkyys oli epäilemättä osaksi persoonaan liittyvä ja osaksi elämäkokemusten herkistämä ominaisuus, jonka kautta avautui myös kanavia luovuuteen. Erityisesti yksin kerrostalossa asuneen iäkkäimmän kertojan kyky löytää mielekkyys ja mielihyvä arkipäivään pienistä aiheista, usein haaveiden ja mielikuvien tuomina, jätti lähtemättömän vaikutuksen. Ikäänty-

misteorioista Tornstamin (1994a, 79; 1994b, 285-86) nimeämä gerotranssendenssi korostaa mm. yhteyden tunnetta luontoon, henkisiä arvoja ja elämän ykseyttä. Herkällä mielellä vanhenemiseensa suhtautuneet kertojat eivät olleet kuitenkaan vetäytyneet tästä päivästä, vaan osallistuivat siihen kannanotoillaan.

Suoranaista dikotomiaa suhtautumisessa vanhenemiseen osoittivat iäkkään mielen sallivuus ja sen aktiivisuus. Kertojien välillä ei ollut eroa tämän hetkissä toimintakyvyssä. He tulivat toimeen pohjalaisittain 'omillaan'. Menneisyyden ulkoiset puitteet, kuten elämäntehtävät ja perheiden koko eivät myöskään tuoneet ymmärrystä suhtautumistapojen vastakkaisuuden mieltämiiseen. Sen sijaan mielen sallivuutta tähän päivään tuottavan kertojan menneisyydessä oli tulkittavissa epätavallisen suuri vastuu yksin jääneen naisen elämässä. Kaksi aviomiestä oli aikanaan ollut, mutta yhteinen elämä molempien kanssa oli jäänyt suhteellisen lyhyeksi. Elämä oli ollut yksin selviämistä ja yksin vastuun kantamista lapsista, pienen maatilan pidosta ja elannosta. Hän ei ollut voinut jakaa vastuutaan eikä töitään. Tämän iäkkään naisen konkreettinen kerronta sallivasta tavastaan suhtautua tähän päivään sisälsi helpotusta - ei luovuttamista, vaan lupaa nauttia ilman aiempien velvoitteiden pakkoa. Menneisyyden kokemukset eivät siten lukinneet kerrontaa faktoihin, vaan sieltä löytyi avoin mahdollisuus vaihtoehtoiselle kerronnalle (ks. Kenyon 1996a, 671; edellä *'kerronnan sisäiset tekijät'*). Vanhenemisteorioihin peilaten salliva suhtautumistapa paikantuu erinomaisesti onnistuneeseen vanhenemiseen (Baltes & Baltes 1990, 21-22) ja mielen sopeutumisstrategioiden käyttöön. Lisäksi äärimmäinen sallivuus vertautuu Gail Wilsonin (1995, 111-112) raportoimaan yksinäisten naisten suuressa määrässä ilmenneeseen kohorttihavaintoon, jossa aiemmin koettu kova elämä, kuten sota ja lama olivat jopa auttamassa sopeutumisessa vanhuuden vaiheeseen.

Aktiivisesti vanhenemiseensa suhtautuvat tuottivat tähän päivään tutun elementin ajan riittämättömyydestä. Maatalon emäntänä elämäntyönsä tehneen kiirettä näytti aktivoivan halu itsenäiseen osallistumiseen, kun taas virkanaisena toiminut kertoja halusi tietoisesti ylläpitää ystävyysuhteitaan ja omaa toimintakykyään. Molempien toimeliaisuus kohdentui erityisesti järjestötoimintaan ja siinä veteraanityöhön, jonka juuret olivat jo sota-ajassa. Vakimon (2001) erottelussa tekemisen vanhuus maaseudun kiireisen emännyyden jatkeena näkyi osaksi aktiivisessa suhtautumistavassa vanhenemiseen. Tässä tutkimuksessa se ei kuitenkaan jatkunut enää maatalon töinä, vaan itsenäisenä elämänä. Aktiivisen suhtautumistavan omaavat tiedostivat myös elämän rajallisuuden, mikä voi osaltaan siivittää kiireiseen elämään ystävien, järjestötoiminnan ja matkustelun parissa. Tuloksissa sitä osoittivat mm. ilmaukset *'sitä voi yhtäkkiä räpsähtää'* tai *'tiedän, että olen ikäihminen'*.

Näiden kertojien suhtautuminen vanhenemiseen ilmensi aktiivista vanhenemista (Katz 2000; Walker 2001, 222; Heikkinen, E. 2002, 28-29) ja iäkkään naisen elämänvaiheen näkemistä mahdollisuutena (myös Jolanki, Jylhä & Hervonen 2000). Stephen Katz (2000) toteaa artikkelissaan *'Busy bodies'*, että iäkkäät mieltävät kerronnassa aktiivisuuden kuvaamassa elämäntyylä, mutta aktiivisuus saa ilmaisuna omat persoonalliset merkityksensä, jopa kriittiset kokemuk-

sina sosiaalisesta osallistumisesta (emt., 135,147). Aktiivisuusnäkemys on edelleen liitetty tuottavaan vanhenemiseen, *'productive aging'* (Butler 1985, 11-12). Lisäksi se on saanut kritiikkiä vanhuuden tasapäistämisestä aktiivisuuden ja toimeliaisuuden vaateisiin (Marin 2001) sekä vielä vanhuuden normittamisesta yhteiskunnan edun ja tarpeiden mukaisesti (Heikkinen, E. 2002). Tässä aktiivinen vanheneminen näytti olevan eletystä elämästä kumpuavaa ja luontaista, ei ulkoa asetettuihin vaatimuksiin vastaamista.

Suhtautumisessa vanhenemiseen mielen nuorekkuus lausuttiin ääneen eikä vanhuutta haluttu näkyväksi (myös Hurd 1999). Yhteyksiä tästä voidaan suhteuttaa aikaamme, joka määrittelee vanhuuden *'nuorena'*, vain sosiaalisena rakenteena (ks. Andrews 1999, 301). Tässä nuorekas mieli näytti yhdistyvän elämänhaluun, jossa alakulosta ei ollut merkkiäkään. Nuorekkaan mielen omaavilla oli huumorin sävyttämä, nauttiva ote elämään. Edelleen nuorekas mieli ja olemassaolon vapauden tunne kulkivat käsi kädessä. Nuorekkuus ei ollut toimintakyvystä kiinni eikä niin muodoin kadonnut, vaikka halvaantumisen oli tuonut kumppaneiksi kepin ja rollaattorin.

Elämän edetessä nuorekkaalla mielellä eläviä iäkkäitä naisia yhdisti subjektiivisuuden²¹ kokeminen. He olivat eläneet kertojasukupolven aikaan ja maaseutukulttuuriin nähden melko itsenäistä elämää osallistumalla kodin ulkopuoliseen työhön. Elämänkerronta sai ajoittain melko vahvan pärjäämisen ilmeen. Autenttinen elämänpolku sai erityisen korosteisuuden yrittäjänä toimineen ja itsenäisen naisen elämän valinnee kohdalla. Naisen oikeudesta subjektiivuuteen kertoo omalla tavallaan mm. Simone de Beauvoirin (1949/1999) klassinen teos *'Toinen sukupuoli'*.

Naistutkimukseen liitetty keskustelu naissubjektin jännitteisyydestä häivänä löytyi myös tästä tutkimuksesta. Iäkkäiden naisten kerrottu elämä paljasti sekä joitakin melko autenttisia että monia hyvin epäautenttisia elämänpolkuja, jotka läpäisivät elämää sekä loivat ja värjäsivät edelleen suhtautumista omaan vanhenemiseen. Kulttuuri ja historia olivat vaikuttamassa ja muovaamassa kerrontaa ja kertojaa. Mutta elämän eväät mm. pärjäämisen tunteelle iäkkäät kertojat saivat jo kotoa ja nämä eväät näyttivät vievän pitkälle. Tutkimuksen tuloksissa naisen kokema itsenäisyys, ei aivan naistutkimuksen subjektiivuuden kriteerein, yhdistyi kuitenkin nuorekkaan ja elämänhaluisen mielen kokemiseen vielä iäkkäänä.

Vanhenemistutkimuksessa on viime aikoina käyty keskustelua mieli-keho jaottelusta, jossa vanheneva keho usein kätketään (edellä Öberg 1996, Andrews 1999). Kritiikki kohdistuu ensisijaisesti Descartesin ajatteluun, mutta sen juuret ovat myös kristillisessä perinteessä (mm. Öberg 1997, 44; myös Andrews 1999). Myös tutkimuksen iäkkäät naiset ylläpitivät kerronnassa osaltaan dualistista jakoa. Heinämaan (2000) Descartes analyysin mukaan mieli ja ruumis kosketta-

²¹ Päivi Kosonen (1996) on tarkastellut subjektiivuutta naistutkimuksen eräänä avainkäsitteenä, jolloin klassiset tavat esittää subjektiivuutta liitetään eheään minuuteen ja tietoisesti itseään ohjaavaan toimijasubjektiin. Nyt sen sijaan puhutaan subjektin rakentumisesta ja muovaumisesta, kun ihminen on aina jonkun systeemin alainen ja mm. kieli, kulttuuri ja historia määrittävät toimintaamme ohi oman tietoisuutemme. Keskustelua on kritisoitu mm. siltä osin, kuinka sellainen voi hävitä, mitä ei edes ole ollut. Lähtökohta on silloin naisen oma toiseuden ja marginaalisuuden kokeminen ja sen historia. (Emt. 182-183.)

vat kuitenkin toisiaan mielenliikutuksien kautta, joissa mieli itse on passiivinen, ulkopuolinen ja heijastaa ruumiista tulevia vaikutuksia. Erityisesti tunteiden tehtävä, mielen ilmauksina, on edistää ruumiin ja mielen yhteyttä, myös sen hyvinvointia (emt., 48-52). Tunteet myös ohjaavat ajattelua. Mieltä ja kehoa eroteltiin puheen tasolla, mutta kun väsyminen, toimintojen hidastuminen ja lisääntyvät sairaudet haittasivat arkea, tulivat sekä heikentynyt terveys ja toimintakyky että olosuhteet kerrontakokemuksiin mukaan. Kuten rauhallisesti vanhenemiseensa suhtautuvan naisen kerronnasta löytyi implisiittisesti myös huoli selviämisestä, kun *'kaikki nousee, pihakin'*. Tämä osoitti kehon ja mielen kokemuksellista yhteyttä (ks. Laine 1993, 108-115; Rauhala 1993, 71). Lisäksi vaikka keho alkoi tuntua vanhenemisena, useat kertojat suuntautuivat kokemuksen kokonaisuudessa omaa elämänhalua ylläpitäviin tekijöihin. Elämän ja ajan rajat alkoivat kuitenkin tulla vastaan niiden iäkkäiden naisten kohdalla, joiden voimat ja jaksaminen olivat vähäisempiä. Samoin vanhaksi itsensä tunteminen ja nimeäminen näyttivät yhdistyvän juuri väsymisen tuntemuksiin, terveyden menetykseen ja hyvin rajoittuneeseen liikkumiseen. Ne loivat myös ehdot itsenäiselle selviytymiselle. Elämänselä historian, menneen kietoutuneisuus tähän päivään oli kypsytännyt iäkkäitä kertojia kohtaamaan myös tulevaisuuden. Kerronnan hermeneuttisuus ja reflektiivisuus todentuivat ja ajasta tuli tässä suhteessa mennyttä, nykyisyyttä sekä tulevaa yhdistävä ja palveleva tekijä.

11.4 Johtopäätökset

Tutkimus osoittaa, miten eri tavoin iäkkäät ihmiset suhtautuvat vanhenemiseensa ja miten nuo suhtautumistavat konstruoituvat elämänselä kerronnassa. Kertojat valitsivat, mitä he halusivat omasta elämänselästä kertoa ja jakaa. Samalla kerronta liikkui elettyjen kokemusten ja tapahtumien sekä historiallisen ajan ja kulttuurin välillä suhteutuen pitkään elämänseläkokemukseen ja nykyisyyteen. Näin ollen eräs kulttuurinen vanhuuteen liittyvä oletus iäkkäistä homogeenisenä ryhmänä kyseenalaistuu ja kääntyy jopa vastakkaiseksi, kun elämänselä edetessä tulevat esille lisääntyvä yksilöllisyys ja sen variaatiot.

Elämänselä edetessä myös aika näyttää muuttuvan yhä läpäisevämmäksi. Menneestä kerrotaan nykyisyyden ymmärryksellä ja nykyisyydestä menneisyyden opettamana. Ajan rajojen häviäminen ja ylittyminen vaihtuvat merkitysten tuomaan ymmärryksen logiikkaan. Iäkkäät kertojat omasivat yhtäältä kyvyn irtautua ajan kahleista, toisaalta he elivät jalat maassa ja reaaliaikaa, mitä osoitti mm. tietoisuus, kun *aika käy vähiin*. Ajan kuluminen, eletty elämä sekä mielen maisemina että kehon tuntemuksina palvelee nykyisyyttä, tuo siihen ymmärrystä ja kantaa eteenpäin. Aika tuo esille myös paradoksin suhteessa vanhenemiseen, kun iäkkäiden kertojien kyky pysähtyä ilman aikaa ja arvottamista antoi aikaa ja olemassaolon vapautta iäkkään ihmisen elämänselä.

Elämänselä kerronnallisessa kontekstissa vanhuus ja vanheneminen saavat yhteyksiä, joita muilla menetelmillä on vaikea tavoittaa. Iäkkään naisen elämänselä-

vaihe näyttäytyy jopa emansipoivana. Tällöin nykyisyys toi mahdollisuuden itsenäisempään ja vapaampaan naisen elämään verrattuna aiempaan työntäyteiseen sekä ajoittain henkisesti ja moraalisesti ahtaaseen elämään. Sen sijaan naisen melko itsenäinen elämä ja oman elämän toimijuus jatkuivat iäkkäänäkin vaikeista elämän kuluista huolimatta pärjäämisen tunteena, rohkeana ja humoristisena elämänasenteena. Täten voi vain kuvitella, kuinka iäkkäiden naisten väestön osa muuttuu ei vain lukumäärältään, kun ajatellaan tämän päivän keski-ikäisen naisen itsenäisyyttä ja monia rooleja yhteiskunnassa. Samalla voidaan nähdä kiintoisia yhteyksiä gerontologisen ja naistutkimuksen välillä.

Elämäkerronnallinen näkökulma vanhenemiseen osoittaa myös muutosta, kehitysprosessia ajassa ja elämäntutkimuksessa, kun iäkkään naisen kokemus kova elämä vaihtui äärimmäiseen sallivuuteen. Kyseisen viisauden pohjalla oli vain muutama vuosi kiertokoulua, sen sijaan paljon syvälle luotaavia elämäntutkimuksia. Iäkkäiden naisten kokemustieto ansaitsisi ajassamme nykyistä paljon suuremman arvon ja käytön, esim. iäkkäiden omissa tuki- ja vertaisryhmissä.

Myös sukupuolinäkökulma vanhenemiseen on mahdollista tavoittaa elämäntutkimuksessa. Erilaiset suhtautumistavat vanhenemiseen yhdistyvät monin sidoksin nimenomaan naisen elämään. Erityisesti naisen elämän perinteinen kulttuurinen malli ja siihen liittyvä epäautenttinen hoiva ovat yhteydessä kahdenlaiseen suhtautumiseen vanhenemiseen. Yhtäältä kun kerronnan keskeinen juonne oli aviomiehen kuolemaan saakka jatkunut pitkä ja vaikea hoivasuhde, se näkyy herkkyytenä ja tulevaisuuden pelkona. Toisaalta taas läheisten lasten hoivaan omistautuminen näytti tuovan korostuneen rauhallisen ja levollisen tämän päivän, mutta myös tietoisuuden hoivan vastavuoroisuudesta.

Emme voi tietää, mitkä tapahtumat ja kokemukset valikoituvat kerrontaan sekä saavat merkityksensä vielä iäkkään ihmisen elämäntutkimuksessa. Kerronnan teoria ja myös tämä tutkimus tuovat siihen hiukan valaistusta, kun mm. poikkeavat elämäntapahtumat saivat kerronnassa niin paljon tilaa. Edelleen jokaisella tapahtumalla ja sen saamalla merkityksellä, jopa koko kerrotulla elämällä on tunneväri, jolle kertoja antoi sävyn. Lisäksi monet merkitykset muuttuvat ajassa, ei niin, että vaikeasta muistosta tulisi mieluisa, vaan se sai iäkkään kertojan mielessä järjestyksen ja rauhan. Kerrottu elämä näyttää siten rakentuvan iäkkään ihmisen kannalta mielekkääksi. Mielekkyyden kohdalla lähestytään samalla elämän arvoa ja sen arvokkuuden kokemista. Näitä elämäntutkimuksen sisältäviä myönteisiä tulkintamahdollisuuksia tulisi aktiivisesti hyödyntää iäkkäiden ihmisten parissa, esim. erilaisissa ryhmissä, piireissä ja kerhoissa, kuten kansalaisopistossa, palveluasumisessa ja laitoksissa.

Elämäntutkimuksessa on yhtäältä nähtävissä kerronnan olemus sosiaalisena konstruktiona ja sen pyrkimys selittää asioita ymmärrystä etsien. Toisaalta on erotettavissa eletyn ja kerrotun elämän läheinen yhteys. Iäkäs ihminen samastuu kertomaansa sekä luo ja elää sitä kokemuksina, tapahtumina, tunteina ja toiveina, jotka merkityksinä saavat paikkansa laajemmassa elämän yhteydessä. Samalla kerronnan ontologisuus ja eksistentiaalisuus todentuvat, mitä tuloksissa osoittavat iäkkäiden naisten elämäntutkimuksessa rakentuneet erilaiset tavat

suhtautua vanhenemiseen. Näin kerronnallisen lähestymistavan kautta elämää ja vanhenemisestä on mahdollista tavoittaa jotain olennaista.

Tässä elämänkerronnallisessa tarkastelussa naisen elämä saa ajassa muuttuvan ja ristiriitaisen määrittelyn. Naisten elämänkerronnalliset muistot kumpusivat pääosin agraarisen yhteisön perinteestä. Kerronnassa maaseudun nainen oli toinen, sen sijaan nykyisestä, iäkkään naisen elämänvaiheesta on hävinnyt toiseus, samoin näyttää käyvän myös naiseudelle, joka on enemmän muistoja kuin läsnäoleva. Vanhan naisen elämästä tai entisajan vanhuudesta ei niin ikään välity negatiivisia muistikuvia. Ennen tiedettiin, missä vanhuus vietettiin. Sen sijaan huolta näyttää aiheuttavan hoivaperinteeseen tullut katkos, mihin joutuu ja kuka hoitaa. Iäkkäät kertojat ovat hyvin tietoisia vanhusten hoidon laatu- ja resurssikeskustelusta, jossa vanhuuden vaihe määrittyy negatiivisina stereotyyppioina sekä pelkistyy hoidon ja hoivan tarpeeksi. Vanhuudesta tulee uhkakuva, johon ei haluta samaistua.

Kulttuurissamme vallitseva kuva vanhuudesta ei ole houkutteleva, joten ei ole ihme, että useat naiset korkeasta iästään huolimatta halusivat etäännyä vanhuudesta. Voi vain kuvitella, mikäli esim. Laslettin (1996) rakentamat ikämäärittelyt siirtyvät iäkkäiden ihmisten arkeen, että ne todennäköisesti luovat pelkoa. Milloin siirtyy tai siirretään neljänteen ikään ja mitä siitä seuraa. Kuitenkin tämäkin tutkimus osoittaa iäkkäiden ihmisten halun ja kyvyn elää täydesti huolimatta toimintakyvyn rajoituksista.

Halu loitontua vanhuudesta palautuu vielä kysymykseen iäkkään ihmisen arvosta ja yhteiskuntamme moraalista: voiko tässä yhteiskunnassa myöntää olevansa vanha, saako olla rauhassa vanha, vanheta arvokkaasti ja ammentaa elämänkokemuksesta. Saako vielä vanhuudessa nauttia ja iloita elämästä, kuten mm. tutkimuksen iäkkäin nainen osoitti kykyä löytää elämäänsä pieniä, mutta merkityksellisiä asioita tässä ohittamiseen tottuneessa kulttuurissa. Miten yhteiskuntamme vastaa juhlapuheissa suosittuun käsitteeseen onnistuneesta vanhenemisestä (vrt. Marin 2002)? Onko vanheneminen onnistunutta vain niin kauan kuin iäkäs ihminen säilyttää terveytensä ja aktiivisuutensa?

Sen sijaan oman elämänkerronnan luoma vanhuus saa myönteisen sävyn, jossa eletyn elämän tapahtumat saavat selityksen ja tämä päivä hyväksynnän. Kerronta valikoi kokemuksia ja tapahtumia, se eteni ajassa, etsi ymmärrystä sekä hylkäsi ne tapahtumat, joilla ei ollut selitysvoimaa eikä symbolista arvoa nykyisyydelle. Aika ja elämänkokemukset tekevät mahdolliseksi kerronnan reflektion. Vanhuus on ajassamme kuitenkin kovin vähän ymmärretty myönteisen muuttumisen, kehittymisen ja laajojen näkymien elämänvaiheena. Myönteinen kuva vanhuudesta rakentui iäkkäiden kertojien mielessä korostetusti olemassaolon vapauden tunteeseen. Vanhenemisen negatiivinen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen konteksti asettuu siten vastakkaiseksi oman vanhuuden vaiheen saaman myönteisyyden kanssa.

Tutkimus tarjoaa vaihtoehtoisen kertomuksen vanhuuden määrittämiselle ja sen mieltämiselle. Kerronnallisen lähestymistavan hyöty koituu myös iäkkäälle kertojalle. Ensiksi kerronnan kautta on mahdollista koota omaa elämää, jossa merkitykselliset asiat löytävät paikkansa ja jossa elämä saa oman ilmeen-

sä. Toiseksi kerronnan kautta on mahdollisuus myös 'paikata' elämän säröjä, kuten tämä tutkimus osoitti. Kerronnan sisäisten tekijöiden tuoma mahdollisuus reflektoida ja tulkita on iäkkäiden kertojien käytössä. Kolmanneksi ja erityisesti tämän tutkimuksen kirkastamana on nykyisen, iäkkään ihmisen elämänvaiheen rakentuminen elämäkerronnassa, yhteydessä elettyyn elämään sekä ilmeneminen erilaisina suhtautumistapoina vanhenemiseen. Ja vielä neljänneksi elämäkerronnallisen lähestymisen kautta vanhuus ja vanheneminen saavat elämänläheisen sekä usein myönteisen ilmeen.

Vanhuuden vaihetta perinteisenä ja elämäkerronnassa rakentuvana pelkistää vielä analogia kerronnan kahteen ajalliseen dimensioon (Ricoeur 1981). Episodinen dimensio kuvaa elämäntapahtumia ajallisesti etenevinä ja määrittyvinä. Näin me vanhuuden yleensä näemme: vuosien mittaamana, ajan determinoimana elämänvaiheena vanhenemismuutoksineen ja niihin liitettyine mielikuvineen. Ei-kronologisessa kerronnan dimensiossa irralliset tapahtumat rakentuvat juonen kautta merkittäviksi kokonaisuuksiksi. Vanhuuteen vietyinä se rakentuu elämäkerrallisena, eletyn ja koetun elämän tapahtumina, kokemuksina, tunteina ja toimintoina, joita aika ja merkitykset jäsentävät osaksi elämän kokonaisuutta. Mennyt tuo ymmärrystä, mutta myös kantaa tulevaan. Tutkimus kohdentui jälkimmäiseen, mutta molemmat dimensiot löytyivät kerronnasta. Samalla ne ovat luomassa erilaista ymmärrystä vanhuuteen ja vanhenemiseen.

11.5 Jatkotutkimusaiheet

Tutkimuksessa vanhenemistä ja vanhuutta lähestyttiin 'sisältöpäin' narratiivisen gerontologian idean mukaisesti. Naisen vanhenemisen sijaan olisi mielenkiintoista kohdentaa tutkimus iäkkäiden miesten elämäkerrontaan, millaista elämää ja vanhenemistä he kerronnallaan rakentavat. Mitä muistoja ja mielikuvia he poimivat elämänsä varhaisista vaiheista ja miehuusvuosista? Millaisena esim. sota-aika piiryy osaksi elämäkokonaisuutta? Erilaiset elämäkerronnat luovat vanhuuden ja vanhenemisen ymmärtämiseen syvyyttä ja uusia, erilaisia ulottuvuuksia mm. elämähistorian, sukupuolen ja kulttuurin kautta. Edelleen jatkotutkimusaiheeksi nousee elämäkerronnallisen menetelmän ja teorian kehittäminen gerontologisessa tutkimuksessa. Kerronta ei ole vain sosiaalinen rakenne, vaan sillä on iäkkään ihmisen kohdalla syvempi merkitysulottuvuus, kuten tämäkin tutkimus osoitti.

Lisäksi kerronnallisen menetelmän käytännön sovellutukset iäkkäiden ihmisten parissa tehtävässä ammattityössä ovat keskeinen tematisoinnin ja kehittämisen kohde. Vanhustyössä vallitsevat käytänteet juontuvat omaksutuista teorioista ja totutuista tavoista luokitella sekä vielä siitä tosiasiaista, että sairas kertomus määrittää liiaksi iäkkään ihmisen elämää. Ihmisen elämän eteneminen 'tiedetään', ihminen leimautuu ja diagnosoituu prosessissa, jossa vanha ihminen itse jää ulkopuoliseksi. Iäkkään ihmisen ääni, elämänriikkaus ja -

kokemus eivät riittävästi näy eivätkä väritä käytänteitä. Viitteitä käytäntöjen muuttumisesta on, mutta lisäksi tarvittaisiin toimintatutkimuksellisia interventioita, joissa iäkkäät ihmiset olisivat itse mukana. Tilanne palautuu vielä tutkimuksen alussa käytyyn keskusteluun narratiivisesta ja paradigmaattisesta ajattelusta ja tiedosta (edellä Bruner 1986; Polkinghorne 1988, 1996). Millaiseen maailmaan ja vanhuuskäsitykseen ne ovat ohjaamassa? Edellinen johtaa ihmisen elämän ennalta määrittelyn sijaan oman elämän kerrontaan ja siten vanhusläheiseen käytäntöön.

SUMMARY

Introduction

The present time often regards the old age and ageing as a separate and limited phase of a person's life, which is connected with frailty, weakness and negative images. The lived life of a long-lived person can be disregarded. In this research old age and ageing were approached from "inside" by elderly people's own narration and events. The research started with an assumption of narrative gerontology, which says that the limit between the told and the lived life will disappear and the elderly person identifies with his/her story. The theory of narration and the female ageing opened the research context theoretically. The biographical old age was defined different from the chronological age, which is measured and observed in years. Both the ways were found in elderly women's narration.

The purpose of the study

The aim of the research was to describe, interpret and understand old age and aging through the biographical approach. The biographies of the elderly women opened a possibility

- to describe and interpret the life of a woman of her time, which, moreover, created a comprehension context to interpretations of ageing
- to describe, interpret and understand an attitude towards one's own ageing presented in narration
- to describe and interpret the old age of the present time

The data and the method

The research data consisted both of iterative interview discussions with 10 elderly women and observation data. The elderly narrators were 72-92 years old. The life chart drawn during the first interview, which helped to target and deepen the discussion and narration, directed the second interview. Both interviews were joined together. The experiences in the stories were partly coherent narration, partly short episodes. In addition, the biographical memories of most narrators came from the tradition of agrarian community.

In the research the narrative approach opened the connection between life and narration. The life events were not only regarded as to have happened, but according to the constructivist view they were rebuilt in the minds of elderly narrators as events, emotions and actions. Moreover, they were rebuilt in connection with the surrounding life, its social and cultural context. The lived and narrated life was examined at different levels both at the individual, existential-ontological level and at the social and cultural level. Each narrative unit was analyzed thematically considering the meanings of life contents and furthermore, finding out the connection with and understanding of aging in a holistic

way. The attitudes interpreted along the same lines were joined and described as life themes.

The results

Narration provided elderly women an opportunity to interpret their lived life. The discussions and narration were led by time and meanings, while the issues got their meaning both from the point of view of the present and the whole life. Firstly, the experiences and events of elderly women's narration built each narrator's individual lived life. In addition, there was found a combining plot, which became understandable through the whole life (life themes) as different attitudes towards aging. Secondly, experiences shared by a few narrators created a picture about a woman's life, together with the cultural models and traditions of that era. Thirdly, the experiences of elderly narrators built a picture of old age at present. The interpretations of different attitudes to one's own ageing were not separate, but experiences and events with emotions and actions in life stories created them as meanings in the present time.

`Life as fate and one's own choices`

The theme received from narration, on the one hand, the fatal difficulties in a woman's life, such as an alcohol problem in the family or paralysis. On the other hand, there were era-related independent choices e.g. working outside home. The attitude towards ageing can be described as a youthful mind, which was built in biographies and connected e.g. with independence, courage and a life attitude full of humor.

`Hard life`

Hard life was presented in narration with frames of hard working and staying alone with children after the loss of two husbands. The narratives described survival and coping, but in the present phase of an elderly woman the hardship of life had changed and become permissive, living without duties and obligations.

`Life as a caretaker and nurse`

Narration was penetrated by the husbands' long and serious illness and the fact that they had to be cared. That time was not presented as a burden, but the care of one's spouse until his death meant fulfilling one's duty and responsibility, which on the one hand gave women satisfaction, on the other hand a tender and sensitive mind. Sensitiveness appeared already in the course of life and now in the attitude towards their own ageing and possible helplessness in the future. The sensitive mind was connected with creative resources, e.g. poem-writing.

`Life as a gift`

This theme in narration consisted of very unauthentic female life on the one hand and, on the other hand, of very religious life. In the former the emphasis of the life task was unselfish help to relatives in need, in the latter the contents was faith in God in everyday life. Both the attitudes carried women to peaceful present time and also to their own ageing.

`Active life`

Firstly, narration appeared as stories about a woman's life full of work and burdens on a farm. Secondly, it was narration by a professional woman with longer education and her own career. Both the women's everyday life was winged by participation in the surrounding life, especially in associations. Furthermore, they had an active attitude towards their own ageing. The latter narratives, besides activity, were tinged by a very conscious attitude to life and ageing.

Elderly women's narration of their childhood was not abundant. However, there they had received plenty of valuable things, such as working skills, responsibility, community life, ethical and religious values and patriotism. That time was also criticized, but along with the reflection of narration and understanding of the present time. In the course of life many difficulties, such as losses of family members arose from the memory into narration. At those times their everyday life had faced problems or been interrupted, for which the elderly tried to find explanations or understanding by narration. Often they found an interpretation, which helped both the present time and the elderly narrator. The cultural models and traditions were a strong element in a rural woman's life.

Narration of elderly women also built the current old age, both as their own positive experience and also negatively, as a fear of becoming an object of change and action. The former was closely connected with the feeling of freedom in their own life at old age. In narration it was *freedom of time*, when the time was actually present and pierced the whole life, but also quite often disappeared under the meanings. The chronology and linearity did not restrict any more, but the age and narration gave an opportunity to gather the meaningful pieces of one's own life and oneself both in time and in life course. The freedom of being appeared also as *freedom of action*, when the earlier restricting responsibilities and duties did not exist any more. Furthermore, it was presented as *mental freedom*, for example as narrators' ability to think over and assess the lived and experienced life or to stop and wonder at life.

The picture of old age in narration received another expression in cases where old age was rejected and pushed further and further. Old age was veiled in narration because of the fear of the future. There was rather speech about the losses of health and functional capacity and difficulties in everyday life. Even though old age as a conception was avoided, narration was directed also to the present phase of life. Despite the negative side of an objective old age image, most aged narrators got calmness into their present and future by faith. Many aged narrators thought that their earthly life got its meaning about the following eternal life. In addition, connection to the continuity of life and joy were found through grandchildren, friends and for example war veteran work.

Conclusions

The research shows out how the elderly people have many attitudes towards ageing and that those attitudes are constructed in narration. The narrators chose what they wanted to narrate about their lives. At the same time the narration moved back and forth between time and culture according to life experiences and the present time. Thus the cultural supposition referring to elderly people as a homogenous group will be questionable and even become the opposite, as in the course of life increasing individuality and its variations appear.

The longer they live time becomes more and more permeable. They narrate about the past with understanding of the present and about the present with teaching of the past. Disappearance and surpassing of time limits change to be logical with comprehension of meanings. On the one hand the elderly narrators had an ability to get rid of the chains of time, on the other hand they lived with their both feet firmly on the ground at the real time, which could be seen e.g. in the consciousness of the limited scope of their own life. In addition, the time and the lived life both as sceneries of one's mind and as feelings of one's body contribute to the present, give it understanding and carry to the future. Time also brings a paradox in relation to aging, when the ability to stop and wonder life without time and evaluation give time and freedom of being into an elderly person's life.

In the biographical context old age and aging get connections that are difficult to be found with other methods. Women's relation to aging seems to be even emancipating. Thus the present time gave them an opportunity to live more independent and freer female life compared to their earlier life full of work and occasionally mental and ethical tightness. Furthermore, a woman's rather independent life and being the actor of her own life seems to continue at old age in spite of hard life events. It appeared as a feeling of coping and as a brave and humoristic attitude to life. Therefore, we can only imagine how the population of elderly women will change, and not only in number, when we think of the independence of a modern middle-aged woman and her several roles in society. There many interesting connections can be seen even between the gerontological and female research.

The biographical view of one's ageing shows also changes, i.e. a development process based on the time and the school of life, where hard life finally could become extreme permissiveness. The background of this wisdom included only a few years' primary education. Instead, there were many deep life experiences. Elderly women's knowledge from experience should get much more attention and use at our time, e.g. in different support and counseling groups.

It is also possible to catch a gender point of view of ageing through biographical narration, as the traditional cultural model of female life and inauthentic care connected to it seemed to be in relation to two different attitudes towards ageing. On the one hand, when the central theme in narration was the long and hard care process until the death of the husband, it could be seen as sensitiveness and the fear of the future. On the other hand, their children's

commitment to care brought an extremely peaceful and calm feeling for today, but also consciousness of interaction of care.

We cannot know what kind of life events are chosen into narration and they get their meanings in the present. The theory of narration sheds some light on the question, as the difficulties of life take such a big part of narration. Furthermore, each event and its meaning, even the whole life course has a color of feeling, which was tinted by the narrator. Moreover, many meanings changed in the course of time, so that even a difficult memory got its order and peace in the mind of the elderly narrator. It was a part of the wholeness of life.

The life in narration seems to be building up meaningfully from an elderly person's point of view, on the one hand there is an aim in narration to explain matters searching for understanding. On the other hand a close relation of the lived and narrated life is found. The elderly narrator identifies her narration and lives it as experiences, events, feelings and actions. Those get their meanings in relation to the wider content of life. The meaningfulness of life approaches the conception of the value of life and the experience of its dignity. These meanings, included in narration, should be used actively in interaction with elderly people, e.g. in different groups, circles and clubs, such as open colleges, service flats and residential homes.

Elderly research has recently discussed dualism, where the ageing body is often hidden. This research shows that the mind and the body are separated mainly in the speech, but they are joined in experience. Feeling old and calling oneself old also seems to be connected to feelings of tiredness, loss of health and especially to very limited mobility. Those create prerequisites for a person's independent coping.

The picture of today's old age in narration is contradictory. Old age at our time is seldom understood to be a phase of life with positive changes, development and wide views. The feeling of freedom in life creates a positive image of old age in elderly people's narration. But at the same time narration includes a negative picture of old age as a threat and insecurity concerning the future. Old age at past times does not give narration any negative memories, because people knew where to stay when they got old. Instead, the discussion about the quality and resources of elderly care in the present society creates a threat. The current image of old age in our culture is not attractive, so it is no wonder that many women in spite of their high age want to draw away from old age. The wish to draw away from old age relates to the dignity of an elderly person and the ethic of our society.

The research offers an alternative story both for the definition and the comprehension of old age. The usefulness of the narrative approach is seen from the points of view of the elderly and the research: through narration it is possible to collect one's own life, where the meaningful matters find their place. Life is integrated and gets its own expression. Through narration it is also possible to "complete" the cracks of life just as it was shown in this study. Time carries on and changes meanings, i.e. important issues remain, less important matters disappear and difficult ones get a new interpretation in the light of the

present time. Elderly narrators used the inner factors of narration and the possibility to arrange, choose, evaluate and interpret. In addition, and especially clarified by this study there is the making up of a present, elderly person's phase of life biographically and as different attitudes towards ageing. Finally, through the biographical approach the old age gets a realistic and mostly positive appearance.

Further Research

Instead of the female ageing it would be interesting to focus the study on the male narration, what kind of life and ageing they would narrate and construct. What kind of memories and images do they pick from their early years or their manhood? For instance how is the wartime inscribed on the wholeness of the life? Different life narrations create deepness and new dimensions to comprehend the old age and ageing among other things through life history, gender and culture. Challenges for the further research will also be the theoretical development of the biographical old age and the development of the method of narration. The narration is not only a social construction but it has a dimension of a deeper meaning in life as this study showed. The application of the biographical method to the work with elderly people is worth thematising and developing. Through the narration it is possible to get something essential about life.

LÄHTEET

- Airaksinen, T. 2002. Vanhuuden ylistys. Helsinki: Otava.
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Albert, S. M. 2000. The Dependent Elderly, Home Health Care, and Strategies of Household Adaptation. Teoksessa J. Gubrium & J. Holstein (toim.) *Aging and Everyday Life*. Malden: Blackwell, 373-385.
- Andrews, M. 1999. The seductiveness of agelessness. *Ageing and Society* 19 (3), 301-318.
- Antikainen, A. 1998. Kasvatus, elämänkulku ja yhteiskunta. Porvoo: WSOY.
- Arber, S. & Ginn J. 1991. *Gender and Later Life. A Sociological Analysis of Resources and Constraints*. Lontoo: Sage.
- Arber, S. & Ginn J. 1995. *Connecting Gender and Ageing: A New Beginning?* Teoksessa S. Arber & J. Ginn (toim.) *Connecting Gender and Ageing*. Buckingham: Open University Press, 173-178.
- Aro, L. 1996. *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Atkinson, R. 2002. The Life Story Interview. Teoksessa J. Gubrium & J. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, 121-140.
- Baltes, P. B. & Baltes, M. M. 1990. Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. Teoksessa P. Baltes & M. Baltes (toim.) *Successful aging. Perspectives from the behavioral sciences*. New York: Cambridge University Press, 1-34.
- Beauvoir, S. de 1949. *Toinen sukupuoli. Alkuperäinen teos Le deuxième sexe I et II*. Lyhentäen suomentanut A. Suni 1999. Jyväskylä: Gummerus.
- Beauvoir, S. de 1972. *Old Age. Käännös ranskankielestä englanniksi P. O'Brian*. Lontoo: Andre Deutsch and Weidenfeld and Nicolson.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. 1966. *The Social Construction of Reality*. New York: Penguin Books.
- Berman, H. J. 1994. Analyzing Personal Journals of Later Life. Teoksessa J. Gubrium & A. Sankar (toim.) *Qualitative Methods in Aging Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 211-226.
- Bertaux, D. 1981. (toim.) *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*. Beverly Hills: Sage, 5-15.
- Birren, J. E. & Birren B. A. 1996. *Autobiography: Exploring the Self and Encouraging Development*. Teoksessa J. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) *Aging and Biography*. New York: Springer, 283-299.
- Brandtstädter, J. 1997. Elämönhallinta ja hyvinvointi ikäännyttäessä: assimilaation ja akkommodaation merkitys sopeutumisessa. Käännös I. Syren. *Gerontologia* 11 (2), 116-124.
- Bruner, E. M. 1986a. Experience and Its Expressions. Teoksessa V. Turner & E. Bruner (toim.) *The Anthropology of Experience*. Urbana ja Chicago: University of Illinois Press, 3-30.

- Bruner, E. M. 1986b. Ethnography as Narrative. Teoksessa V. Turner & E. Bruner (toim.) *The Anthropology of Experience*. Urbana ja Chicago: University of Illinois Press, 139-155.
- Bruner, J. 1986. *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. 1987. Life as Narrative. *Social Research* 54 (1), 11-32.
- Bruner, J. 1990. *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. 1996. *The Culture of Education*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. 1999. Narratives of Aging. *Journal of Aging Studies* 13 (1), 7-10.
- Butler, R. N. 1963. The Life Review: An Interpretation of Reminiscence in the Aged. *Psychiatry* 26, 65-76.
- Butler, R. N. 1969. Age-Isms: Another Form of Bigotry. *The Gerontologist* 9 (4), 243-246.
- Butler R. N. 1985. Health, Productivity, and Aging: An Overview. Teoksessa R. N. Butler & H.P. Gleason (toim.) *Productive Aging. Enhancing Vitality in Later Life*. New York: Springer, 1-13.
- Carr, D. 1986. *Time, Narrative, and History*. Bloomington: Indiana University Press.
- Chodorow, N. J. 1995. Gender as a Personal and Cultural Construction. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 20 (3), 516-544.
- Chopra, D. 1994. Iätön ruumis, ajaton mieli. *Alkuteos Ageless Body, Timeless Mind*. Suomentanut E. Pokkinen. Juva: WSOY.
- Clark, W. R. 1996. Kuoleman toiset kasvot. Vanhenemisen ja kuoleman biologiaa. *Alkuperäisteos Sex and the Origins of Death*. Suomentanut T. Onttonen. Fälth & Hässler: Art House.
- Clausen, J. A. 1998. Life Reviews and Life Stories. Teoksessa J. Giele & G. Elder Jr. (toim.) *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage, 189-212.
- Coleman, P., Bond, J. & Peace, S. (toim.) 1993. *Ageing in the Twentieth Century*. Teoksessa *Ageing in Society*. Lontoo: Sage, 1-18.
- Dean, K. 1983. Self-care: What people do for themselves. Teoksessa S. Hatch & I. Kickbusch (toim.) *Self-help and health in Europe. New approaches in health care*. Berlin: Medizinisches Informations- und Kommunikationszentrum, 20-31.
- Erikson, E. H. 1950. *Childhood and Society*. New York: Norton & Company.
- Estroff, S. E. 1993. Identity, Disability and Schizophrenia. The Problem of Chronicity. Teoksessa S. Lindenbaum & M. Lock (toim.) *Knowledge, Power and Practice. The Anthropology of Medicine and Everyday Life*. Berkeley: University of California Press, 247- 286.
- Featherstone, M. & Hepworth, M. 1991. The Mask of Ageing and the Postmodern Life Course. Teoksessa M. Featherstone, M. Hepworth & B. Turner (toim.) *The Body*. Lontoo: Sage, 371-389.
- Finch, C. E. 1986. Issues in the Analysis of Interrelationships Between the Individual and the Environment During Aging. Teoksessa A. Sörensen, F.

- Weinert & L. Sherrod (toim.) *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 17-29.
- Fried, A. 1998. Sanat kuin kosketus. Anne Friedin ajatuksia. Toimittanut H. Markkula. Helsinki: WSOY.
- Gergen, K. J. 1985. The Social Constructionist Movement in Modern Psychology. *American Psychologist* 40 (3), 266-275.
- Gergen, K. J. 1999. *An Invitation to Social Construction*. Lontoo: Sage.
- Giele, J. Z. & Elder Jr., G. H. 1998. (toim.) *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quatitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Ginn, J. & Arber, S. 1993. Ageing and cultural stereotypes of older women. Teoksessa J. Johnson & R. Slater (toim.) *Ageing and Later Life*. Lontoo: Sage, 60-67.
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. 1994. Competing Paradigms in Qualitative Research. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, 105-117.
- Gubrium, J. F. 1986. *Oldtimers and Alzheimer's: The Descriptive Organization of Senility*. Greenwich: Jai Press.
- Gubrium, J. F. 1993. *Speaking of Life. Horizons of Meaning for Nursing Home Residents*. New York: Aldine de Gruyter.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. 2000. Analyzing Interperetive Practice. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research. Toinen painos*. Thousand Oaks: Sage, 487-508.
- Gubrium, J. F. 2001. Narrative, Experience, and Aging. Teoksessa G. Kenyon, P. Clark & B. de Vries (toim.) *Narrative Gerontology. Theory, Research, and Practice*. New York: Springer, 19-30.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. 2002. The Active Subject in Qualitative Gerontology. Teoksessa G. Rowles & N. Schoenberg (toim.) *Qualitative Gerontology. A Contemporary Perspective*. New York: Springer, 154-171.
- Harre, R. 1983. *Personal Being*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harre, R. 1986. Psykyke sosiaalisena rakenteena. Helsingin yliopistossa 28.3.1984 pidetty esitelmä. Suomentanut K. Helkama. *Psykologia* 3, 177-186.
- Heidegger, M. 1926. Oleminen ja aika. Alkuteos 'Sein und Zeit'. Suomentaja R. Kupiainen 2000. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen, E. 1995. Healthy Aging. Utopia or a Realistic Target? Teoksessa E. Heikkinen, J. Kuusinen & I. Ruoppila (toim.) *Preparation for Aging*. New York: Plenum Press, 105-119.
- Heikkinen, E. 2000a. Elinajan piteneminen - onni vai onnettomuus? *Gerontologia* 14 (1), 27-33.
- Heikkinen, E. 2000b. Terve vanheneminen – utopia vai realistinen mahdollisuus? Teoksessa E. Heikkinen & J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämäntaku*. Helsinki: Tammi, 216-234.
- Heikkinen E. 2002. Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi, 13-33.

- Heikkinen, H. L. T. 2000. Tarinan mahti. Narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia. *Tiedepolitiikka* 25 (4), 48-58.
- Heikkinen, H. L. T. 2001. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus, 116-132.
- Heikkinen, R-L. 1994. Vanhenemisen mysteeri. Koettu vanheneminen tutkimuskertomusten valossa. *Gerontologia* 8 (4), 227-236.
- Heikkinen, R-L. 1995. Engagement in Physical Activities Among 80-Year-old Narrators. Teoksessa S. Harris, W. Harris & E. Heikkinen (toim.) *Physical Activity, Aging and Sports. Volyme IV: Towards Healthy Aging – International Perspectives. Part 2. Psychology, Motivation and Programs*. Albany: Center for the Study of Aging, 309-313.
- Heikkinen, R-L. 1996. Experienced Aging as Elucidated by Narrative. Teoksessa J. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) *Aging and Biography*. New York: Springer, 187- 204.
- Heikkinen, R-L. 2000a. Ageing in an autobiographical context. *Ageing and Society* 20 (4), 467-483.
- Heikkinen, R-L. 2000b. Elämä, tunteet ja vanheneminen. Teoksessa E. Heikkinen & J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämänkulku*. Helsinki: Tammi, 194-215.
- Heikkinen, R-L. 2002. Mielen voimavarat vanhetessa. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi, 207-231.
- Heinämaa, S. 1996. Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle. Tampere: Gaudeamus.
- Heinämaa, S. 2000. Ihmetys ja rakkaus, esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta. Jyväskylä: Gummerus.
- Helin, S. 2000. Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn heikkeneminen ja sen kompensatioprosessi. Jyväskylä *Studies in Sport, Physical Education and Health* 71.
- Helsti, H. 2000. Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hepworth, M. 1993. Old age in crime fiction. Teoksessa J. Johnson & R. Slater (toim.) *Ageing and Later Life*. Lontoo: Sage, 32-37.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hockey, J. & James, A. 1993. Growing Up and Growing Old. *Ageing and Dependency in the Life Course*. Lontoo: Sage.
- Holma J. 1996. Narratiivinen lähestymistapa akuuttiin psykoosiin. Teoksessa A. Toskala & J. Wahlström (toim.) *Psykoterapian prosessit – tutkimukselliset konstruktiot*. Soveltavan psykologian monografioita 9. Helsinki: Suomen psykologinen seura, 66-77.
- Holstein, J. A. & Gubrium J. F. 2000. *Constructing the Life Course*. Toinen painos. New York: General Hall.

- Honkasalo, M-L. 1993. Kipeät ruumiit. Teoksessa P. Korvajärvi, R. Nätkin & A. Saloniemi (toim.) Tieteen huolet, arjen ihmeet. Tampere: Vastapaino, 92-105.
- Honkasalo, M-L. & Åstedt-Kurki, P. 1995. Onko nainen oman terveytensä määrittelijä? Teoksessa M. Sorvettula (toim.) Naisen terveys. Hyvän elämän strategiset mitat. Helsinki: Kirjayhtymä, 115-144.
- Hurd, L. C. 1999. We're Not Old!': Older Women's Negotiation of Aging and Oldness. *Journal of Aging Studies*, 13 (4), 419-440.
- Hurme, H. 1990. Eläkeikäisten perhesuhteet. Teoksessa P. Pohjolainen & M. Jylhä (toim.) Vanheneminen ja elämänkulku. Mänttä: Weilin+Göös, 199-228.
- Hyvärinen, M. 1998. Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa M. Hyvärinen, E. Peltonen & A. Vilkkö (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 311-336.
- Hänninen, V. 2000. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. *Acta Universitatis Tamperensis* 696.
- Jerrone, D. 1993. Intimate Relationships. Teoksessa J. Bond, P. Coleman & S. Peace (toim.) *Ageing in Society*. Lontoo: Sage, 226-254.
- Johnson, C. L. & Barer, B. M. 1997. *Life Beyond 85 Years. The Aura of Survivorship*. New York: Springer.
- Jolanki, O., Jylhä, M. & Hervonen, A. 2000. Old Age as a Choice and as a Necessity. Two Interpretative Repertoires. *Journal of Aging Studies*, 14 (4), 359-372.
- Jyrkämä, J. 2001. Aika tutkimuksessa ja elämänkulussa. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen*. Tampere: Vastapaino, 117-157.
- Kalela J. 1993. Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista. Turun yliopisto. Poliittisen historian laitos. Julkaisuja C:44. Jyväskylä: Gummerus.
- Kangas, I. 1998. Naisten vaihdevuosien ja vanhenemisen tulkinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Kangas, I. & Nikander, P. (toim.) 1999. *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 7-24.
- Kaprio, J. 2000. Perimä, elämänkulku ja terveys. Teoksessa E. Heikkinen & J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämänkulku*. Helsinki: Tammi, 126-137.
- Karppinen, P. 1999. Ostoruumis – moraalinen ongelma? Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 149-171.
- Katz, S. 2000. *Busy Bodies: Activity, Aging, and Management of Everyday Life*. *Journal of Aging Studies*, 14 (2), 135-152.
- Kaufman, S. R. 1986. *The Ageless Self. Sources of Meaning in Late Life*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Kaufman, S. R. 1994. In-Depth Interviewing. Teoksessa J. Gubrium & A. Sankari (toim.) *Qualitative Methods in Aging Research*. Thousand Oaks: Sage, 123-136.

- Kaufman S. R. 2000. The Ageless Self. Teoksessa J. Gubrium & J. Holstein (toim.) *Aging and Everyday Life*. Malden: Blackwell, 103-111.
- Kauppara, J. 1996. Koulutus elämäkulun rakentajana. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämähistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja*. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 45-108.
- Kayser-Jones, J. & Koenig, B. A. 1994. Ethical Issues. Teoksessa J. Gubrium & A. Sankar (toim.) *Qualitative Methods in Aging Research*. Thousand Oaks: Sage, 15-32.
- Kenyon, G. 1994. Oman tarinan kertomisen merkityksestä. Käännös M. Saarenheimo. *Gerontologia* 8 (4), 196-204.
- Kenyon, G. M. 1996a. Ethical Issues in Ageing and Biography. *Ageing and Society*, 16 (6), 659-675.
- Kenyon, G. M. 1996b. The Meaning / Value of Personal Storytelling. Teoksessa E. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) *Aging and Biography*. New York: Springer, 21-38.
- Kenyon, G. M., Ruth J-E. & Mader W. 1999. Elements of a Narrative Gerontology. Teoksessa V. Bengtson & K. Schaie (toim.) *Handbook of Theories of Aging*. New York: Springer, 40-58.
- Kenyon, G. M. & Randall W. L. 2001. Narrative Gerontology: An Overview. Teoksessa G. Kenyon, P. Clark & B. de Vries (toim.) *Narrative Gerontology. Theory, Research, and Practice*. New York: Springer, 3-18.
- Kohli, M. 1981. Biography: Account, Text, Method. Teoksessa D. Bertaux (toim.) *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*. Beverly Hills: Sage, 61- 75.
- Koivunen, H. 2001. *Elämänviisaus. Kokemustietoa uusille sukupolville*. Helsinki: Otava.
- Korkiakangas, P. 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. *Kansatieteellinen arkisto* 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, P. 2002. Muistelusta voimavaroja vanhuuteen. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi, 173-204.
- Kosonen, P. 1996. Subjekti. Teoksessa A. Koivunen & M. Liljeström (toim.) *Avainsanat, 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 179-205.
- Kuh, D., Power, C., Blane, D. & Bartley, M. 1997. Social pathways between childhood and adult health. Teoksessa D. Kuh & Y. Ben-Shlomo (toim.) *A Life Course Approach to Chronic Disease Epidemiology*. Oxford: Oxford University Press, 169-198.
- Kvale, S. 1996. *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks: Sage.
- Kylmä, J. 1997. *Vanhuksen toivon dynamiikka*. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen lisensiaattityö.

- Labov, W. & Waletzky, J. 1967. Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. Teoksessa J. Helm (toim.) *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle: University of Washington Press, 12-44.
- Laine, T. 1993. Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa. *Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research* 96.
- Laslett, P. 1996. *A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age*. Toinen painos. Lontoo: Weidenfeld ja Nicolson.
- Lehtonen, J. 1992. Merkityksen ongelma inhimillisessä kokemuksessa Lauri Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen valossa. Teoksessa J. Varto (toim.) *Fenomenologinen vuosikirja*. Tampereen yliopisto: Jäljennepalvelu, 76-192.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park: Sage.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 2000. Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Toinen painos. Thousand Oaks: Sage, 163-188.
- Lindqvist, M. 2003. *Ole hyvä*. Helsinki: Otava.
- Luborsky, M. R. 1994. The Identification and Analysis of Themes and Patterns. Teoksessa J. Gubrium & A. Sankar (toim.) *Qualitative Methods in Aging Research*. Thousand Oaks: Sage, 189-210.
- Mader, W. 1996. Emotionality and Continuity in Biographical Contexts. Teoksessa J. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) *Ageing and Biography*. New York: Springer, 39-60.
- Marin M. 1999. Kohti hyvää ja monipuolista vanhuutta. Teoksessa K. Suomi (toim.) *Vaajan virran vuolteesta -kirjoituksia liikunnasta ja yhteiskunnasta*. Pauli Vuolteen 60-vuotisjuhlakirja. Jyväskylän yliopisto: Liikunnan kehittämiskeskus 3, 191-212.
- Marin, M. 2001. Ikäihmistien muuttuva rooli – mitä vanhana tehdään? Teoksessa J. Rydman (toim.) *Tiede ja elämä*. Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta, 267-276.
- Marin, M. 2002. Yhteiskunta ja hyvä vanheneminen: lähestymistapoja hyvän vanhenemisen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi, 89-117.
- Martelin, T., Pitkänen, K. & Koskinen, S. 2000. Suomalaisten väestöllinen elämänkulku: tilastoja ja tarinoita. Teoksessa E. Heikkinen & J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämänkulku*. Helsinki: Tammi, 38-57.
- McClearn, G. E. 1997. Biogerontologic theories. *Experimental Gerontology* 32 (1/2), 3-10.
- McLeod, J. 1997. *Narrative and Psychotherapy*. Lontoo: Sage.
- Mead, G. H. 1934. *Mind, Self, and Society*. Toimittanut 1962 C. W. Morris. Chicago: The University of Chicago Press.
- Merleau-Ponty, M. 1962. *Phenomenology of Perception*. Käännös ranskankielestä englanniksi C. Smith. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.

- Meyer, J. W. 1986. The Self and the Life Course: Institutionalization and Its Effects. Teoksessa A. Sörensen, F. Weinert & L. Sherrod (toim.) *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 199-216.
- Mezirow, J. 1991. *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Moberg, D. O. 1993. Religion and aging. Teoksessa J. Johnson & R. Slater (toim.) *Ageing and Later Life*. Lontoo: Sage, 221-227.
- Niemelä, P. 1995. Kotiin omaan ruumiiseen: mielen ja ruumiin integraatioprosessi. Teoksessa M. Sorvettula (päätoim.) *Naisen terveys. Hyvän elämän strategiset mitat*. Helsinki: Kirjayhtymä, 76-89.
- Nikander, P. 1999. Ikääntyvä yhteiskunta ja tulevaisuuden ikääntyvä nainen. Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 211-228.
- Nikander, P. 2000. 'Old' versus 'little girl'. A Discursive Approach to Age Categorization and Morality. *Journal of Aging Studies*. 14 (4), 335- 358.
- Nouri, M. & Helterline, M. 1998. Narrative accrual and the life course. *Research on Aging* 20 (1), 36-65.
- Ollila, A. 2000. *Aika ja elämä. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palin, T. 1996. Ruumis. Teoksessa A. Koivunen & M. Liljeström (toim.) *Avain sanat, 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 225-244.
- Palomäki, S-L. 2001. *Elämäkerronta ja suhde vanhenemiseen. Kuvaileva tutkimus iäkkäiden naisten elämäkulusta*. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteiden lisensiaattityö.
- Peräkylä, A. 1985. *Rajalle. Sairaakuolema sosiologian näkökulmasta*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia. Sarja A7. Tampere: Jäljennepalvelu.
- Polkinghorne D. E. 1996. Narrative Knowing and the Study of Lives. Teoksessa J. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) *Aging and Biography*. New York: Springer, 77-99.
- Polkinghorne, D. E. 1988. *Narrative Knowing and the Human Sciences*. New York: State University of New York Press.
- Randall, W. L. 1995. *The Stories We Are. An Essay on Self-Creation*. Toronto: University of Toronto Press.
- Randall, W. L. 1996. Restorying a Life: Adult Education and Transformative Learning. Teoksessa J. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) *Aging and Biography*. New York: Springer, 224-247.
- Randall, W. L. 2001. *Storied Worlds: Acquiring a Narrative Perspective on Aging, Identity, and Everyday Life*. Teoksessa G. Kenyon, P. Clark ja B. de Vries (toim.) *Narrative Gerontology. Theory, Research, and Practice*. New York: Springer Publishing Company, 31-62.
- Rantamaa, P. 1999. Ikääntyvät naiset ja kulutus. Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 106-120.

- Rauhala, L. 1989. Ihmisen ykseys ja moninaisuus. SHKS.
- Rauhala, L. 1993. Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. *Filosofisia tutkimuksia* 41. Tampereen yliopisto: Jäljennepalvelu.
- Ricoeur, P. 1981. Narrative time. Teoksessa W. Mitchell (toim.) *On Narrative*. Chicago: The University of Chicago Press, 165-186.
- Ricoeur, P. 1991. Narrative identity. Teoksessa D. Wood (toim.) *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation*. Lontoo: Routledge, 188-199.
- Riessman, C. K. 1993. Narrative analysis. *Qualitative Research Methods Volume 30*. Newbury Park: Sage.
- Riessman, C. K. 2002. Analysis of Personal Narratives. Teoksessa J. Gubrium & J. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, 695-710.
- Rubin, H. J. & Rubin, I. S. 1995. *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. Thousand Oaks: Sage.
- Ruth, J-E. & Kenyon, G. 1996. Biography in Adult Development and Aging. Teoksessa J. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) *Aging and Biography*. New York: Springer, 1-20.
- Ruth, J-E. & Öberg, P. 1996. Ways of Life: Old Age in a Life History Perspective. Teoksessa J. Birren, G. Kenyon, J-E. Ruth, J. Schroots & T. Svensson (toim.) *Aging and Biography*. New York: Springer, 167-186.
- Ruth, J-E. 1994. Det åldrande berättarjaget: försök till en narrativ gerontologi. *Gerontologia* 8 (4), 205-214.
- Saarenheimo, M. 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.
- Sarbin, T. R. 1986. The Narrative as a Root Metaphor for Psychology. Teoksessa T. Sarbin (toim.) *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Praeger, 3-21.
- Schroots, J. J. F. 1996. Theoretical Developments in the Psychology of Aging. *The Gerontologist* 36 (6), 742-748.
- Schwandt, T. A. 1994. Constructivist, Interpretivist Approaches to Human Inquiry. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, 118-137.
- Scott, A. & Wenger, G. C. 1995. Gender and Social Support Networks in Later Life. Teoksessa S. Arber & J. Ginn (toim.) *Connecting Gender and Ageing*. Buckingham: Open University Press, 158-172.
- Shapiro, J. 1993. Osteoporosis in women. Teoksessa J. Johnson & R. Slater (toim.) *Ageing and Later Life*. Lontoo: Sage, 84-93.
- Sherrod, L. R. & Brim, Jr. O. G. 1986. Retrospective and Prospective Views of Life-Course Research on Human Development. Teoksessa A. Sörensen, F. Weinert & L. Sherrod (toim.) *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 557-580.
- Smith, L. M. 1994. Biographical Method. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, 286-305.

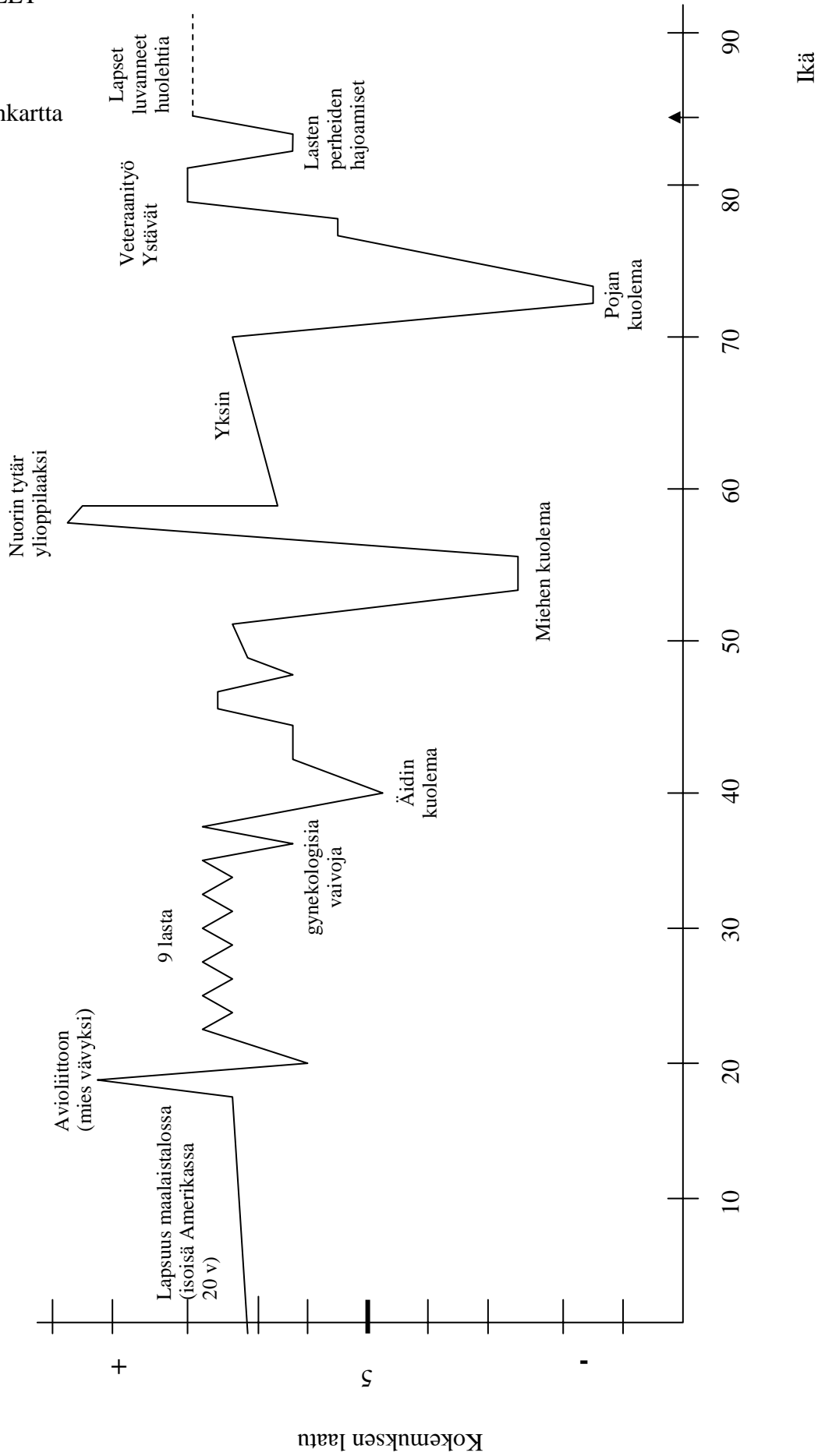
- Sugarman, L. 1990. Life-span Development. Concepts, Theories and Interventions. Lontoo: Routledge.
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. 1. 1992. E. Itkonen & U-M. Kulonen (päätoim.) 2. 2000. U-M. Kulonen (päätoim.) Helsinki: Kotimaisien kielten tutkimuskeskus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Takkinen, S. 2000. Meaning in Life and its Relation to Functioning in Old Age. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 167.
- Tikka, M. 1994. Omaelämäkerralliseen ikään. *Gerontologia* 8 (3), 158-165.
- Tolska, T. 2002. Kertova mieli. Jerome Brunerin narratiivikäsitys. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 178.
- Topo, P. 1999. Vaihdevuosien ja niiden jälkeisen ajan hormonihoidot Suomessa. Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) *Naiset ja vanheneminen*. Helsinki: Gaudeamus, 172-192.
- Tornstam, L. 1994a. Gerotranssendenssi – teoreettinen tarkastelu. Käännös: I. Syren. *Gerontologia* 8 (2), 75-81.
- Tornstam, L. 1994b. *Åldrandets socialpsykologi*. Kristianstad: Raben Prisma.
- Tuomainen, R., Myllykangas, M., Elo, J. & Ryynänen, O-P. 1999. *Medikalisaatio – aikamme sairaus*. Tampere: Vastapaino.
- Ukkonen, T. 2000. Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Utriainen, T. 1999. Läsna, riisuttu, puhdas. Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Uutela, A., Palosuo, H. & Haukkala, A. 1994. Vanhenemiseen liittyvät mielikuvat. Teoksessa A. Uutela & J-E. Ruth (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Tampere: Gaudeamus, 7-26.
- Vakimo, S. 2001. Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vanhuusbarometri 1994. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Verbrugge, L. M. & Jette, A. M. 1994. The disablement process. *Social Science and Medicine* 38 (1), 1-14.
- Vilkko, A. 1997. Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuokila-Oikkonen, P., Janhonen, S. & Nikkonen, M. 2001. Kertomukset hoitotieteellisen tiedon tuottamisessa: narratiivinen lähestymistapa. Teoksessa S. Janhonen & M. Nikkonen (toim.) *Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä*. Helsinki: WSOY, 81-115.
- Wahlström, J. 1997. Ihminen tekstinä, psykologi lukijana. Sosiaalinen konstruktionismi, postmoderni psykologia ja psykologyö. *Psykologia* 32 (6), 2-11.
- Walker, A. 2001. Ikääntyminen ja ikäihmisten sosiaalipalvelut Euroopassa. *Gerontologia* 15 (3), 217-228.

- Wallace, J. B. 1994. Life Stories. Teoksessa J. Gubrium & A. Sankar (toim.) *Qualitative Methods in Aging Research*. Thousand Oaks: Sage, 137-154.
- Ward, R. A. 1993. The politics of age. Teoksessa J. Johnson & R. Slater (toim.) *Ageing and Later Life*. Lontoo: Sage, 332-338.
- Wenger, G. C. 2002. Interviewing Older People. Teoksessa J. Gubrium & J. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks: Sage, 259-278.
- Wilson, G. 1995. 'I'm the Eyes and She's the Arms': Changes in Gender Roles in Advanced Old Age. Teoksessa S. Arber & J. Ginn (toim.) *Connecting Gender and Ageing*. Buckingham: Open University Press, 98-113.
- Woodward, K. 1993. Simone de Beauvoir: Prospects for the future of older women. *Generations*, 17 (2), 23-27.
- Öberg, P. 1996. The Absent Body – A Social Gerontological Paradox. *Ageing and Society*, 16 (6), 701-719.
- Öberg, P. 1997. *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

LIITTEET

Liite 1

Elämäkarta

Liite 2

ESIMERKKI ANALYYSIN KOLMANNESTA REFLEKTIOVAIHEESTA

Vaihdevuodet (5)

- Huomion kiinnittäminen elämään, ei itseen (5/5)
- Mallina oman äidin kokemus vaihdevuosista: 'Mää en tiedä niistä mitään, mulla on aina ollut niin kiire ja työtä. Kyllä mun täytyy sanoa samoin.' (5/5)
- 'Kun järjellä selitän itselleni kaiken, en anna tunteitten tulla päällimmäiseksi. En mää mitään ajatellut, nyt on suoritettu tämä leikkaus. Ei mitään masennusta.' (kohdunpoistoleikkaus)(5/18)
- 'Ajattelin, että ihana, kun nuo lääkärit osaa, mutta kyllä pistin käsilaukkuun kirjeen miehelle ja pojalle, jos sille tielle jään.' (gyn. leikkaus) (5/17)

Miehen sairastelu ja kuolema (5)

- 'Ei kuolema häntä pelottanut.' (5/16,17)
- 'Hänelle näytettiin jotain sellaista, ettei hän olis halunnut enää virotakaan. Minullekin jäi ihana tuntu siitä. Vasta kolmas infarkti vei.' (5/15)
- 'Hengelliset kasetit auttoivat miehen kuoleman jälkeen uneen ja selkeä yhteys Taivaan Isään antoi voiman.' (5/17)

Vanheneminen (5)

- 'Se on luonnollinen asia, en välitä vaikka kuinka äkkiä tulisin vanhannäköiseksi. Pääasia, että mieli pysyy virkeänä'. (5/19)
- 'Nuori mieli, kankeat jalat.' (5/1) 'Sitä on kumma ihminen, kun ei opi olemaan vanha'. (5/1)
- Halu huolehtia omasta toimintakyvystä (5/1)
- 'Venyttely, vesijumppa, pikajumppa, TV -jumppa' (5/1)
- 'Teen lähtösiivoja, en pahalla mielin, vaan niin kuin sanoin, mulla on järki ennen tunnetta.' (5/12)

Omintakeiset lääkitykset / rohdot (5/1)

- 'Oon ruvennu ottamaan omintakeisesti Primaspania 100 mg aamuisin, aattelin että sitä kaikille määrätään. Vastustan lääkkeitä' (5/1) B12 vitamiinia, syanikobolamiinia, tähän on lääke valtaisaan anemiaankin. Energiaa se mulle ainakin on tuonut.' (5/6)
- 'Oon koettanu huolehtia maitoa ja kalkkia ja oon ulkona, reuhaan ja touhuan.' (5/6)

Kiire jatkuu (5/6)

- 'En mää kerkiä, mulla on aina joku asia menossa'. Naapurit ihmettelevät jaksamista. (5/6-7)
- Matkoja, juhlia (5/18)
- Kielitaidon ylläpitäminen (5/10)
- 'Mulla on korvalappustereot, saksan kasetteja kuuntelen'. (5/10)

Usko ja hiljaisuus (5/12)

- 'Kyllä minä otan sen semmosena asiana, että aina luen iltarukouksen ja aamulla luen mielessäni hiljaa, kiitän, että oon tähän päivään päässy ja illalla kiitän, että oon päässy iltaan.' (sisaren äkillinen kuolema) (5/12)
- 'Tykkäisin käydä vanhanaikaisessa kirkossa, jossa kirkko on hiljentymispaikkana eikä teatteria...Lapsetkin saa temmeltää vaikka papin olkapäällä. Ennen luettiin etukäteen, että kirkos istutaan niin kuin kirkos istutaan.' (5/12)
- 'Kirkossa on hyvä olla. Uskon asiat on selvitetty jo nuorena.' (5/13). 'Hiljaisuus hoitaa.' (5/8)
- 'Mä rakastan suorastaan yksinoloa kohtuullisesti. Mää kaipaun sellaista suurta hiljaisuutta. Luen runoja paljon, ajatelmakirjoja, uskonnollisia. Sellaisia ihania kaikkia, joista mää nautin ja saan sellaisen mielenrauhan oikein. Me kirjoitellaan sisareni kanssa toisillemme ja leikotaan lehdestä. Sellaista elämänviisuttu, johon pitää oikein hiljentyä ja ajatella.' (ajatelmakirjat) (5/8)